

58.227

5

BRITISH MUSEUM

Yab.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Se
.....
.....
.....
.....
.....

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Q a 160
623,

**A M. KIR. VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI ÜGYI
MINISZTERIUM KÖNYVTÁRA.**

Beszerzési napló száma 192

..... szekrény

N. E. szakasz

..... sor

3. szám

OSZK

KÖZÉPKORI KRÓNIKÁSOK.

Országos Széchényi Könyvtár

KÖZÉPKORI KRÓNIKÁŠOK

SZERKESZTI

DR. GOMBOS FERENCZ ALBIN.

OSZK
*

V.

Országos Széchényi Könyvtár
KÜKÜLLEI JÁNOS.

BRASSÓ, 1906.

KIADJA A „BRASSÓI LAPOK” NYOMDÁJA.

58.227 07585

KÜKÜLLEI JÁNOS

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAIRÓL.

LATINBÓL FORDITOTTA, ÉLETRAJZZAL, KRITIKAI MÉLTATÁS-
SAL ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEKKEL ELLÁTTA :

DR. DÉKÁNI KÁLMÁN.

Országos Széchényi Könyvtár

BRASSÓ, 1906.

KIADJA A „BRASSÓI LAPOK” NYOMDÁJA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

58 227/5

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Névfeljegyző
193 7. évf. 9237. sz.

I. RÉSZ.

KÜKÜLLEI JÁNOS ÉLETRAJZA ÉS MŰVÉNEK
MÉLTATÁSA.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Az irodalom Nagy Lajos korában.

„Ezt az Első Lajos Magyar Királyról való rövid Krónikát“ — írja Küküllei első magyar fordítója, Orosz Ferenc — „Deákbul Magyar nyelvre forditanom, és világosságra bocsátanom, jó Olvasó! onnét érkezett, hogy igazán megvallyam, kedvem, hogy ezen nagy emlékezetű dicsőséges Királyt, mind az egész Nemes Magyar Ország, mind pediglen az én első Remete Szent Pál Neve alatt vitézkedő Szent Szerzetem, nagyon kedvelte, szerette. Nagyon szerette, mondom, az egész Magyar Ország: mert ez a' Király, a' mint a' Hazánk javára szerzett Nemzetünk Törvényének Könyve bizonyította: Az Országot magnanime et bono consilio rexit, defendit, et amplificavit, ut omnes Reges Hungariae facile ante se excelleret. Dicsőségessen, eszessen, és okos tanácskozással vezérlette, oltalmazta, és hozzá-szerzett Tartományokkal nagyobbra vitte, terjesztette, elannyira, hogy e' dologból minden ő előtte való Magyar Királyokat fellyül-haladna; 's ugyanazért őtet midőn ez árnyék-életből boldogúl ki-múlt, az egész Magyar Ország . . . nagy szomorúan gyászolta és szüntelenül siratta.“¹

És nemzete méltán gyászolta királyát Nagy Lajosban s az a „János nevű Belső-Titok-tartó Nótárius“ is érdemesnek emelt művével emléket . . . Itt önkénytele-

¹ Pr. Orosz F., Első Lajos Magyar Királynak dicsőséges Ország-lásáról ugyan ő Felsege János nevű nótáriusától szerzett Rövid Krónika. Budán. 1760. 29—31. l.

nül eszünkbe jut egy másik Nagy-nak nevezett fejedelem is az ő nótáriusával: Nagy Károly a frankok királya, akinél több mint hat és fél évszázaddal előbb, egy korszakotalkotó, hatalmas és dicső fejedelmi uralkodás történetének a késő utókor számára való megörökítése, szintén egy ilyen udvari emberre sugározza reá a maga ragyogó fényét. A frank Einhard több egyházi javadalomnak tulajdonosa, papi ember; a magyar Küküllei János, főesperes az erdélyi részekben. Mindkettő királyurának kedveltje, hűséges alattvalója és bálványozója, aki művével le akarja róni háláját királya irányában, midőn hiven és igazán elmondja mindazt a szépet és jót, a mit tud róla s hiven követi Liviusnak az életrajzírók számára aranyszabályként szolgáló utasítását: „vera potius, quam dictu speciosa dicenda sunt“; de rajongó ragaszkodástól eltelve, még sem tudják e krónikások önmaguktól megtagadni azt, hogy e ragaszkodás és ez a szeretet írásukban meg ne nyilatkozzék.

Fényes korszaka az emberiség történetének Nagy Károly félszázados uralma és Nagy Lajos korának emlékezete, mint „daliás idők“ van megörökítve ragyogó betűkkel nemzetünk multjának könyvében. E néhány évtizedre keleti nagyhatalommá lettünk újra s e hatalom megteremtője maga a király, aki lázas munkával, életerejét fölemésztő tevékenységgel mindenütt legelől jár; első az első közt a hadban, bölcs a bölcsök sorában a béke munkái közt. Monacis Lőrinc, a királyok dicsőségének nevezi őt, aki népét gazdaggá, nevét tiszteltté és félelmissé tette s hírét a csillagokig emelte.¹ A *Chronicon rythmicum* papi ember írója² a kereszténység magaslatának, a hit vitorlatartó árbocának, a harcias Makkabeusnak dicsőíti Lajos királyt s azt kérdi, hogy

¹ Podhradczky, Chron. Budense. 342. l. — ² Engel, Monumenta Ungarica.

látott-e már a világ ily nagy fejedelmet? A renaissance pezsgésében élő Petrarca hasonlóképen nyilatkozik egyik áradozó beszédében a magyar királyról s épen így a többi olasz írók is. Pedig dicséret helyett inkább gyalázniook s ellenségüknek kellett volna tekinteniök a családja becsületéért ellenük harcoló, idegenné vált olaszmagyart . . .

Kihalt hazánkban az Árpádok családja s a majdnem egy évtizedig tartó interregnum zavaraiából emelkedik ki, erősödik meg, válik lépésről-lépésre mind népszerűbbé és nemzetibbé az Anjouk neve és lesz igazán nemzetivé a család második fejedelmi sarjában, Nagy Lajosban. Hazánk megerősödik bent és tekintélye nagyobb mint valaha kifelé is. Ne csodálkozzunk a Petrarcák elfogultságán, vakító volt az a fény, a mely kápráztatta ez időkben a Magyarország felé tekintők szemét. Annyival inkább vakító, mert sötétségre támadt, úgy villant fel egyszerre.

A XIII. század vége a fokozatos gyengülés, a megsemmisülés felé való haladás képe volt, a XIV. század első évei nagyratörő, kislelkű emberek pütkösdí királyságából teltek ki és hőseik nevetségés szerepléssel járták le magukat . . . Erős és komoly küzdelmek után új korszak kezdete következett, midőn az Itália földjéről, de eredetileg Nagy Károly honából, Franciaországból ideszakadt Anjou-család, új eszméket, életerős intézményeket, rendet hozott be magával hazánkba és azokat összeforrasztotta, azokkal erősítette a régieket; valóságos megújulás, újjászületés korszakát nyitotta meg történetünkben, midőn az első Anjou első idejében még annyira dölyfös kiskirályok is elvesztették a talajt lábuk alatt s az új regime oly nagy hatással volt reájuk, hogy beolvadtak a királyért és annak családja becsületéért minden áldozatra kész nemzetnek testébe.

Az Anjou-uralom fényesnél fényesebb jelenetei játszódnak le előttünk: a visegrádi udvar Európa uralkodóinak találkozó helye, a magyar lobogó diadalmasan vonul végig Italia földjén, a lengyel, a balkáni népek sietnek a magyar király hódolatára! Hogyne virágozott volna fel ily időkben a művészet, az irodalom, a tudományosság eddig csenevész fája is! A humanismus és a renaissance korának megtermékenyítő ereje nem maradhatott az Appeninek völgyei között, át kellett annak terjednie a Kárpátok koszorújába is. S ha másként nem, de a klasszikus helyeket tapodó magyar vitézek sarujára szálló porral is át kellett annak szánmaznia Magyarországra. Igaz ugyan, hogy éppen a renaissance szelleménél fogva nemzeti irodalmat nem, hanem csupán magyar humanistáink latin költészetét nyertük vele, de így is bámulatraméltó hazai irodalmunknak az a példátlan fölendülése, mit az új szellem hatása okozott.

Az Anjouk és utódaik korából nem kevesebb, mint ötvenöt magyar íróról van tudomásunk, kik részint a költészet, részint a tudományosság terén, vagy emlékirataikkal írói névre tarthatnak számot.¹ Köztük kiváltképen a történelemnek van számos és érdemes művelője. Az Anjouk korában kezdődik nálunk tulajdonképen a krónikairás divatja is általánosabbá lenni, mert ekkor még megtartotta ugyan a kereszténység vallásosságának eszméje a maga jellemző egyetemességét, de már a renaissance által felújított római műveltség bélyegét viseli magán: az író pedig még ezen általános formák kényszerűsége alatt is minduntalan csillogtatni szereti a maga magyarságát. A Márk barát, a János minorita és a János kükküillei főesperes művei mind ezt a jelleget mutatják

¹ L. erről Békesi Emil, Magyar írók az Anjouk és utódaik korában. (Katholikus Szemle XIII. kötet, Budapest. 1899. év 573. és 761. lap.)

s ezenkívül még az is ismertető jelük, hogy a jelenkorral is, vagy csak kizárólag ezzel behatóan foglalkoznak, mintegy emlékiratokat irnak.

Ezen krónikások között mindenestre a legkiválóbb az utoljára említett, vagy mint általában nevezni szokták: Küküllei János, Nagy Lajos titkára és legjellegzetesebb az ő műve, a Nagy Lajos életéről szóló krónika.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

Küküllei János élete.

Nagy Lajos királyunk történetirója művének előszavában következőket mondja magáról: „ . . . én, János, aki jelenleg az erdélyi egyházban küküllei főesperes és a lelki ügyekben esztergomi általános helytartó vagyok, akkoriban pedig (Nagy Lajosnak) érdemtelen titkos jegyzője voltam . . .“¹ Kortársai reávonatkozó oklevelekben „néhai Küküllei János“ néven nevezik őt² s így vált általánossá e név, a melyen történelmi és irodalomtörténeti könyveinkben is legtöbbnyire előfordul. Mi azonban nem elégedhetünk meg evvel, mert a keresztnév és egyik, állandó hivatalának helyneve szerint még irónk kivolta nincs kétségtelenül meghatározva.

Pór Antal kutatásainak sikerült e kérdés megoldása, a minthogy életrajzának összeállításában is neki van legtöbb érdeme.³ E szerint irónk tulajdonképeni és teljes neve Tót-Solymosy Apród János volt.

Nagyatyját még Kávási Mátyásnak hívták és bihar-megyei Kávás nevű birtokáról kapta nevét, a minthogy

¹ Lásd Küküllei előszavát a fordításban. — ² Bathány, *Leges ecclesiasticae regni Hung.* III. 330. — ³ Az életrajz összeállításánál Pór A. nagybecsű tanulmányára támaszkodtam (János küküllei főesperes. Századok. 1893. évf. 1. és 97. l.), ki eddig egyedül foglalkozott érdemlegesen irónkkal és művével egyaránt. Őt vette alapul Békesi i. m. is. Kettőjükön kívül alaposabban még Steinherz foglalkozott e tárggyal. (Mittheil. d. Inst. f. öst. Gesch. forschung. VIII. 354).

e megyében maig is van Kávásd nevű hely. A két helynév azonosságát Pór Antal mutatta ki,¹ mert egy oklevelünk arról tanúskodik, hogy Kávásd biharmegyei birtok urai között egyik épen Mátyás unokája, a főesperes volt s ugyanő mint osztálytevő békebiró szerepelt egyízben e birtokon az esztergomi káptalan előtt.² Egyelőre ne kutassuk tovább, kik voltak Mátyás gyermekei és irónk többi nagybátyjai, maradjunk Miklósnál az ő atyjánál, kitől a Tót-Solymosy Apród név reámaradt.

Az Apród vezetéknev nálunk gyakori volt; okleveleinkben Oprod, Oproud, Oprout s más változatokban nem egyszer találjuk.³ Onnan származott, hogy az illető mint apród, vagy a hogy hivatalosan nevezték, mint „aulae regiae juvenis“ szolgált az udvarnál. János atyja Miklós is Károly Róbert udvarában ilyen szereppel birhatott és mint apród tüntette ki magát a király hadjárataiban az Aba Amadéfiak s Trencsényi Csák Máté ellen. Ott volt Péter testvérével együtt a Domokosfia Dancs által védett Sárosvár ostrománál is. Péter el is esett a küzdelemben és Miklós apród is sebet kapott, de vezérük, Rikolffia Henrik mégis bevette a várat. Így került vissza Sárosvár újból királyi kézre s még 1436-ban is a koronáé, a mikor Zsigmond ezt is elzalogosította. Sárosvár romjai a mai Nagy-Sáros közelében maig is megvannak s több községgel együtt annak idején hozzátartozott Tót-Solymos birtoka is.

Ezt a Tót-Solymost kapta Apród Miklós a királytól hűsége és az említett ostromnál tanúsított vitézsége jutalmául. 1314. ápr. 16-án kelt az erről szóló és János alkancellár, fehérvári prépost és küküllői főesperes⁴ által

¹ I. m. 2. 1. — ² Anjoukori Okmánytár IV. 356. — ³ Lásd erre vonatkozólag Pór A. i. m. 2. 1. 5. jegyz. — ⁴ Ez a János nem azonos irónkkal, mint azt Szvorényi (Hist. eccl. I. 46.) föl-tételezte: „Anno 1350. Joannes praepositus Strigoniensis comes capellae Lud. regis“.

kiállított királyi okmánylevél.¹ Ez a birtok szintén Sáros-vármegyében Kis-Szeben szomszédságában feküdt. Okleveleinkben különböző néven fordul elő, így Thott-solymus, Toth-selmes, Thoth-selmes elnevezéssel található, vagyis idővel nevét Sölymosból Selymesre változtatták. Mai neve Tolcsemes puszta² és amint a jászai convent bizonyosságával Apród Miklósnak 1313. májusában Andrásfia Péter de genere Thekule által e birtokba való beigtató okleveléből értesülünk, Tóth-Solymos a Kónyavize és a Fekete erdő, a beigtató családja és bizonyos Lengyel Jakab birtokai között feküdt.³

De Apród Miklós csak rövid ideig maradhatott háborítlanul Tót-Solymos birtokának élvezetében. E birtoknak az Apród-családnál egész története van, amelylyel, mivel irónk családjára vonatkozik, sőt éppen neki nagy szerep jut viszontagságainak történetében, szükségesnek tartjuk foglalkozni. Végül mint jellemző kortörténeti adalék is érdemes a figyelemre.

Ugyanis éppen az új birtokosnak hibájából és gondatlansága miatt az adománylevél elvesztette érvényességét és Tót-Solymost az Apród családtól újra elvették. Ez pedig a következőleg történt. A királyi adományleveleket mindig pecséttel hitelesítették s hogyha ez hiányzott, vagy bármely kétség fért valódiságához, az adománylevelet semmisnek tekintették s az illető megfosztott a birtok vagy egyéb adomány élvezetétől. Gyakran megtörtént, hogy régi királyaink az ő hadjárataikban, folytonos ide-oda utazásaikban pecsétnyomóikat elvesztették, sőt olykor el is lopták azokat. Hogy ilyen esetekben visszaélések ne történhessenek, a király új pecsétnyomókat csináltatott magának és kihirdette, hogy saját érdekében tartsa mindenki kötelességének a tőle

¹ Fejér Codex Diplomaticus. VIII. I. 536. — ² Csánki D. Magyarország. tört. földrajza. I. 313. — ³ Pór A. i. m. 3. 1.

kapott s az elveszett pecséttel megerősített adománylevelét az új pecséttel másodszer is hitelesített. A kitűzött határidő letelte után királyi biztosok járták be az országot és minden uruk által kiadott adománylevelet megvizsgáltak s ha az csupán a régi pecséttel volt ellátva, megsemmisítették. Így történt ez Károly Róbert idejében is; Apród Miklós pedig elmulasztotta az új pecséttel hitelesíteni adománylevelét és midőn az ellenőrzés végett kiküldött Nagy-Martoni Pál országbíró azt megvizsgálta, az új királyi pecsét hiányozván róla, az adománylevelet érvénytelennek jelentette ki és Tót-Solymost Apród Miklóstól elvette.

Ezzel azonban a birtok viszontagságai még nem értek véget. Károly 1321-ben azt újból elajándékozta s ezúttal Tót-Solymost Turánfia Jesko lengyel gróf kapta királyi adományul. De reá sem hozott szerencsét. Szandecz grófja igyekezett tuladni rajta s megvette egy magyar cselédje, Abajdócz Gál uram. Kétszáz márka nagy dénárt fizetett érte, de úgy látszik olcsón jutott hozzá, mert nagy örömmel és hálálkodással adózott Jesko grófnak, hogy ez hűségét ily bőkezűen megjutalmazta. Most azonban, hogy Tót-Solymos elkerült a hatalmas gróf kezéből, eléállott a régi tulajdonos Apród Miklós és Abajdócz Gált bepörölte, hogy engedje vissza jogos birtokát. A birtokper megindult s az illetékes hatóság megindította a vizsgálatot. Még mindig a kiméletlen szigorúságú Nagy-Martoni Pál volt az országbíró, a vizsgálatot ő vezette. Ekkor új fordulat állott be az ügyben. Kiderült, hogy Jesko szandeczi grófnak Tót-Solymosról szóló és Krakkóban kapott adománylevele egyáltalában nincs szabályszerűen kiállítva, ennél fogva birtokigényei legalább is kétségesek s így a birtokot érvénytelenül adta Abajdócznak is. Ilyen szabálytalanság volt az oklevélben, hogy Solymos helyett Somlyóról

szólt s annak idejében a szükséges keltezést is elmulasztották beleírni: valószínűleg mind az irnok felületességének és tudatlanságának a következményei, de elégségesek ahhoz, hogy az oklevelet érvénytelenné tegyék. Abajdócz Gál a legujabb birtokos is észrevette az adománylevél hibáit s megpróbálta sajátkezüleg segíteni a dolgon. Kivakarta a hibás Somlyó nevet s helyébe Sölymost irt, nem volt az oklevélben kelet, beleírta azt. Egyszóval okmányhamisítást követett el.

De úgy látszik, nagy befolyása volt a szandeczi grófnak s fel is használta azt híve érdekében, mert bár a vitás oklevelet alperestől elvették és levéltárba helyezték, a birtok maga mégis Abajdócz Gál kezén maradt egészen holtáig.¹ Azonban Apród Miklós sem az az ember volt, a ki könnyen elcsügged s annyiban hagyja a dolgot; s ha be kellett is látnia, hogy ezúttal semmire sem mehet, ő és családja még sem mondott le a reményről, hogy jogos birtokát visszaszerezze.

Mult az idő és Apród Miklós egyik fia, János, épen a mi történetírónk, mint papi és írástudó ember, bekerült a királyi kancelláriába, s annak egyik iródiákja (literatus) lett. Ekkor már Lajos király uralkodott és a fiatal király alatt nagyot változtak a viszonyok; a régi embereket új, fiatalabb, tetterős nemzedék váltotta fel. Nagy-Mártoni Pál, az Apród-család megrontója sem országbiró már, helyét Szécsényi Tamás foglalta el. A királyi kancelláriában pedig Vásári Miklós esztergomi érsek vezette az ügyeket. Az ő felügyelete alatt állott a fiatal Apród János diák is és ez olyan jól viselte magát s olyan buzgósággal végezte kötelességét, hogy főnöke jóindulatába fogadta s pártfogásába vette, sőt — úgylátszik — még az udvarnak is kedvencévé vált János literatus.

¹ Fejér Cod. Dipl. IX. I. 655.

Igy történt aztán, hogy addig biztatgatták, míg bátorságot vett magának s 1349. október 21-én, midőn Lajos király épen Gyulafehérvárt időzött, előállott az ő családi sérelmével és elpanaszolta a királynak ott az egész udvar színe előtt és a nagy urak helyeslései között a maga igazát, hogy mily igazságtalanul fosztották meg atyját, Apród Miklóst birtokától s esdekelve kérte Lajos királyt, hogy miután Abajdócz Gál fia oklevéllel úgy sem tudja igazolni Tót-Solymos jogos birtokát, ajándékozza azt újból vissza családjának.

A király, úgy látszik, teljesítette hívének kérését, mert amint azt a szepesi káptalan írása bizonyítja, be is igtatták Apródekat az új adományként szereplő telek birtokába.¹

De most Apród Miklós fia, János deák ellen fordult — Abajdócz Gál fia Mihály — az apák helyett a gyermekek — és minthogy még azonkívül intra dominium is volt, utóbbi ezzel is erősebbé tette álláspontját s pörbe fogta ellenfelét hamis beszédért és rágalmazásért. Törvényszék elébe került a dolog, maga az országbíró Széchenyi Tamás vette kezébe az ügyet. A birák között ott volt Vásári Miklós esztergomi érsek-kancellár, ki Apród Jánossal szemben eddig is jóindulattal viseltetett, Geletfia Miklós, a nádor, öcsce János, fia László a császmái prépost, titkos kancellár és a királyi kápolna ispánja. Az országbíró, úgy látszik, felismerte, hogy az Apród család részén van az igazság s ezt a bíróság előtt ki is mutatta. Ennek alapján Abajdócz Gál fia Mihályt, mint aki hamis oklevelekkel akarta az igazságszolgáltatás, megfélemlíteni és az ártatlan vádlottat bajba keverni fejvesztésre ítélték s az ügyet ezzel egyszer s mindenkorra az Apród-család javára eldöntöttnek nyilvánították ki.

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. III. 648, és Pör i. m. 4. l.

Lajos király Erzsébet anyakirályné beleegyezésével (ez külön említették az oklevélben, nehogy Erzsébet, mint szintén lengyel származású, a Jesko grófra nézve káros ítéletet zokon vehesse), az ítéletet szintén megerősítette s azt 1351. december 8-án ki is adatta¹ Ezután Tót-Solymos birtokának élvezetében senki sem háborgatta többet az Apród-családot; tudunk még egy határigazító perről, melyet a szomszédok, Roskoványi Csánkfia Dobó és Keve indítottak ellenük²; bizonyára még a volt birtokos Abajdócz Gál idejéből maradtak fenn egyes határsértések s ezeket kellett tisztázni.

Igy szerezte meg Apród János a már elveszítettnek hitt birtokot családjának s egyúttal vele új nemesi nevet, mert a következő időkben ő már mint Apród Miklós „nobilis de Tot-Solmus“ fia neveztetik az oklevelekben.³ Annyi bizonyos, hogy ez képezhette Apródek legfőbb birtokát, melynek megtartása fontos érdekük volt s innen magyarázható meg az a makacs és szívós ragaszkodás is ezen adományhoz.

Az Apród-család különben meglehetősen nagy volt. Jánosnak öt testvéréről van tudomásunk u. m. Jakab, István, László, Balázs és Klára.⁴ Atyja még 1354-ben életben van, de testvérei közül Jakab és László már nem említetnek azon oklevél által, mely egy Volya földén telepítendő faluról szól.⁵ 1364-ben Istvánról és Balázsról, 1382-ben Balázsról történik még említés.⁶ Klára leányasszonyt Görgy (de Gargow) Konrádfia György vette nőül Szepesmegyében. Férje korán elhalt s tőle csak egy János nevű fia maradt. Ez a Görgy János

¹ L. egész terjedelmében Fejérmél Cod. Dipl. IX. III. 662. — ² Fejér Cod. Dipl. IX. IV. 63. — ³ Lajos király adománylevele 1378-ból. (Orsz. levéltár D. L. 6497. sz. a.) — ⁴ Fejér Cod. Dipl. IX. I. 655. Az 1349-iki adománylevél sorolja fel őket. — ⁵ U. o. IX. II. 752. — ⁶ Pór A. i. m. 13. I.

1360. márazius 11-én a szepesi káptalan által adománylevelet állíttatott ki, melyben hivatkozva gyöngé, beteges szervezetére, mely miatt házasodásra és családalapításra nem gondolhat, birtokait rokonainak ajándékozta. E birtokok a következők voltak: Milaj (ma Vitkócz és Körtvélyes mellett levő pusztá), Haraszt (Márkusfalvától északk.-re), Kusfurbach (Kotherbach pusztá) és Lendernow (Lendva pusztá, valamennyi Szepesmegyében). Ezeket felerészben anyja Apród Klára (az oklevélben hibásan „Elenam“ néven)¹ s felerészben nagybátyjai, a három még életben levő Apród fiú, János, István és Balázs kapták. János a főesperes ezen adománylevel birtokában adatta ki Lajos király által 1364. jan. 24-én Pozsonyban a megerősítést, mely szerint, ha unokaöccsége a beteges Görgei János örökösök nélkül halna meg, vagy a papi pályára lépne, e birtokokat a királytól testvéreivel együtt új adományképen fogja megkapni. Nővére özv. Görgeiné, az adományozó anyja, ekkor már férjhez ment volt másodszer is, egy Pouch nevű úr vette nőül s e házasságból két fiú is származott, Ferencz és László.²

Hogy az Apród-fiukból mi lett s általában a család mikor halt ki, azt nem tudjuk. Pór A. szerint³ 1486-ban előfordul egy Tótsolymosi Apród Mihály; ez valószínűleg Balázsnak volt az unokája, mert néhai Apród Miklósfia által zálogban tartott birtokokkal kapcsolatosan említettik. 1454. nov. 22-én tartatott a felsővidéki országnagyoknak egy tanácskozása; az itt jelenvoltak névsorában is előfordul egy Tótselymesi Apród Miklós.⁴ Nagy Iván szerint⁵ 1552-ben Biharban Ferencz és György

U. o. 14—15. l. 3. jegyz. teljesen közli az oklevelet: — ² Pór-nál i. h. 14—15. l. — ³ U. o. 13. l. egy az Orsz. Levéltárban DL. 1915. sz. a. oklevél/alapján. — ⁴ Hazai Okmánytár VII. 471.

⁵ Magyarország családai Pest, 1857. l. 62—63. l.

tűnnek fel és 1490-ben Zemplénmegyének főispánja egy Tót-Solymosi Tárcai János, aki legalább leányágon bizonyára szintén az Apród-család ivadéka.

Énnyire terjed az, amit tudunk írónk családi viszonyairól, hogy mily körben született és élte le gyermekéveit s hogy hol vert gyökeret az a fa, melynek egyik ága történetirodalmunknak oly érdemes gyümölcsöt hozott. Térjünk reá most az ő személyére s nézzük, hogy milyen volt az ő egyéni élete. Kevésre terjed e tekintetben összes tudásunk, csupán azt öleli fel, amit a Nagy Lajos korából elég bőven fönmaradt oklevelekből ki lehet hámozni. Talán nem is nevezhető életrajznak az, amit a következőkben összeállítottunk, hanem inkább csak azoknak a birtokvásárlásokra, pörlekedésekre, osztozkodásra, királyi kinevezésekre, avagy adományozásokra s kitüntetésekre vonatkozó egykorú és keletkezésük sorrendjében összeállított okleveleknek tartalmából levont következtetések és magyarázatások sorozata az.

Hogy Apród János mikor és hol született, ki volt anyja, mindezt nem tudjuk s már itt a kezdet kezdetén következtetésekre szorulunk. Ugyanis művét olvasva és tanulmányozva, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy Apród János, minthogy Erzsébet anyakirályné itáliai utját s annak részleteit oly közvetlenséggel írja meg, mint azt csak szem- és fültanú teheti, ebben az utazásban mindenesetre szintén részt vett. Erzsébet olaszországi látogatása pedig 1343-ban történt s Apród János az ő művében a nápolyi és római utazásoknak oly leírását hagyta fenn, a melyek már éles megfigyelő képességről s érett gondolkozásról tesznek tanúságot, a mik vagy bizonyos meglelt életkort, vagy korát meghaladó szellemi fejlettséget föltételeznek.

Pedig, hogy ő valami lángeszű csodagyermek lett volna, azt nem lehet föltételezni. Hiszen egész életpályája

nem mutat fel nagy sikereket, pedig Nagy Lajosnak az ifjú Jánosnál, ki később hivatalánál fogva is majdnem állandóan szeme előtt volt, módja lett volna a nagyra-termettséget fölismerni s a király, ha ez megtörténik, nem késett volna őt felkarolni és udvaránál vagy valami előkelő állásban megadni neki a tért az emelkedésre. Pedig mindez nem történt meg. Apród János haladása lassú és nagyobb kitüntetések sohasem érik. Nem volt ő rendkívüli tehetség, ki fiatal korát meghazudtolja, azért sem, mert mint művéből néhol kitűnik, oly események leírásánál, melyeket maga nem élt át, vagy ahol oklevelekre nem támaszkodhatik, sokszor engedi magát a szemtanúk és szereplők elbeszéléseivel félrevezettetni s egész munkájából nem sugárzik ki a teremtő lángész hatalmas ereje. Egyszóval Apród János 1343-ban legalább husz éves volt s így születési idejét 1320 körül lehet föltételezni.

Gyermekkoráról, neveltetéséről ismét nem tudunk semmit sem, hogy iskolázottsága volt, azt onnan lehet következtetni, hogy papi pályán működött. Élete folyására vonatkozólag az első hiteles és határozott adatot Nagy Lajosnak már említett és Gyulafehérvárt 1349. október 21-én kelt oklevele nyújtja, melyben Tót-Solymos adományozásáról van szó.¹ Itt említetik „Johannes litteratus filius Nicolai Aprod filii Mathiae Kuvasy“ néven a mi írónk, mint akinek kérésére és előadására „tekintettel a változatlan hűségre, melylyel ...mi irántunk viseltetik és a melylyel a kívánt szolgálatokat elvégzi,“ Tót-Solymost a király Apródeknek adományozza. E szerint ő 1349-ben, sőt már régebb ideje, mint litteratus, vagyis mint iródiák volt a királyi udvarban az u. n. nagy kancelláriánál alkalmazva. Hogy itt már régebb ideje szolgált, azt föltétlenül bizonyosra vehetjük akkor, midőn egy ilyen kisebb rangú hivatalban lévén,

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. I. 655.

mégis már olyan kéressel járul a királyhoz, mely annál kényesebb természetű, mert Erzsébet királyné egyik honfitársának, Jesko szandeczi grófnak megrövidítéséről van szó benne. Sőt az adománylevél szerint hűségével, jó magaviseletével s szorgalmával már ekkor ki is érdemelte a király jóindulatát és főnöke, Vásári Miklós. érsek-kancellár az udvarral együtt becsüléssel ajánlja Apród Jánost a király pártfogásába.

Ugyancsak Tót-Solymos története kapcsán jutunk irónk életrajzában a második adathoz is. Vázoltuk már, hogy a volt birtokos sietett az adománylevél jogosságát kétségbevonni és azt megtámadni. Erre következett az a birói vizsgálat és ítélet, mely szerint Tamás országbiró az adományt 1351-ben törvényesen és végérvényesen Jánosnak és testvéreinek ítélte oda.¹ Ezt az ítéletet azután 1352. április 20-iki keletű levelében a király is megerősítette²; ebben a megerősítő oklevélben irónk, már mint „Magister Johannes lector ecclesiae Orodensis filius Nicolai dicti Aprod de Tót-Solymos“ van említve. Tehát ő ekkor már nem a kancellária iródiákja többé, hanem egyházi hivatalt visel, lector az aradi káptalannál és — ami a káptalanban a többi egyházi hivatalnokoktól megkülönböztetést jelent s szintén kitüntetésszámba megy — a „mester“ czim illeti meg. Ami a lectorságot illeti, ez mai értelemben véve az olvasó-kanonoki tisztnek felel meg, a lector „kötelessége a nyilvános levéltárnak és ha az illető káptalan hiteles hely, a pecséttel együtt a káptalanra bízott okleveleknek őrizete.“³ Közvetlenül a prépost után következő állás volt ez a káptalanban, a lector helyettesítette őt, reá volt bízva az iskolák vezetése

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. III. 648. — ² U. o. IX. III. 662. — ³ Tkalčić, Monumenta hist. episcopatus Zagrabiensis. Zagr. 1873. II. 77., lásd még Cherier, Enchiridion iuris ecclesiastici, Pestini, 1839. I. 269.

is és ő készítette el a káptalan pecsétjével ellátott okiratokat is.¹ Minthogy Apród Jánosnak a kancelláriánál eddig is hasonló volt a foglalkozása, neki ez nagyon megfelelő állás volt, mert valószínűleg oklevelek készítésével lehetett megbizva.

Pályája itt még nem fejeződik be, hanem további emelkedést mutat. Az aradi káptalan egyike volt a legkisebbeknek és itt bizony jövedelme a lectornak sem sok lehetett. De pártfogói, közöttük egyik legőszintébb jóakarója Vásári Miklós esztergomi érsek és királyi kancellár, gondoskodtak előhaladásáról: nemsokára az egri káptalannál lett lector és kanonoki jövedelmeket húzott nemcsak innen, hanem az erdélyi, zágrábi és székesfehérvári egyházaktól is. Az egri egyháznak, — mint az egyik oklevelünkben említettük² — már 1353. márczius 17-én olvasó kanonokja volt, a többieknél pedig 1355. jun. 14-én találjuk³ e néven először emlegetni őt.

Ez utóbb említett adatot Lajos királynak egy VI. Incze pápához intézett kérése tartalmazza, melyet János kanonok érdekében küldtek a szentszéknek. Ebben a levélben el van mondva, hogy miután Simonfia István, az utolsó kükkülei főesperes meghalt s ezzel a tisztség megüresedett, András fejérvári püspök ezt az erdélyi, vagyis fejérvári egyházmegyében levő esperességet, Miklósfia János egri olvasókanonokkal töltötte be. A kinevezett új főesperes — azaz Apród János — erre az egri lectorságról lemondott s el is foglalta hivatalát. Időközben azonban tudomására jutott, hogy az őt kinevező püspök egyházi átok alatt áll, sőt fel van függesztve hivatalától is.⁴ Kétsége támadt tehát kineveztetésének jogossága iránt, mert, miután András püspököt méltóságából el-

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. IV. 355. és S. Steinherz i, m. 254. I. — ² U. o. IX. IV. 63. — ³ Pór A. i. m. 8. I. 2. jegyz. — ⁴ Theiner (Monumenta Hung. I. 714.) szerint már 1345. óta.

mozdította, a pápa esetleg magának tarthatta fenn a főesperesség betöltésének jogát. Ugy látszik Apród János, az új kükkülei főesperes Lajos királyhoz fordult kellemtelen helyzetében, mert, miután a mondottakkal végzett, a király ugyanazon oklevélben kéri a pápát, hogy a nevezett főesperességet adományozza kegyelmesen „kedvelt szolgálójának“ Jánosnak, vagy, ha az erdélyi püspök annak idején az ő jogaiban semmi kiközösítés által megkötvé nem volt, akkor hagyja helyben az ő ez irányban tett intézkedéseit.

Oklevelünk szerint tehát János már annak kelte idején, 1355. június 14-én rég lemondott volt az egeri egyházban viselt olvasókanonoki hivataláról, hogy a kükkülei főesperesi állást elfoglalhassa. Ámde van még egy másik, 1358. január 10-én Tót-Solymoson keltezett oklevél is,¹ melyben arról van szó, hogy Apród Miklós és fiai: „Magister Johannes lector ecclesiae Agriensis,“ továbbá Apród István és Balázs, a Volya földén levő erdőben falút szándékoznak alapítani és e célból a két telepítőnek, Domokosnak és Györgynek ingyen telket és az örökös soltésztságot adják jutalmul. Azután egyes pontozatokban érdekesen részletezik a jobbágy és földesúr közötti viszonyt s mindkettő jogait és kötelességeit.

E szerződést, mint ilyen dolgokban jártas ember, valószínűleg maga János mester készítette és annak megerősítését is „a mondott János mester pecsétjével eszközlik az egeri olvasókanonokságtól.“ Ez az oklevél ekként írónk életrajzának időrendi adatait felfogatja, mert — amit eleve kizártnak kell tartanunk — vagy nem igaz a Lajos király oklevelében említett lectorságról való lemondás, vagy pedig hibás valamelyik oklevél keltezése. A Lajos király oklevelének keltezése a követ-

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. II. 752. Az oklevél bő tartalmát lásd Pórnál i. m. 7. l.

kező : „Datum Avinioni XVIII. Kalendas Jul'ii anno tertio.“ Az „anno tertio“ VI. Incze pápa trónraléptétől van számitva, ez 1352, ben történt, tehát a három esztendő utánszámitásával az 1355-iki évet kapjuk. Hogy ez a helyes szám, egy adatból még nem volna határozottan állitható, de van egy másik oklevelünk is, ugyancsak VI. Incze pápától, ugyanazon „anno tertio“ kiállítva, 1355. junius 25-éről (VII. kal. Julii) keltezve.¹ Ebben a pápa a Miklósfia János — tehát írónk — által betöltött, de küküllei főesperességre emeltetése miatt megürült egri lectorságot Sándorfia Imrének adományozta. Nagy Lajos kérése tehát teljesített és írónk valamely más, eddig ismeretlen s talán elveszett okmánynyal megkapta a küküllei főesperességre való kinevezését, vagy régi kinevezésének helybenhagyását. Ez pedig a Lajos levélének és az utóbb említett pápai levélnek keltezése közötti időben, 1355. jun. 14-ike és 25-ike között, vagy valószínűleg az egri lectorság betöltésével egyidejűleg, 1355. jun. 25-én történhetett. Mindezeknek tekintetbevétele után, a telepítő oklevél keltezését föltétlenül hibásnak jelenthetjük ki, mert már 1355-ben Sándorfia Imre lett egri olvasókanonok, tehát János küküllei esperes három évvel később nem használhatta e telepítő levelen sem a címet, sem a hivatalos pecsétet.

Az esztergomi káptalannak 1355. julius 6-án kelt és két biharmegyei birtoknak felosztásáról szóló bizony-ságlevelében² az esztergomi érsek részéről mint becsü-személy „Johannes notarius“ van megnevezve ; minden valószínűség szerint ez is azonos János esperessel, a kiról különben is föltehető, hogy a királynak új hivatala mellett is még mindig „belső embere“ volt. Ezt gya-níttatja a VI. Incze pápához irt fönti levélnek azon

¹ Theiner, Mouumenta Hung. II. 20. — ² Anjoukori Okmány-tár VI. 356.

kifejezése is, midőn abban a király „dilecto suo servitori“ jelzővel illeti. Talán, mivel Vásári Miklós egyúttal királyi kancellár is volt s a királyi jegyzők szintén keze alá voltak rendelve, az érseki jegyzőséggel egyértelműen a királynak is jegyzője lehetett. Különben is műve előszavában ennek nevezi magát s már ekkor elfoglalhatta a kápláni állást az udvarnál, ahogy később Lajos király nevezi őt.¹

Főhivatala azonban mindenesetre a küküllei főesperesség volt, általában e czímen nevezték őt kortársai és ma is mint Küküllei János, vagy János küküllei főesperes ismeretes leginkább. Erről még 1360 és 1361-ből is vannak adataink² és valamennyi reávonatkozó oklevélünkben is mindig e czímével olvassuk nevét. Annyi bizonyos, hogy főesperesi állásától meg nem vált haláláig. Annyival inkább megtörténhetett ez, mert nem lévén helyhez kötött hivatal, más megbízásokat is kapott mellette s azokat hivatalának elhanyagolása nélkül bátran el is vállalhatta. Ezek a megbízások reá nézve többnyire megtiszteltetések voltak, a miket csak hatalmas pártfogók közbenjárásával nyerhetett el. Közöttük Vásári Miklós esztergomi érsek volt az, a kinek legtöbbet köszönhetett, de úgy látszik, hogy utóda Frankói Miklós († 1367-ben) szintén jóindulattal volt Küküllei iránt és őt pártfogásában részesítette. Ezt bizonyítja az az 1359. júl. 3-án kelt oklevél,³ melyben Küküllei János a pozsonyi prépost elleni pörben Frankói érsek megbízásából mint bíró szerepel. Ezenkívül 1359-től kezdve 1363-ban 1364-ben és 1365-ben helynöke (vicarius) az esztergomi érseknek s nincs okunk kételkedni abban, hogy Frankói érsek idejében egészen annak haláláig megmaradt e

¹ 1364. január 25-én kelt oklevelében (Orsz. levéltár DL, 5179.) — ² Fejér, Cod. Dipl. IX. III. 95, 115. — ³ U. o. IX. III. 99, 201, 245 és IX. V. 252.

hivatalában is. Hogy az érsek utódai Telegdi Tamás és Siket (Surdus de Surdis) János szintén őt tették volna meg helynöküknek, arra már adataink nincsenek és valószínű, ők már másokkal töltötték be ezt az állást.

Említettük, hogy a király őt káplánjának is nevezi. Ez 1364. január 25-iki oklevelében olvasható, melyben Görgey Jánosnak az ő nagybátyjai Apród János esperes, ennek testvérei István és Balázs, továbbá anyja Klára javára szepesmegyei birtokairól tett jószágadományozását erősíti meg. Itt Lajos király elismerését fejezi ki János esperesnek azon érdemeiért, melyeket a királyi kancelláriában és más renden is szerzett volt hűséges szolgálataival.¹ Mint „vir honorabilis dominus Johannes archidiaconus de Kykulleu venerabilis in Christo patris domini Nicolai archiepiscopi Strigoniensis in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis, specialis Capellanus noster“² van e helyen összes címei felsorolásával megnevezve.

E szerint az udvarnál egyedüli hivatala a káplánság volt s minthogy Lajos király címei közt nem említi, úgy látszik, Küküllei az érseki helynökség elnyerésekor lemondott a titkos jegyzőségről s e helyett neveztetett ki a király mellé lelkipásztornak. Ugyanezen címet hasz-

¹ „Nos itaque, qui ex suscepti regiminis nostri officio singulorum nostrorum fidelium merita animo pensare debemus, pietatis, multifariis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis prefati domini Johannis vicarii, quibus sub cancellaria nostra maiori, in cunctisque aliis nostris et regni nostri negotiis sibi commissis et confixis tam sollicite, tamque sincere et habiliter nostre studuit complacere maiestati, ut in eius obsequiosis virtutibus noster regius animus mitissime conquiverit, in remissionem celsitudinis nostre reductis et equalanter recensitis.“ —

² Tisztelendő férfit János úr, Küküllei főesperes, Krisztusban tisztelendő atya Miklós úr esztergomi érseknek a lelkiekben és anyagiakban általános helytartója. a mi külön káplánunk.“

nálja ő maga is egy 1365. szept. 15-én kiadott oklevelében,¹ melynek kezdő sorai így szólnak: „Nos Johannes archidiaconus de Kykelleu, venerabilis in Christo patris et domini domini Nicolai dei et apostolicae sedis gratia archiepiscopi Strigoniensis, locique eiusdem comitis perpetui vicarius in spiritualibus et temporalibus“ . . . Ez tehát majdnem szóról-szóra egyezik az egy évvel előbb kelt másik oklevéllel, csupán az udvari kápláni czim nincs felvéve, ami utóvégre szándékosan is történhetett, miután e hivatal csupán ideiglenes alkalmazás-számba ment.

Érdekes és jellemző, hogy bár ő főhivatalát a kükkülei főesperességet haláláig, több mint negyven évig viselte, reávonatkozó okleveleink között alig van egykettő, mely az ő erdélyi szerepléséről valami jelentéktelen dolgot is megörökített volna. Így egy ítélet szövegében, mely Gyulafehérvárt 1371. július 6-án kelt, szerepel mint Demeter erdélyi püspök helynöke² s 1378. márczins 16-án ő iratta át és erősítette meg azt az oklevelet, melyet egy Enyeden történt határjárás ügyében adott ki az erdélyi káptalan³ (úgy látszik, hogy a főesperesnek befolyása volt a királynál — ki itt is kedves és hűséges káplánjának szólítja s ezt erdélyi paptársai igyekeztek is felhasználni a maguk ügyeiben.) E két adattal aztán kimerül Kükülei erdélyi szereplése, többet arról nem tudunk.

Valószínű, hogy midőn 1352-ben az aradi olvasókanonokságot elnyerte, lemondott ugyan a királyi jegyzőségről, de mindig visszavágyott azért később is az udvari légkörbe, hol ifjú éveit töltötte. És nem sokáig kellett várakoznia, hogy e vágya teljesüljön, mert az

¹ Fejér, Cod. Dipl. IX. III. 516. — ² Szabó Károly, az erd. muz. eredeti okleveleinek regestái (144. sz.) — ³ Fejér, Cod. Dipl. IX. V. 252.

X egykori litteratusból nemsokára — talán már küküllei főesperessé történt kineveztetése után, vagy kevéssel később — a király titkos jegyzője lett. 1355-től, mikor főesperesi hivatalát kapta, 1359-ig, mikor érseki helynök lett, tartott ez. Ekkor újból lemond, de csak öt esztendeig van távol az udvartól, mert 1364-ben ismét a király oldala mellett szerepel, mint annak „kedves káplánja“ 1371. körül Demeter erdélyi püspök helynöke. Most újból meg kellett válnia az udvartól, de valószínűleg csak a püspöke kedvéért tette, mert midőn Demetert 1376-ban a zágrábi püspökségbe helyezték, a küküllei főesperes ide is követte őt előbbi minőségében. A püspökből 1379-ben királya esztergomi érseket csinált s Küküllei János püspöki helynök, mint „vicarius in spiritualibus“ vele együtt került az esztergomi egyházba vissza.¹

Itteni tartózkodása idejéből a lakása is ismeretes. 1380. május 10-én adták át neki Miklós volt aradi prépost és esztergomi kanonok által a káptalannak hagyományozott udvarházat a „hévíz közelében.“ Ugyanezen oklevél őt mint kanonoktársat említi.²

Még 1383. február 11-én kelt egyik oklevelünk vonatkozik reá, midőn, mint Demeter érsek meghatalmazottja, a nógrádi Vadkert községben tartott határjárásban szerepel.³ Ez az utolsó bizonyosága annak a tartós jó viszonynak, melyben Küküllei János főesperes Demeter esztergomi érsekkel és ekkor már biborossal volt. Különben Demeter biboros már a harmadik főpap az ő pártfogói sorában és mind a három mindvégig meg-

¹ „Dominus Johannes archidiaconus de Kykulleu, vicarius Strigoniensis ecclesiae“ mondja róla egy 1380. április 8-án kelt királyi levél (Fejér, Cod. Dipl. IX. V. 426.) — ² „honorabilis vir dominus Johannes archidiaconus de Kykulleu vicarius concanonicus noster“ (U. o. IX. V. 412.) — ³ U. o. X. I. 103.

tartotta őt jóindulatában. Legtöbbet köszönhetett Vásári Miklósnak, ki először karolta fel, mint egészen fiatal embert s utóda, Frankói érsek már helynökévé tette volt.

Ezen egyházi hivatalok mellett írónk — láttuk is már — hol mint a király titkos jegyzője, hol mint káplánja szerepelt és az udvarral meg-megszakadó, de ismét felújuló összeköttetésben maradt. Az udvar székhelyén szerzett magának birtokot is: 1360-ban házastelket vett magának Visegrádon¹ s 1364. február 1-ről is maradt fenn egy hasonló tartalmú okmányunk.² De ragaszkodása érthető is, mert királya is megtartotta őt kegyeiben és még birtokadományozó oklevelekben is, melyeket az ő vagy családja számára bocsátott ki, soha el nem mulasztja hangoztatni hűséges szolgálatainak s érdemeinek elismerését az ő kedves és hűséges káplánjával („fidelis et dilecti nostri capellani“) szemben. Így 1378. január 3-án Diós-Győrt kelt oklevélben Nagy Lajos „prope fluvium Harnad“ Rikolfalva és Mátéfalva nevű szepesmegyei birtokokat adományozta kedves káplánjának, továbbá testvérének Baláznak és unokaöccseinek Poucnfia (Pouch volt írónk nővérének Klárának második férje) Ferencznek és Lászlónak.³ E birtokkal ismét sok bajuk volt az Apród-testvéreknek, mert némelyek protestáltak a beigtatás ellen, úgy, hogy az esperesnek egyenesen a királyhoz kellett fordulnia, hogy az elrendeltessék. Majd újabb nehézségek merültek föl⁴ és csak 1382. szeptember 2-án írják alá és erősítik meg véglegesen az adománylevelet⁵. Ugyancsak 1378-

¹ U. o. IX. III. 367. — ² Steinherz i. m. — ³ Orsz. levéltár DL. 6497., Pór A. i. m. 11. I. 3. j., Wiener Staatsarchiv, Cod. 246., 50. I. (Elenchus litteralium instrumentorum Segnyeianorum anno adhuc 1748. ad archivum directorale resignatorum cz. alatt.)

⁴ 1380. május 1-én kelt oklevél szerint (Fejér, Cod. Dipl. IX. V. 366. — ⁵ Pór, i. m., 11. I. 3. jegyz., Orsz. levéltár DL. 6498.

ban a szepesmegyei Milajban irónk negyven arany forinton részbirtokot vásárolt meg magának¹ és egy Malcho nevű birtoka miatt pörbe is keveredett,² de olyan szerencsétlenül, hogy e birtokpert Garay Miklós nádor előtt Poháros Péter mesterrel szemben elvesztette.³

Mindezen birtokadományozások és vásárlások nemcsak arra engednek következtetni, hogy irónk Nagy Lajosnak kedves embere volt és a király is felkarolta az ő udvari káplánját, hanem viszont azt is mutatják, hogy Küküllei János is felhasználta helyzetét s igyekezett a király jóságát úgy a maga, mint családja érdekében kiaknázni. De élelmessége nemcsak eddig terjedt, hanem módját ejtette saját pénzén is gyarapítani vagytonát. Többnyire Szepesmegyében, hol Görgey János öcscsétől úgy is jutott neki birtok, szerzett magának néhány telket és földet.

Különben az sem valószínűtlen, hogy mint Pór Antalnál olvassuk,⁴ Küküllei a király kegyeit nemcsak a kancelláriában s titkos jegyzősége és káplánsága alatt tett szolgálataiért érdemelte ki, hanem azzal is kitüntette magát, hogy történeti munkáját, legalább első részében már ekkor bemutatta talán az udvarnál. Csak az a különös, hogy bár a királyi családnál bizonyára semmi sem birt olyan értékkel és semmi sem legyezgette hiúságát annyira, mint egy ilyen történelmi munka, mely kizárólag az anyakirályné és a király, meg Endre herczeg dicséretét zengte és ellenségeiket kisebbitette, mégis semmi nyoma sem maradt annak, hogy a mű megíróját, Küküllei Jánost ezért valami illő jutalomban részesítették volna, sőt — mint láttuk — Visegrádon saját pénzén kellett magának udvarházat vásárolnia. A birtokadományozások pedig, melyekben része volt, egyáltalában nem

¹ Wiener Staatsarchiv i. h. — ² Pór i. m. 11. l. — ³ Fejér, Cod. Dipl. IX. V. 366. — ⁴ l. m. 11. l.

ebbeli érdemeinek elismeréséül történtek, mert az adománylevelek ilyenről mélységesen hallgatnak. Azért vagy elveszett és ismeretlenül maradt az illető adománylevél, mely Küküllei történetirői működésének jutalmazásáról intézkedik, vagy pedig el kell ejteni azt a föltevést, hogy ő az udvarnál művét bemutatta volna.

Küküllei János utoljára a már említett 1383-iki vadkerti határjárásról szóló oklevélben tűnik fel, midőn, mint Demeter esztergomi érsek megbizottja, hivatalos minőségben találkozunk még egyszer vele. Élete további folyása teljes homályban van, nem tudunk semmit többet felőle s halála ideje épen olyan bizonytalan, mint születéseé. Valószínűleg életének utolsó éveit teljesen visszavonultságban töltötte. Különben is ekkoriban a hatvanon már túl lehetett. Visegrádi kuriájában, vagy valamelyik birtokán édegett valószínűleg jól megérdemelt nyugalomban. Az udvar már ugy sem vonzotta többé, ott Nagy Lajos halála után minden megváltozott, az erős férfiuralom után gyöngé nők kezére került a kormány, s nem is lehetett csodálkozni, ha gyöngeségük érzetében kegyenczeikre támaszkodtak. Az agg főesperesnek itt már nem volt keresnivalója, de magányába visszavonulva, elmerült a fényes multakba és felidézve emlékezetébe a nagy király korszakát, irogatta művét tovább, hogy még életében be is fejezhesse.

Ekkor készülhetett el az életrajz második fele, egészen Nagy Lajos haláláig. Ezzel feladatát megoldottnak tekintette, mert elbeszélésével tovább nem halad, Mária és Zsigmond együttes uralkodását is inkább csak közbevetőleg érinti műve legvégén. Ez új következtetésre ad alkalmat. 1387-ben kezdődik meg a királyi párnak uralkodása, tehát ha Küküllei erről említést tett, ekkor még életben kellett lennie, de ez a fonal a továbbiakra nézve nem vezet előre többé egy lépéssel sem, mert

írónk itt be is fejezte munkáját és ahhoz többet nem toldott. Ugyanis, ha még ezen az időn túl is foglalkozott volna munkájával, Máriáról s az ő 1395-ben történt elhunytáról mindenestre megemlékezett volna. Bizonyosra vehető tehát, hogy művét 1387. és 1395. között fejezte be. (2)

Ezt azért állithatjuk, mert mint egy adatunk bizonyítja, Küküllei 1395-ben, Mária királyné halála évében még életben volt. Ez az adat egy jegyzőkönyv féle, mely az esztergomi káptalanban 1397. évi május 24-én megtartott u. n. canonica visitatio lefolyásáról vététt föl és a mely írónkról úgy emlékezik meg, mint a káptalan néhai tagjáról.¹ Az ilyen canonica visitatiók alkalmával ugyanis vizsgálatot tartottak az ügykezelés felett és számon kérték a káptalanra bízott okiratok miként való elintézését is.

Az esztergomi káptalannál bizonyos Gergely kántor jelentette a bizottságnak, hogy néhai Küküllei János a káptalannál végrendeletet hagyott hátra, de annak végrehajtása még meg nem történt. A végrendelet az esztergomi egyház javára szólt és többek között értékes könyvekről is hagyakozott, melyek akkortájt még Régeni László mester és felesége birtokában voltak. Hogy mik voltak Kükülleinek ezen könyvei, valamint, hogy ki volt ez a Régeni László mester, azt nem lehet tudni; talán Klára nővérének második házasságából származott valamelyik fia, vagy más rokona. Azt sem lehet kideríteni, hogy végrehajtották-e később a végrendeletet és miképen.

De nem is ezek az eldöntetlen kérdések adnák meg az adatnak legfőbb fontosságát, hanem az, hogy következtetni lehet belőle Küküllei János elhalálzásának idejére. Az érintett káptalani látogatás 1397-ben történt s a visitatornak Gergely kántor a hátrálékokról, mint az em-

¹ Batthyányi, Leges III. 330.

lített végrehajthatlan végrendeletéről tett jelentést. Minderre semmi megróvó észrevétel nem következett, hanem az egész dolog olybá vétetett, hogy az ügykezelés pontossága ellen semmi kifogás nem volt tehető. Ebből az következik, hogy annak a végrendeletnek végre nem hajtása nem képezhetett nagy hanyagságot, vagyis a végrendelet kevéssel azelőtt, ugyanazon évben, vagy az elmúlt esztendőben vált esedékessé. Ezek szerint megállapíthatjuk, hogy Küküllei János vagy 1397-ben, vagy nem sokkal azelőtt halt meg. Hogy 1395-ben még élt, azt láttuk fennebb, midőn művében megemlékezett Zsigmond és Mária együttes uralkodásáról.

Mielőtt Küküllei életrajzának vázlatát befejeznök, még egy vitás kérdéssel kell foglalkoznunk, mely ugyancsak Küküllei életére vonatkozik. Lorenz német történetíró ugyanis Kükülleit megtette erdélyi fővicariusnak¹ s ezzel szemben őt Steinherz² a felhozott oklevelekre hivatkozva megcáfolni igyekezett. Utóbbi azt gyanítja, hogy Lorenz „elnézése“ a Küküllei művének előszavában olvasható „archidiaconus de Kykullew in ecclesia Transsylvania vicarius Strigonensis in spiritualibus generalis“ kifejezés hibás értelmezéséből származott.

Steinherz szerint ugyanis a Schwandtner-féle kiadás pontozása hibás és midőn Küküllei az „in ecclesia Transsylvania“ kifejezést használja, ez csupán az „archidiaconus in Kukullew“-hez tartozik és nem a mint Schwandtnernél található a „vicarius Strigonensis“-hez is. Tehát a kifejezés értelme nem mint Lorenz fölteszi: „Küküllei főesperes a lelkiekben esztergomi fővicarius az erdélyi egyháznál“, hanem „Küküllei főesperes az erdélyi egyháznál, esztergomi fővicarius a lelkiekben“. Utóbbi tényleg helyesebb is, annyival inkább, mert értelme is világosabb. De — véleményem szerint — Lorenz téves felfogása nem

¹ Deutschlands Geschichtsquellen I. 341. — ² I. m. 255. I. 5. j.

onnan származott, a hol Steinherz keresi. Küküllei — mint láttuk már — 1371. jul. 6-án Gyulafehérvártt kelt egy ítéletében magát Demeter erdélyi püspök általános helynökének nevezte. Ő tehát tényleg erdélyi fővicarius volt és ha az említett szövegmagyarázat szerencsésebben üthetne ki, ezzel egy újabb fogantyút nyerhetnénk, ha nem is életrajzának bővítésére, de mindenesetre arra, hogy művének egy részét, vagy legalább annak előszavát 1371 körül kellett, hogy írja. Így azonban mint esztergomi fővicarius csak 1380. óta szerepelvén, az előszó keletkezésének idejét is sokkal valószínűbben más okokból is ekkor tájra, vagy ezutánra tehetjük.

Nemes Tóth-Sólymosi Apród János hiányos életrajza talán idővel bővülni fog egy-egy újabban felfedezett adattal, hiszen sok levelesláda tartalmával még csak a penész, a por, a könyvszű, vagy egy-egy éhes egér ismerős, sőt régi családaink között is nem egy van olyan, mely rozsdás lakatok alatt, félgondossággal őrzi levéltárát és óvja a történetbúvár elől; inkább engedí át annak tartalmát amazoknak a hivatlan romboló elemeknek, az enyészetnek, mintsem pergamentjeihez akár a napnak, akár a tudománynak világosságát hozzáférni engedje.

Különös találkozása a véletlennek, vagy inkább a sors mostohaságának is nevezhetnők, hogy épen az olyan egyéniségek, mint Apród János is, mikor lángoló lelkesedéssel eltelve, a hűségnek, odaadó szolgalomnak és buzgóságnak igazi példányképeit nyujtva, életük erejét, egész lelküket egy nagy ember élete, halhatatlan emléke megörökítésére szentelték, akkor ők maguk ott maradtak az ismeretlenség homályában; mintha műveik megteremtése arra kárhoztatta volna őket, hogy róluk és életük folyásáról minél kevesebbet tudjon meg az őket bámuló utókor.

Pedig egy szobormű, vagy egy festmény szemléleténél önkénytelenül az alkotó egyénisége iránt érdeklődik

a gondolkodó ember s a műben is azt keresi a kutató emberi lélek; szeretnők a művész multját, jelenjét is szemünk előtt látni. Hogyan történék meg mindez egy olyan művészi alkotás élvezésénél is, mint a Küküllei műve, mert hiszen az maradandó becsű, mindennél beszédesebb, örökkétartó és halhatatlan: igazi „monumentum aere perennius“!. És minden hiába. Annyi jelentéktelen embernek van meg kezünk között terjedelmes életrajza, míg a Kükülleiét, vagy inkább élete egy-egy nyilvánulását alig lehet összeszedégetni ezernyi-ezer oklevél egy néhány sovány adatából.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

III.

Küküllei János művének ismertetése és méltatása.

A leverő tudatban, hogy Küküllei János életrajzi adatai oly hiányosak, csak az nyujt némi vigasztalást, hogy ha nincsen is módunkban a *Chronicon de Ludovico* rege alkotóját ez oldalról megismerni, de művéből s annak részletes taglalásából, az ő írói egyéniségéről és szelleméről, gondolkodásmódjáról és egész jelleméről, mégis hű képet alkothatunk magunknak. Sajnos, hogy maga e mű sem maradt reánk eredetiben, elveszett, elkallódott valahol nyomtalanúl, sőt még kéziratot másolatairól sincs tudomásunk.

Három krónikánk tartotta fenn Küküllei művét mégis az utókor számára aképen, hogy többé-kevésbé lelkiismeretesen beigtatta szövegébe, u. m. a Turóczy János munkája, a budai és a dubniczi krónika. Köztük a Turóczy Kükülleije a legbővebb és megbízhatóbb. De tudvalevőleg ő sem volt valami nagy történettudós, hanem csak arra vállalkozott, hogy esetleg egyenesen királyi megbízásából, de mindenesetre a kora mozgalmas eseményei közt föllendült szellemi élet középpontjában, nemzetének története iránt nyilvánuló általános érdeklődése kielégítésére — a közönségnek egy gyűjteményben összehordva nyujthassa a különböző hazai krónikákat. Ezért Turóczy, bár írói érdemei sem hiányoznak, már az anyag terjedelmessége miatt is nem a leggondosabban válogatta össze a krónikák kéziratban levő másolatait, hanem

a mely krónika másolata elébe akadt, a másoló lelkiismeretességével nem törődve, azt kétségbe nem vonva és abban teljesen megbizva vette át gyűjteményébe. Így történt ez Küküllei krónikájával is, mert Turóczy itt is nem hogy az eredeti művet használta volna, de a másolat is gondatlan és sok helyt tudatosan elrontott szöveget mutatott.

Pedig nem is egy századdal később a krónika megírása után valószínűleg módjában lehetett volna Turóczynak akár az eredetit is felkutatni, vagy annak legalább egy lelkiismeretesebb másolatát használni. Ugyanigy beszélhetünk Nagy Lajos király élete történetének másik két fenntartójáról, a budai és dubniczi krónikáról is, csakhogy ezek még Turóczynál is gondatlanabban jártak el. A krónika latinból magyarra való fordításánál a három rossz közül a legkevésbé rosszat, vagyis Turóczyt használtuk és minthogy minden valószínűség szerint leginkább felel meg az eredetinek, a nála látható beosztást követtük.

Csak megközelítő hasonlóságról beszélhetünk itt is. Mert habár Küküllei előszavából, melyet egyedül Turóczy őrzött meg, nyilvánvaló, hogy művének megírásánál, kisebb-nagyobb részekre való felosztásokkal élt, mint maga mondja: „Fejezetről-fejezetre haladva külön szakaszokra osztottam (művem) az illető címek alatt“, azt még sem tudjuk, hogy milyen volt ez a felosztás. Ha Turóczyt vesszük alapul, nála az előszón kívül 55 fejezetet találunk, de úgy látszik azok terjedelmének, sorrendjének megalkotása és talán címezése is az eredetitől elütő módon történt.

Ami a fejezetek terjedelmét illeti, nagyon szembe-tűnő és kirívóan aránytalan azok beosztása. Némely fejezet nagyon hosszúra van szabva, más pedig igen rövidre fogva. Például ott van a IV. (2 $\frac{1}{2}$ folio lap), a XXVIII.

(1 f. l.) stb., melyeknek hosszúsága nincs arányban a X. (2 mondat), XII. (1 m.), XIV. (1 m. 2^{1/2} sor), XVI. (u. a.), XXXII. (3 sor), XXVI., XXXVII. (2^{1/2} s.) XL., XLIII. (1 s.), XLIV. (1^{1/2} sor), XLVII. (3 s.) rövidségével. A fejezetek sorrendje szintén nem valószínű, hogy eredetileg is az lett volna, amint azt Turóczy a birtokában volt másolat után fönntartotta. Pór A. szerint ugyanis¹ Küküllei nem helyezhette az Erzsébet királyné olaszországi útjáról szóló elbeszélését sorrendben hátrább, mint a Nagy Lajos erdélyi és havasalföldi hadjáratát leíró fejezetek; pedig Turóczynál az utóbbinak történetéről szóló rész a II. és III. fejezetbe van foglalva, míg a királyné útját a IV. fejezet tárgyalja. Helyes sorrend szerint a Turóczy IV. fejezete kellett, hogy legyen a II. és az ő II. és III. fejezetét a III. és IV. hely illelné meg, mert legjobban tudhatta Küküllei János, hiszen valószínűleg maga is jelen volt, hogy Erzsébet királyné apuliai utazása mindjárt a koronázás utáni első esztendőben történt. Az ifjú király és kivált anyja Erzsébet egész tevékenysége, figyelme a nápolyi ügyek felé fordult; a testvéri ragaszkodás és anyai szeretet s hiúság egyaránt megkövetelték, hogy az ifjú Endre, Róbert király végső rendelkezése mellett is nemcsak férje, hanem a szülők megegyezése szerint királya is legyen nápolyi Johannának.

S midőn a viszonyok mindinkább rosszabbodtak Nápolyban, akkor Erzsébet királyné 1343. jun. 8-án elindult Visegrádról Olaszország felé. Útjában a fényes kíséret között maga a későbbi küküllei főesperes is ott volt mint apród, mert bár erre határozott bizonyítékunk nincs, de művének ide vonatkozó fejezetének részletessége a legfőbb bizonyosság. Művében sem tévedhetett tehát olyan nagyot, hogy az időrendet annyira megzavarja és még előbb Lajos királynak a szászok elleni hadjáratáról és Sándor havasalföldi vajda meghódolásáról írjon s ne

¹ I. h. 97. l.

a koronázás utáni események között beszélje el ezen itáliai utazás történetét. Hiszen köztudomású, hogy Nagy Lajos csakugyan járt benn Erdélyben is. 1344. jul. 27-én Gyulafehérvártt keltezi egy oklevelét¹, de ezen első erdélyi útja 1344. jul. 11-től aug. 9-ig tartott². 1343-ban pedig Prágában járt³. Nem valószínű tehát, hogy ugyanakkor, vagy előbb is lett volna Erdélyben⁴. Különben írónk a II. fejezetet így kezdi: „Az alatt történt . . . hogy“ a szászok fellázdáltak és leverték őket. Ez pedig a koronázás ideje alatt (mert megelőzőleg, arról volt szó), csak nem történhetett meg, arra sokkal hosszabb idő volt szükséges. Egyszóval úgy az események rendje, mint a következetesség törvénye bizonyossá teszi, hogy itt nem az író tudatlanságával, rossz emlékező tehetségével van dolgunk, hanem a kézirat valamelyik gondatlan másolója zavarhatta így össze a fejezeteket; hiszen mint látni fogjuk a másolónak még sok egyébben is történetek kisebb-nagyobb tévedései.⁵

¹ Katona historia critica IX. 340. — ² Pór A. Nagy Lajos (M. Tört. Életr. Bp. 1892) 60. l. 2. j. — ³ U. o. 44 l. — ⁴ 1344. jun. 15-én. Brassó vidékén jár a király (Anjoukori Okm. V. 550.) éppen Sándor vajda meghódolása ügyében. Az alkudozások bizonyára hosszabb ideig tartottak. Demeter óbudai prépost vezette azokat és végre békével végződtek. (Fejér, Cod. Dipl. IX. II. 397.) ⁵ Pór A. Küküllői János c. tanulmányában (98 l. 4. j.) azon aggodalmának ad kifejezést, hogy mikor Bonfininek a majdnem egykoru írónak valószínűleg módjában volt az eredeti Küküllői kéziratot vagy annak legjobb másolatát használni, mégis hogyan esett ő is az események felsorolásánál Küküllőit követvén, ugyanazon hibába. Erre nézve csak arra kell utalnunk, hogy Turóczy is rossz másolatra szorult, pedig ő meg Bonfinival egykoru író, sőt Bonfini minden valószínűség szerint Turóczy művét használta történelmi munkájában, Turóczy szövegét alakította át a saját izlése szerint. Hiszen Bonfini sem nevezhető alapos történetírónak, inkább csak stílusa által lett kedvelté. S ha észre is vette a hibát Küküllőinél, meghagyta olyan bevezetésfelének, a legértékesebb rész az olaszországi utazás elbeszélése előtt s a koronázást elbeszélő fejezetben a király dicséretére mondtak példázására is, a következő fejezetben vázolt erdélyi események éppen alkalmasaknak látszottak Bonfini előtt. — Doomanovszky S. nagyértékű tanulmányában (A dubniczi krónika. Századok, XXXIII. 346.) Küküllőinek műve XXV. f.-ben olvasható megjegyzéséből, hol írónk feledékenységével szabadkozik esetleges botlásaiért, azt következteti, hogy az események összezavarása magától Küküllőtől eredt.

Végül Turóczynál az egyes fejezeteknek címekkel való ellátása is valószínűleg nem az eredeti nyomán történt. Már az is szembetűnő, hogy míg a dubniczi krónika egyszerűen elhagyta a címeket, a budai krónikánál és Turóczynál a fejezetek tartalma néhány szóval többé-kevésbé részletesen és találóan mindig jelezve van. A dubniczi krónika mindenestre a legönkényesebben járt el ez esetben, mert hogy Küküllei nem egyfolytában és minden megszakítás nélkül irt, mint a krónika alapján gondolhatnók, azt saját szavaiból láttuk már előszavában; ugyanitt arról is tudósít Küküllei, hogy az elbeszéléteket nemcsak „continuando per capitula et particulas terminatas” hanem „sub certis titulis” irta meg. De a címek is Turóczynál egészen elűtnek a budai krónikáétól és hol az egyiknél, hol a másiknál helyesebbek; itt is a másolónak elnézését, vagy önkényes eljárását kell okul adnunk, hogy ezen eltéréseket megmagyarázhassuk magunknak.

Mint említettük is már, Küküllei művének magyar nyelvre való áttűtetésénél Turóczy szövegét használtuk ugyan, de minthogy rajta kívül az életrajz még két krónikának szövegébe talált felvételt, már csak azért is, mert mind a kettő régebbi keletű a Turóczy kiadásánál, foglalkoznunk kell velük. Legrégibb e krónikák közül a budai krónika, mely különben is, mint hazai könyvnyomtatásunk első terméke nevezetes. Kiadása helyéről (Budán jelent meg 1473-ban) kapta nevét s a hunok és a magyarok történetét tartalmazza I. Mátyás uralkodásáig. Szerzőjét nem ismerjük; legvalószínűbb, hogy kiadója, Hess András egy már készen állott kéziratot használt fel, hogy nyomdájának munkát és magának jövedelmet szerezzen! Így olvasztotta a krónikába Küküllei János Nagy Lajos viselt dolgairól irt emlékiratát is.

A mód, mélyel az emlékirat átkölcsönözöttet, teljesen beigazolja azt a feltevést, hogy Hess András kész

Fraknoi bevezetése (Chronica Hungarorum 12. l. Bp. 1900.)

kéziratot vett át és bocsátott nyomdába. Mig ugyanis Turóczy Küküllei szerzőségének megjelölésével, előszavának közlésével kölcsönözte és vette át gyűjteményébe mint önálló részt az életrajzot, addig az a budai krónikában teljesen be van olvasztva a megelőző és a következő részekbe, fejezetei folytatólag következnek és minden fölösleges, nem egy részletes és egységes nemzeti történelmi műhöz tartozó rész, a külön krónika szerzőjének neve, előszava, ki van hagyva. Valószínű, hogy Hess már nem is látta sem Küküllei kéziratát, sem egyik-másik krónikáét, neki kezébe adták a compilált nagy munkát és ő azt kiadta, hogy azután ebben hibák voltak, az már az összeírónak, az egész krónika szerkesztőjének tudható be vétkül.

Innen van a budai és Turóczy-krónika között annyi eltérés a fejezetek számában s a szövegben magában egyaránt.

A nevezetesebb eltérések a következők :

Turóczy krónikája.

Budai krónika.

Küküllei előszava.

Hiányzik.

C. I. *De coronatione ac vita et exertitiis Lodovici regis.*

Sane cum idem rex Lodowicus glorioso principe Carolo rege Hungarorum, et eius genitore beatae memoriae ex hac vita per dominum vocantem migrante, dominicae incarnationis MCCCXLII. suae vero aetati decimo septimo anno, post festum divisionis apostolorum in urbe Albae regalis, magnatum procerum baronum militum ac comitum, nobilium regni Hungariae voluntate unanimi et favore praecedente

De coronatione, exercitibus multis et de vita et morte regis L. filii regis Karoli.

Mortuo tumulatoque glorioso principe Carolo rege Hungariae, dux Ludovicus, filius eius sequenti die dominico proximo

in urbe Albae regalis de magnatum procerum, baronum militum ac communitatis nobilium regni hungariae voluntate unanimi et favore praecedente, praesentibus domina Elisabeth matre eius regina Hungariae ac domino Thoma voyvoda Transsylvano, Dominico

Turóczy krónikája.

solemniter et feliciter in regem coronatus exitisset et eidem genitori suo in regni solio iure naturae debito successisset; regnare caepisset maturitatem fundere dubitarunt. . . .

C. II. *De prima exercituali expeditione Lodowici regis, contra saxones.*

. . . . accidit ut quaedam gens Saxonum fecisset denegasset. Copioso igitur moto exercitu

C. III. *De obedientia Alexandri voyvodae Tsansalpiní.*

. . . . tempore quodam Caroli munera, xenia et clenodia praestando; et suum dominum ac sanctam coronam recognoscendo

C. IV. *De peregrinatione reginae Elisabeth, matris Ludowici regis et de rebus etc.*

. de Apulia progreditur versus Roman nul'o suorum cuiquam violentiam Cum autem Romam infra paucos dies pervenisset. . . . in calicibus et ornamentis reginae Hungariae matris eius quae in eis recepto transivit in Poloniam ad socerum suum et ducto consilio cum rege Polonorum

C. V. *De subsidio per regem Ludowicum regi Poloniae facta.*

Budai krónika.

Jan
Villermo palatino, ceterisque jam dictis baronibus ac regni nobilibus, universis congregatis, per dominum Chanadinum, archiepiscopum Strigoniensem, astantibus sibi dominis episcopis s. Nicolao agriensi, Ladislao quinque ecclesiensi, Petro syrmiensi, fratre Vito nitriensi et Laurentio bosnensi cum solennitate magna et gloria corona sancti regis Stephani coronatus est. Et cum eidem regnare inceperet nativitatem. . . . fundere dubitaverunt. . . .

De primo exercitu regis contra saxones partis transsilvaniae.

. . . . accidit quod quaedam gentes Saxonum fecissent denegasset. Copioso moto exercitu

U. az

De peregrinatione reginae Elisabeth.

de apulia aggreditur versus Roman nulli suo cuicumque violentiam Cum autem Romam in terra paucos dies pervenisset. . . . in calicibus ornamentis reginae Hungariae matris suae, quae in eis recepta transivit in bohemiam ad socerum suum et ducto consilio cum rege bohemorum

Ez a fejezet hiányzik.

Turóczy krónikája.

C. VI. *De exercitu contra tartaros.*

et siculos saepius infestarent . . .
Laczk . . . in campo obviantes
debellavit . . . decapitavit . . .
transmisit . . .

C. VII. *De exercitu contra croatos.*

filium Cyriaci . . . croacos . . .
Stephano, bano Boznensi cuius
praeclaram filiam, dominam Eli-
sabeth, nunc reginam, postea duxit
matrimonialiter in consortem
pro obtinendo . . .
Bybegh pervenit : prope que supra
caput rivuli Kolkothfew vocati
castra metatus est . . . Gregorius
filius Cyriaci . . . iurassent; ali-
quibus — restitutis . . . idem
Gregorius . . .

C. VIII. *De exercitu contra venetos in — Dalmatiam.*

ad expugnandum et recuperandum
Dalmatiae circum positaram re-
gionum. Et quia veneti eandem
civitatem per suos stipendiarios
. . .
et latinos — obsidebant . . . mun-
itionem Scekach vocatam firma-
verant . . .
in civitatem Jadrensem fortissime
expugnabant
. . . obsidionem — civitatis . . .
intra munitionem erant inclusi
per ictus
. . . continuantes per traditionem
aliquorum.
. . . proposuit dum tempus ad
hoc offeret.

C. IX. *De morte Andreae regis fratris Lodowici*

. . . pene in se ipsomanet . . .
per sceleratum Corradum de
Kathancis . . .

Budai krónika.

U. az.

et siculos saepe infestarent . . .
Lachk . . . in campo obviantes
debellarunt . . . decapitaverunt . . .
transmisserant . . .

De exercitu contra croatos.

. . . filium Curiacii .. Croatos..
Stephano bano boznensi . . .
pro obtinendo . . .

pro obtinendo . . .
. . . Bybegh. p. p. quod s. c. r.
Galgochfeu — c. m. est. . .
Georgius f. Curiacii . . .
. . . iurassent : aliqu. castris rest.
. . . i, Georgius.

De ex. c. v. ad regnum dalmacie.

ad e. — d. circumpositorum reg-
norum. . . .
Et q. v. —
p. s. stipendiarios . . .

e. l. eam civitatem obsidebant. . .
mun. quam sticatum appellabant
firmav. ipsam civ. fort. ex pug-
nabant

obs. ipsius civ. i m. e.
conclusi p. ictus. . .

c. p. traditamentum al.

pr. : tempore se ad hoc offerente

De m. A. reg.

p. i. semetipso manet p scel. Con-
radum de Kathancis. . . .

Turóczy krónikája.

militis Cheusa in aula . . .
per omnes vicos comitatus prot-
rahi
cum eidem regi per litteras et
nuntios intimasset . . .

C. X. *De exercitu regis Lo-
dowici in Neapolim.*

C. XI. *De fuga Johannaë
reginaë et Lodowici suaë
mariti.*

. . . qui regem se gerebat clandes-
tine fugientes . . . versus provin-
ciam avinionem . . . prope-
rarunt

Rex autem Lodowicus civitatem
Neapolitanam intravit
regulos . . . qui reos criminis
laesae maiestatis . . . praesume-
bantur aequaliter . . . facinori
definit obviare.

C. XII. *De reditu regis Lo-
dowici in Hungariam.*

Lack . . . transsilvanum
suaë maiestatis

XIII, C. *De proelio et victo-
ria Stephani voyvodae.*

militis capuani . . . aversam et
neapolim gentibus regis . . .

XIV. C. *De captivitate ducis
Vernerii.*

XV. C. *De pugna Stephani
voyvodae cum gente Lodo-
wici mariti Johannaë circa
Neapolim commissa.*

Post haec pars . . . post mortem
vivere . . . et potiores milites . . .
communitèr sepius sique potio-
res et nobiliores ipsius regni ad
fidelitatem . . .
inter fluvios Drava et Mura exist-
tentium . . . quosque.

Budai krónika.

mulieris Johanne in a.
p. o. v. ciritatis pertrahi . . .

c. e. r. p. l. — intimasset . . .

De exercitu versus Neapolim.

De f. J. r. et L. eius m.

qui pro rege s. g. cl fugientibus
. . . v. pr. et avinionem prope-
rantibus . . .

R c. n. i.

. . . regales . . . quia cr. lesè m.
. pr. enim al
f. desunt obv.

Ce r. r. in. Hung.

Lachk . . . transsilvanensem s.
regie m.

*De pr. comisso et v. per
Stephanum voyvodam facta.*

m. capitanei . . . av. civitatem
et n. g. domini r. . .

Hiányzik.

*De exercitu et p. St. v. c. g.
L. circa Neapolim.*

P. h. autem cum pars . . . post
m. venire . . .
et p. multos . . .
consequenter sepe sepius sique
p. et nob. ad fidelitatem . . .
circa fluvium Dr. existentium . . .
quoscunque

Turóczy krónikája.

XVI. C. *De reditu Johannaë reginaë et Lodowici.*

XVII. C. *De secundo introitu Ludowici regis in apuliam.*

Item Nicolaus filius Laurencii Tooth cum fratribus suis Leukes et Bartholomaeo . . . Bebeck Laurentii de Canisa repente in Apuliam transfretavit. . .

requiescit . . . quator milibus

XVIII. C. *De proditione facta per stipendiarios.*

nimum et multiplicabatur . . . volentes eam spoliare contra . . . et adversariis regis nunquam adhererent . . . instrumentis firmaverunt . . .

XIX. C. *De expugnatione castrî Canosii.*

sustinens laesionem de quo. . .

XX. C. *De captivitate stipendiariorum Lodowici de Tarento*

Abinde certa castella . . . filii Laczk vix cum quinquaginta stipendiariis hungaris. . . in refectorio fratrum in claustro hospitari fecit. . .

XXI. C. *De obtentu Salerni et obsidione Aversae civitatis.*

. . . castellum Stafach . . . vocatum munitum in quo multi erant brigancii pedites expugnavit.

A fejezet nines megszakitva.

Et dehinc perturbavit.

Budai krónika.

De r. J. r. et eius mariti.

De s. intr. regis in regnum apuliae.

I. Stephanus et Georgius filii Bubek . . .

L. d. c. ac cum pauca comitiva in una galea et quibusdam barcis repente in aquila transfretavit. . . acquiescit . . . quatuor milium. . .

U. az.

nimum et copiosissime mult. . . v. e. sp. et derobare contra . . . et adv. suis nunqu. adh. . . instr. et iuramentis firm. . .

De obtentione c. c.

. . . sustinuit passionem de quo. . .

De c. st. L.

A. vero c. c. . . . f. Lachk v. c. L. sagittariis hungaricis . . . in ref. fr. h. f.

De obtentione Sallerni et aliarum.

c. Scaffad . . . voc. bene munitum i. quo m. e. p. exp. . .

De obsidione civitatis aversae et de vulneratione regis circa eandem.

Et dehinc perturbavit

Turóczy krónikája.

XXII. *De vulneratione regis circa civitatem Aversam et de obtentu eiusdem.*

Duravit autem obsidio bene . . .
Lodowici de Tarento circa trecentas barbudas de civitate multi expellabantur . . . et per exercitum capiebantur Niconem Drugech fratrem priorem Auranae . . .

XXIII. C. *De honore regi Lodovico in urbe Romana exhibito.*

Cui tribunus . . . romanis potioribus per quatuor milliaria gallicana vestibus seu pannis purpureis sollemniter in trummetis . . . musicorum apparatus circa centum personas de una vestitura bene induti obviam venientes et eundem honorifice suscipientes. et in dominum romanorum . . . papae hospitabatur . . . milia florenorum auri offerrefecit ac praesentari.

XXIV. C. *De reditu regis Lodowici in Hungariam.*

dimissaque gente ibidem stipendiariorum teutonicorum quatuor milia barbarum cum Volfardo rationem computandas remisit; praedictos vero Wolfardum et Conradum Capitaneos,

XXV. C. *De resignatione regni Siciliae ad manus domini papae.*

Nicolaus Drugech permansissent multaque . . .

Budai krónika.

A fejezet tovább folytatódik régi cím alatt.

D. a. o. civitatis bene . . .
L. d. tar. de civitate . . .

m. homines exp . . .
e. p. ex. regis cap . . .
Nicolaum drugeth fr. pr. anianensem . . .

De h. r. impenso per romanos.

En tribunus . . . per quat m. g. circa centum personas ex potioribus vestibus . . .

sollemniter induti cum trummetis musicarum instrumentis . . .

regi obviam ven.
hon. susceperunt
et in dominium rom.
papae collocaverunt
m. fl. offeri f. et pr.

De r. r. in hung.

d. g. stip. aliquorum teut.

cum Volf.
r. plenarie comp.
remisit. Capitaneos.

U. az.

N. Drugeth.
remansissent et omnia regia ne-

Turóczy krónikája

ei super possessionum donationibus

nuntios solennes viros pro . . .
. . . principaliter salutaribus
Regulos . . . quos in castro Wis-
segradiensi tenebat . . .
remeantes

XXVI .C. De requisitione venetorum per regem facta super restituendo regno Dalmaciae.

Andream de angulo ducem Venetiarum . . . regnum Dalmaciae et civitates maritimas in toto occupatum et detentas. Quae quidem, dux et domini Venetiarum, negarunt et ostruentes se opposuerunt

XXVII. C. De exercitu regio contra venetos moto

Rex cum suis vicinis consiliariis principibus, regnicolis contra ducem venetiarumque communitatem

Contra ducem Venetiarum quos praecique Theutonicos castrum Serawal, transiens Coniglanum . . . tervisii Rotkavernis Crispiniacum

C. XXVIII. De obsidione castri Castellfrank vocati.

Castellfrank ducis et Venetorum . . . bellum et congressum circa fluvium Brentham navigabilem . . . captivos abduxerunt . . .

Quo quidem Thoma per regem filio Hem milite

Elderboh . . . expugnata et in partes . . .

et consiliarios Venetorum quod

ipsi veneti milites potestate . . . iuramento praedicto violato, Cuius dominium ipse dux Leopoldus apprehendens.

Budai krónika

gocia prospere successissent : multaque . . . sibi super possessionariis don.

n. sol. pro . . .
paternaliter sal . . .
Regales . . . quos in custodia tenebat . . .
remeandos . . .

U. az.

A dandulo et commune ven . . . regn. dalm. in magna parte adria et civ. m. i. t. per ipsos occupatas et detentas. Qui quidem dominus dux et commune ven astinentes se opp.

De ex. contra ipsos m.

R. ipse s. v. c. pr. regibus contra d. et commune Venetiarum

c. d. et commune ven.
quos et ipse Th.
c. sereval, tr. coneglanum cervisii rockanervis . . . cuspinacum

De obs. c. castellfrank.

Castellfrank vocatum et communis venetiarum . . . b. et conflictum c. fl. brencha navigale . . . capt. deduxerunt . . .

Q. qu. Th. milite per regem filio Helm illic

Elderbach . . . expugnata et ibi in p.

e. c. v. submisso quod

ipsi m. : potestates iur. eorum viol.

C. d. i. d. apr.

Turóczy krónikája.

C. XXIX. *De exercitu contra lithvanos.*

exercitu copioso
aliis nationibus . . . confluenti
bus sed in continenti.

C. XXX. *De exercitu ad Rutheniam.*

Postea bina vice . . . etiam extra
nea viros Petrum
Bebek

C. XXXI. *De exercitu in subsidium domini papae trina vice destinato.*

Laczk
Bernabonem

C. XXXII. *De exercitu in subsidium ducis Austriae destinato.*

Turegum

C. XXXIII. *De exercitu in partes Boznae misso et de amissione duplicis sigilli domini regis.*

Castrum Zrenck
est compertum . . . et fortuito
sub quo sigillo

C. XXXIV. *De exercitu regnum in Bulgariam.*

Post haec regnum
Bodon . . . Gomnech
Budonium

C. XXXV. *De exercitu regis contra Karolum imperatorem.*

et potentia versus metas Mora-
viae . . . ac ipsum dominum im-
peratorem in campo . . . Interim
vero die donec
. . . dux Snidnicensis
Bebeck . . . in Brodam

Budai krónika.

Ua.

ex proprio
aliarum nationum . . . Confluenti
um sed sibi incont,

De ex. ad zusciam.

P. una vice . . . et extr. viros.
eundem P.
bubek.

De ex. i. s. d. p. tr. vice.

Lachk
Barnabonem

De e. i. s. d. Austriae.

Tinegmenem

De ex. ad terram bozne.

C. sebernek
e. expertum . . . ex fortivo
s. quo tamen sig.

De ex. in bulbariam.

Nempe regn.
Budon . . . sonmech
. . . budinium.

De ex. c. K. imp.

e. p. v. partes . . .
ac ips. imp. . . .
in campis . . . Int.
v. donec
d. sindrucensis
Bubek . . . in Brunnam.

Turóczy krónikája.

C. XXXVI. ²*De exercitu in Moraviam.*

ad propria reversi fuerunt

C. XXXVII. *Quomodo rex Lodowicus in regem Poloniae fuerit electus et coronatus.*

Kasimero rege.

C. XXXVIII. *De exercitu regis in partes transalpinas.*

Nicolaum woywodam Transsilvanum ad videndum partes impediendum ingressum exercitus domini regis. Ilumcza Olachos
Dragomer Olachus
Domloyka
sed postmodum

incaute ult. procedens
Deseu dicto Wos
Magno periculo personarum et rerum damno evaserunt per navigia, moenibus et fortalitiis firmatum transducente inimici in fugam conversi Zevrinum Therch

brigantiis.

C. XXXIX. *De diversis regis Lodowici expeditionibus et pietate et caeteris virtutibus eiusdem.*

in quolibet anno contra Rachenos et Moldavos omnimodam cum Zemere

C. XL. *De his quae suo sub regimine acta fuere.*

Budai krónika.

U. az.

a pr. revertuntur

De exercitu in Poloniam

Casmeri orege

De ex. ad. p. tr.

N. voyvodam transsilvanensem ad invadendum p. imp. ingr. regis.

Iloncha

ulachos

D. ulachos.

domboycha

s. p. qui transivit frequenter auxilia securitatis et in eiusdem pugne conflictu debilis effectus: variabilis fortune impetu incaute ulterius procedens

D. d. uas

m. damno pers. et. r. ev.

p n. meniis et f. firmata
tr. muniti in f. conv.

zeurenum

treuch

bugantiis

De d. expeditionibus contra emulos.

in quol. tertio a.
c racenos et moldavanos omnimode cum suo zemere

Sequitur de hiis quae suo tempore evenerunt.

Turóczy krónikája.	Budai krónika.
C. XLI. <i>De iudeorum expul- sione.</i>	U. az.
duriciam ipsorum indeorum pro- positum.	d. i. i. suum prop.
C. XLII. <i>De ordine eremita- rum, et translatione corporis beati Pauli primi eremitaе.</i>	<i>De o. heremitarum beati P. : et translatione ordinis eius- dem.</i>
in silva de Peliso.	s. de pylisio.
C. XLIII. <i>De constructione claustrі in Noztre.</i>	<i>De c. cl. i. naztre per here- mitis:</i>
Noztre.	naztre.
C. XLIV. <i>De Constructione claustrі in Leveld.</i>	<i>De c. cl. i. leveld p.r cartu- sienses.</i>
Iterum . . . Leweld . . . in Bo- konio.	Ceterum . . . leveld . . . in ba- konia
C. XLV. <i>De fundatione dua- rum capellarum.</i>	U. az.
Aquisgrani	in aquisgrano
C. XLVI. <i>De conversione chomanorum ad fidem.</i> ad laudem nominis divini.	<i>De c. cumanorum a. f.</i> a. l. n. domini.
C. XLVII. <i>De conversione paterinorum in Bozna.</i> rege commovente.	<i>De baptisatione p. de bozna.</i> r. promovente.
C. XLVIII. <i>De baptisatione quorundam sclavorum.</i>	De b. scl.
districtus de Lippua translatione beati Hieronymi re- lapsi . . . et multo peiores effecti.	d. d. lippua translationem H illapsi . . . et m. p. essent.
C. XLIX. <i>Quomodo Molda- via, quae prius deserta fuit, novum incolatum receperit.</i>	<i>De recessu Bogdan voyvo- dae in moldvam.</i>
Olachorum inhabitantium illam terram	ulachorum in illa terra habitan- tium . . .
C. L. <i>De pestilentia, famae et terrae motu.</i>	U. az.

Turóczy krónikája.

alia regna convicina
corrodentes invaluerunt

factus est magnus

C. LI. *De exemptione udvarnicorum et aliorum condictionarium.*

C. LII. *De consortibus et liberis regis Lodowici.*

filiam excellentissimi domini in puerilia etate morte laetanter, regno in eodem.

C. LIII. *Da pace et treuga dierum Lodowici regis.*

a quo cuncta nihil voluit attentare quia vicens industria praecipue autem paganorum.

C. LIV. *De vita regis Lodowici contemplativa.*

et in his perseveravit.

C. LV. *De obitu et sepultura regis Lodowici.*

Et sepultus est in urbe Alba regali collegiate construxit; sed postea eius consors Regina Elizabeth ipsam dotavit. XVI. eiusdem mensis die, anno . . .

Regnavit autem quadraginta annis et mense uno et viginti duobus diebus. Fuit autem homo competentis proceritatis, oculis elatis, crinibus et barba crispis, sereno vultu, labiosus et aliquantum in humeris curvus.

Budai krónika.

in aliis convicinis regnis c. et per siccitates temporum et aeris tempestates invaluerunt f. est.

U. az.

De c. r. et liberis.

f. excellentis principis d. in puericia m. letanter in eodem.

Sequitur de gubernatione regni: pace et tranquillitate.

a quo omnia n. v. acceptare quia v. mens ind. pr. a pag.

De v. r. cont.

et i. h. perseverando.

De morte r. Lod.

E. s. i. u. albe regalis.

coll. constr.

Anno

R. a. quadr. uno annis et vig. duob. dieb.

Összefoglalva a nevezetesebb eltéréseket, ezek a következők. A budai krónika az előszón kívül kihagyott két Turóczynál meglevő fejezetet (az V. De subsidio per regem L. regi Poloniae facto és a XIV. De captivitate

ducis Vernerri czimüeket). Kihagyott továbbá a Turóczy szövege szerinti emlékiratnak VI. fejezetéből egy és az LV. fejezetből két mondatot s néhány helyen egyes szavakat. Ezen részekkel szemben a Hess-féle kiadás I. fejezetének bekezdése más és szövege a Lajos koronázásán megjelent néhány főúr és főpap megemlékezésével ki van toldva. A fejezet elejét az előszó elhagyása miatt kellett másként szerkeszteni. A mi pedig a jelen voltak neveinek betoldását illeti, azt valószínűleg valamely más kútfőből merítette a budai krónika compilatora.¹ Még a XXI. fejezetnél van eltérés Turóczy és Hess kiadásai között, amennyiben utóbbi azt két részre osztja és második nagyobb felét a következő fejezethez csatolja.

Az egyes tulajdonnév és nevezetesebb szóvariánsok a következők : A VI. fejezetben a Klokot folyót Turóczy Kolkothfewnek, a budai krónika Galgoch feunak nevezi. Turóczy tehát itt helyesebben járt el. A IX. fejezetben mindkettőn elferdítve adják a Corradus de Kuthanciis Chensa, Nouelli (Turóczynál) neveket ; itt a budai krónika járt el helyesebben annyival, hogy Conradust ír, de már a militis Cheusa helyett a másoló oktondiségának kirivó

¹ Pór (i. h. 99. l.) abból, hogy Dlugos, ki szerinte Küküllei krónikáját használta volt, szintén a névsorral kibővítve merit Kükülleiből, azt következteti, hogy Küküllei művében is bizonyára megvoltak ezek a nevek és Turóczy kéziratának hibája, hogy viszont az ő kiadásából kimaradtak. Azonban épen az a körülmény, a mit Pór is említ — hogy Dlugoss még két főpap nevével megtoldotta a névsort, megingat ezen nézet elfogadásában. Mert e két név miért nincs meg a budai krónikában is, hiszen a compiler, miután holmit a mi személyes vonatkozással volt a szerzőre kihagyott, annál nagyobb szolgálissággal igyekezett, kivált az elején, minden részét a szövegnek felhasználni. Vagy talán a lengyel Dlugosznak jobb kézirat állott rendelkezésére, mint a magyar krónikásoknak! ? Valjon nem egy elkallódott más krónikából merítettek Dlugoss és a budai compiler? Talán János minoritának a dubniczi krónikába csonkán felvett művéből. Domanovszkz (Századpk XXXIII. 355.) szerint a névsor egy más kodexből való, tehát Turóczy Kükülleije hitelesebb épen a nevek hiánya miatt is.

példája Hessnél a mulieris Johanne ferdités. A következő fejezetben is mind a kettőnél a helyes Forlivium helyett furlino és Furliuo értelmetlenségeket olvassuk, bár itt is Turóczy közelebb áll a valósághoz, mert ő csak a Forlivium nevet látta el olaszos végzettel. Ugy látszik, utóbbinak jobb másolója volt, mert a budai krónika más helyütt is olyan egyszerű olvasási hibákat követ el, melyek az irnoknak latin tudását ha nem is, de az öntudatos másolást minden esetre kizárják. Így a XIII. fejezetben Turóczy Capuanija helyett capitanei, a XV.-ben utrinque helyett utrunque, vivere helyett venire, multos helyett milites, a XVII-ben Apulia helyett Aquila stb. olvasható a budai krónikában.

Ezzel szemben a Turóczy kézírata sem volt teljesen kifogástalan, ott is sok értelmetlenségre valló elnézéssel találkozunk. A IV. fejezetben Lajos király Turóczy szerint „transivit in Poloniam ad socerum suum“ „et ducto consilio cum rege Polonorum“ a lengyel királyfiával a litvaiak ellen ment. A budai krónika ezzel szemben helyesen ír a lengyel király helyett cseh királyt. Ugyancsak Turóczynál helytelenebb a szöveg a XXI-ik fejezetben, a hol Scaffath helyett Staffach olvasható; de más tulajdonneveknél is, mint Lutheria Luceria helyett, Morialis, Anianensis, de Angulo, Rotkanerius, Elderboch, Broda elferditések Luceria, Morialis, Auranensis, Dandulo, Roccanerius, Elderboch, Brunna, Hess-féle helyesebb másolások helyett.

Vannak végül olyan esetek is, mindön mindkét krónika egyformán, vagy itt-ott egymástól elütően, de hibásan közölte a tulajdonneveket. A Turóczy-krónika XXXIII. fejezetében Zrenck, a budaiban Sebernek, vagy Zrebnek botránkoztatja meg az olvasót és csak fejtörés után jut arra az ember, hogy mindkét név tulajdonképen Seberniket jelent. Irnak Gomnechet és Somnechet,

bugantit, Rachenit, Pelisot, Bokoniumot stb. a mik mind a felületes másolók bünlajstromába veendők fel.

Ezek a Küküllei János művét fenntartott két nevezetesebb krónika szövegének megjegyzésre méltó és feltűnő hibái, ferdtései, hiányai és eltérései. A harmadik krónika, korára nézve a kettő közötti helyet foglalja el, mert az u. n. dubnici krónika egészen 1479-ig foglalkozik hazánk történelmével.¹ E krónikának 102 lapnyi kézírata a nemzeti muzeumban van elhelyezve. Ez is, mint másik két társa, Lajos korára vonatkozólag Küküllei János emlékiratát igtatta szövegébe, de ez a IV. fejezet után még közbeszövi egy János nevű minoritának 1355-ig terjedő emlékirattöredékét s bár így ismétlésekbe ütköző dolgot követ el, annak befejezése után ismét Küküllei művét folytatja. Az utóbbi a 149-ik fejezettel kezdődik, összesen 51 fejezetre oszlik és pedig a 149—153 s 173—220. fejezeteket foglalja magában. Ez a krónika a budai krónikának teljesen hű másolata. Elhagyja ugyan a fejezetek címeit, de csupán ez az egyedüli önállóság benne, mert ugyanazon kihagyásokat, ferdtéseket, hibákat követi el, mint budai krónikatársa. Világos jele ez annak, hogy mindkettőnek másolója ugyanazon kéziratot használta, vagy a mi még valószínűbb, a dubnici compiler talán egyenesen a már kész, vagy ki is nyomtatott Hess-féle kiadást használta és irta le magának.²

Föntiekben igyekeztünk vázolni, hogy Nagy Lajos életrajza, ha nem is eredetiben, de legalább másolatban

¹ Domanovszky S. A dubnici krónika (Századok, XXXIII. 235). — ² I. m. 253. és 256. l. — Némelykor a dubnici krónika írója is javít a szövegen. Így a IV. fejezetben *munitentiam magnificentiam* helyett. A VIII. fejezetben „*harsandorfer tentonicus de parte*“-hoz a *Regis* szót toldja és az „*in pugna sunt occisi*“-nála „*in pugna mortui sunt et occisi*“-vé bővíti. A XXXVI. fejezetben *Opolie* helyett *Opulie*-t ír, a IX. fejezetben betoldja: „*Est autem sepultus in neapoli in Cathedralé Ecclesia iuxta avum suum*“.

milyen uton maradt fenn korunkra, s hogy ezen másolatai, mennyiben megbizhatók s mennyiben térnek el egymástól. Vizsgáljuk át már most a művet, tüntessük ki annak érdemeit és hibáit, hogy így valódi értékében álljon az szemünk előtt.

Turóczynál, az életrajz legteljesebb kiadásában, írójának értékes előszava előzi meg magát a művet. Hivatkoztunk már arra, mikor Apród János életefolyását ismertettük, induljunk ki most is abból, mert ezek a bevezető sorok, sejtetni engedik az író életfelfogását és azt is, hogy mily célok vezették munkája megírására.

Lendületteljes szavakban fohászkodik Küküllei a leghatalmasabb urhoz, a ki még a királyoknak is parancsol s a kitől függ az ő sorsuk is, de hogy pártfogását kiérdemeljék, Aristoteles szerint is mindennek előtt dicsvágy kell hogy lakozzék bennük.

A dicsvágy mindennek kezdete s Vegetius szerint mindjárt utána a harciasság következik. Elő kell ezt hát mozdítani s tüzelni kell a harciasságra az embereket; az írók meg is teszik azt, mert az ősök vitézségének példáival fűszerezvén elbeszéléseiket, az ők követésére buzdítják az utódokat. Ezek az okok birták reá őt is, hogy megírja és az utókornak figyelmébe ajánlja Nagy Lajos király élete és uralkodása történetét. Kevésre szorított ugyan munkájában, de legalább az a kevés se merül majd feledésbe.

Az előszóban Küküllei vázolja még írói módszerét is. Eszerint „a történetek rendiben“ (ordine sequentium), vagyis időrendben dolgozta fel tárgyát s hogy a mű könnyebben legyen kezelhető, beosztotta azt még fejezetek szerint és címekkel is ellátta. Mindez — mint láttuk — Turóczy kiadásában többé-kevésbé az eredeti felosztás szerint maradt fenn, de már annak, a

mit még szintén jelez írónk előszavában, hogy „in quator particulas, ut infra, de qualibet particula per se posita, clarius apparebit“ osztotta fel az anyagot, sem Turóczynál sem a többi krónikában semmi nyoma sem látható.

Ha azonban a művet a benne elbeszéltek tárgya szerint vizsgáljuk, csakugyan lehet találni benne négy, ilyen különböző részt.

Mindenek előtt el kell fogadnunk ama föltevésünket, a mely mellet minden ésszerűség és valószínűség szól a melyet bebizonyítani is igyekeztünk, hogy t. i. Küküllei művének IV. fejezete voltaképen a II. fejezet helyébe való és ezután kellene a Turóczynál fenmaradt sorrend szerinti második és harmadik fejezetnek következnie; akkor az I. és az Erzsébet királyné nápolyi utjáról szóló IV., de t. k. II. fejezet külön választhatóan képeznék az emlékirat első részét, mely szól a koronázásról, Lajos terveiről és családi politikájáról. — A II. részbe tartoznék a Turóczy-féle II—III. eredetileg III—IV. fejezet és az V-től a XXXIX. fejezetig terjedő rész, melynek címül lehetne adni: Lajos király háborúi és külpolitikája. Mert csakugyan e fejezetekben vannak elbeszélve az összes háborúk és külpolitikai események, melyekről Küküllei érdemesnek tartja megemlékezni u. m. a szászok, csehek, a tatárok, horvátok, velenceiek elleni, a két nápolyi hadjárat és az olaszországi csatározások és események; a litvaiak, a Ruthénország elleni, a pápa, az osztrák herceg segélyére indult vállalat, a boszniai, bulgáriai hadjárat, a Károly császár elleni, a havasalföldi háborúk — Csupán a Sándor oláh vajda meghódolásáról szóló III., az Endre meggyilkolásáról szóló IX., a Johanna és férje sorsáról, a római utról a XXIII., Sziciliának a pápa részére való átengedéséről a XXV., a lengyel királyllyá választásáról a XXXVII. feje-

zetek nem szólnak háborúkról, hanem más külpolitikai, eseményekről. — Végül a XXIX. fejezetnek is csak Turóczynál van olyan címe, hogy „De diversis regis Ludovici expeditionibus et pietate et caeteris virtutibus eiusdem“, mert a budai krónikánál már csak a cím első része olvasható: „De diversis expeditionibus contra emulos“; és nem lehet tudni, hogy nem volt-e ez a helyesebb és eredetileg Küküllei által is bár célzatosan használt fejezetcím, mely nem öleli fel a fejezet egész tartalmát, de csak azért nem, hogy az annak végét képező és átmenetképen alkalmazott hat sor, meg ne zavarja a második particula egységét, a melyben külpolitikáról és háborúkról van szó.

A harmadik rész címét maga az XL. fejezet elnevezése adja meg, mely „Az ő (Nagy Lajos) uralkodása idejében történekről“ szól. S a következőkben írónk a zsidók kiűzésével, egyházak, klastromok alapításával és építésével, térítői munkássággal, stb. foglalkozik vagyis mind avval, ami Lajos vallásos buzgóságát bizonyítja.--Végül az L. fejezet országos csapásokról emlékezik meg s a következőkben az udvarnokok felszabadításáról van szó. — E szerint a harmadik rész a XL.—LI. fejezetekre terjedt volna. — A mi végül a negyedik és utolsó részt illeti, az a hátra levő LII—LV. fejezeteket ölelte fel és Lajos király családjáról, magánéletéről szól, jellemzi a királyt és a hááláról és temetéséről irt fejezettel befejezi az emlékiratot.

Azonban nemcsak ezen szempontok szerint lehet Küküllei művét egyes részekben megkülönböztetni, hanem körülbelül a közepén, a XXV. fejezetnél találunk egy másik határpontot is, mely szerint a munkát két más szempont szerinti darabra tagolhatjuk szét.¹ — Ez pedig több különböző okból önkénytelenül is szemébe tűnik

¹ Steinherz, Mittheilungen d. Inst. für oest. Gesch. — Forsch. VIII. 256 és Pór A. Századok, 1893. 100. f.

az olvasónak, mert maga a mű egész mivolta érezteti. — Ugyanis Küküllei műve első huszonöt fejezetében a legrészletesebben ír, mert mint szem- és fültanu teheti és részben maga is átélte az 1342—52-ig terjedő deccennium eseményeit, részben pedig az azokban szereplő egyénektől nyerte hiteit érdemlő tudósításait.

Ezenkívül — mint arra több ízben hivatkozik — műve ezen részének szerkesztésénél, okleveleket is használt. S munkájának első részét a részletesség mellett még a chronologiai pontosság is jellemzi, értve alatta azt, hogy a napokat és éveket sokhelyt jelölte s azonkívül mint előszavában igéri, időrendben, a történetek sorrendje szerint írta le az eseményeket. Ezt a már említett okon kívül azért is módjában volt tenni, mert az oklevelekhez, 1352-ig a királyi kancelláriában viselvén hivatalt, könnyen hozzáférhetett — Ebből viszont következtetni lehet arra is, hogy meddig volt e hivatalban és mikor került ki a kancelláriából; ezt annyival inkább, mert régi címét a következő évi oklevelekben már nem olvassuk.

A mi jellemzi művének első huszonöt fejezetét, ugyanazon jellemvonásokat, tehát a részletességet, oklevelekre való támaszkodását és hivatkozást is, végül az események szigorú időrendiségét hiába igyekeznők keresni, vagy feltalálni az emlékirat második részében, a XXVI—LV. fejezetekben. E két részt tehát már ezen okoknál fogva is külön kell választanunk egymástól. De ha nem is megyünk oly messzemenő következtetésekig, hanem csak az első rész utolsó fejezetének végső két mondatát olvassuk: már abból láthatjuk, Küküllei műve a következőkben miért különbözik annyira. — Mint egy bezáró sorokat ír a fejezet végére, mikor azt mondja, hogy hosszú időköz választja ugyan el az eseményektől s mintegy mentegetődzik s elnézést kér maga iránt, hogy nem tudta oly világosan és pontosan elbe-

szélni az eseményeket s elegendőnek tartotta a maga részéről, hogy azok rendjét meg tudta tartani. „Egyebeknek elbeszélését és megírását pedig — úgy mond — hagyom azoknak, a kik úgy az ő (Lajos király) szerencsés, mint kedvezőtlen kimenetelű tetteiről többet tudnak írni és mondani, mint a mennyi itt írva van.“

Küküllei tehát művét itt valószínűleg be akarta fejezni. Okát is lehet annak gyanítani. — Életrajzában látjuk, hogy ő mint litteratus a kir. kancelláriában volt 1349 előttől fogva alkalmazva, de már egy 1352. ápril 20-án kelt oklevélben nem ezen a címen, hanem mint lector ecclesiae Orodienensis szerepel, majd egri olvasó kanonok lett, végül a küküllei esperességet is elnyerte. Küküllei János tehát, a midőn látta, hogy eddigi legfőbb segítő társaitól, az oklevelektől elszakítják és messze a kancelláriától Aradra helyezik át, nem remélte, hogy még valaha olyan segédeszközökhöz jusson, mikkel művét tovább folytathassa. — Ezért legjobbnak látta azt így kurtán befejezni és lemondani a további írói működésről.

De a körülmények változtak. — Már Küküllei esperességre történt kinevezetésekor a király a pápához írt soraiban (1355 jul. 14.) „kedvelt szolgájának“ nevezi (dilecto servitori nostro) s valószínűleg már akkor (mint előszavában magát nevezi) „titkos jegyzője“ volt a királynak (suorum secretorum notarius); annival inkább, mert 1355 jul. 6-án Vásári Miklós esztergomi érsek jegyzőjeképen említettetik, a mi egy a királyi jegyzőséggel. — S azt is bizonyosan tudjuk, hogy ő 1378-ban a király udvari káplánja volt már. Így aztán midőn újból visszakerült az udvari életbe, a hol annak középontjában a király mellett bizonyára sok alkalma volt tartózkodni, hogyne ösztönözte volna a vágy, sőt talán az is, aki országának és egész keleti Európának törté-

nelmét csinálta, maga Nagy Lajos is, hogy művét, mely a körülmények kényszerítő hatása miatt csonkán félbemaradt, folytassa és befejezze ! ?

És csakugyan, művéhez megírta a XXVI. és kövekező fejezeteket, de nem az elhagyott időnél 1352-nél kezdte, hanem avval az évvel, midőn visszakерült, mint érseki jegyző az udvarhoz: a közbeeső eseményeket pedig kihagyta és folytatásában az épen akkor megindult velencei háború történetét vázolta.

Kis bevezetésfélét is írt az új történetek elbeszéléséhez, a mi szintén sejtetni engedti, hogy pihentette közben tollát és nem tudta azt minden átmenet nélkül újból papiroshoz szoktatni. — Külömben is az ő pártfogójának, Vásári Miklósnak testvére, Tamás, a velencei hadjáratban előkelő szerepet vitt, 1356. aug. 23-tól kezdve a hazatért Lajos helyett ő vette át a sereg vezérletét. Tamással Esztergomban, érseki testvére udvaránál kellett bizonyára találkoznia Kükülleinek s főként az ő ösztönzésére s elbeszélése alapján kezdett hozzá a második velencei hadjárat leírásához. Ez a műből is kivehető, mert a háború azon részleteiről, melyeknél Tamás nem volt jelen, így a dalmáciai eseményekről már kevesebb részletességgel írt s a háborút befejező 1358. febr. 18-iki zárai békéről sem tett említést.

Egyáltalában Küküllei művének második részében irmodor tekintetében nagy változást tapasztalhatunk. — Látszik itt, hogy már nem ő maga volt az, a ki művéhez az adatokat gyűjtötte, mint azelőtt, midőn részint személyes tapasztalatból jegyezte fel magának mondandóit, részben pedig igazi lelkiismeretes buzgósággal keresgélte össze mind azt, a mire szüksége volt. Most már sokkal kényelmesebben dolgozik: mi tudomására jutott, a mi köztudomású és általánosan beszélt dolog volt, azt feljegyezte, a hasonlókat, együvé tartozókat összefűzte, egybeállította.

De vizsgáljuk meg előbb művének első részét és tegyük ugyanezen szempontból bírálat tárgyává. — Mint maga Küküllei a XXV. fejezetben bevallja, az eddig elbeszélte dolgokat maga már tudta, vagy más szavahihető emberektől hallotta, ezenkívül a VIII., XXII., XXIV. és XXV. fejezetekben ugyanő adománylevelekre és más adományokra is hivatkozott, tehát harmadsorban oklevelet is felhasznált művéhez.

Ha már most sorra vesszük az egyes fejezeteket, a koronázásról szóló első fejezet elég közvetlen ahhoz, hogy feltehessük, Küküllei tán személyesen is jelen volt az ünnepélyen — De ha ez nem is történt meg, akkor is abból, hogy a budai krónikában és hű követőjénél a dubnicinál a pontos idő-megjelölésen kívül a jelen voltak névsora is található, azt lehet következtetni, hogy bár nem említi, itt is valami értékes forrásból merítette elbeszélését.

A következő két fejezet, mely a szászok elleni első hadjáratról és Bazarádfia Sándor oláh vajda meghódolásáról szól, már nagyobb felületességgel van megírva. Így az elsónél Küküllei nem emlékezik meg arról a körülményről, a mi tulajdonképen Lajos 1344-ik évi látogatásának főcélja lehetett: az erdélyi vajda Szécsenyi Tamás és Dénesfia András püspök között keletkezett viszályról, minek következtében előbbi oda is hagyta állását és Sirokai Miklós lett utóda, a király pedig Gyulafehérvárt jul. 27-én a főpapok és főurak tanácsában most már szigoruan meghatározta az erdélyi püspök illetékességi jogait¹ s véget vetett rakoncátlankodásainak. Ezen elhallgatásnak oka talán az, hogy András püspök jóltevője volt Kükülleinek, kinek az esperességét is köszönhette. A mi Sándor vajda ügyét illeti, a király 1344. jun. 15-én csakugyan Brassó mellett tartózkodott²

¹ Por A. Nagy Lajos 55 - 60. ² Anjonkori Okmtár, V. 550.

s ekkor történhetett meg a kibékülés, melynek létrejöttét Lajos, Demeter ó-budai prépostnak, később váradi püspöknek tulajdonította.¹ Azonban itt is hibát követett el Küküllei, midőn a fejezetet azzal végezte be, hogy Sándor vajda „örvendezve és vidáman tért vissza hazájába és ezóta megmaradt hűségében“, mert Sándor később is megszegte a kötött egyezséget és megtagadta Lajostól a köteles adófizetést is.² Sőt Lajos király 1365. jan. 15-én kelt és a Sándor fia ellen teendő hadikészületeket elrendelő öklelevelében nyíltan bevalja esküszegését.³ Igaz ugyan, hogy ha Küküllei egyidejűleg, vagy legalább közel a kibékülés megkötése idejéhez, annak még megtartása alatt írta e sorokat, egész jóhiszeműleg tehetette; de hiszen a XXXVIII. fejezetben a királynak 1369-iki havasalföldi hadjárata Sándor fia, Lajk ellen van elbeszélve és itt legalább meg kellett volna említenie, hogy ennek a vajdának lázadása tulajdonképen a még nem régen kötött szerződés és hűségi eskü megszegése volt.

Következik a IV. fejezet, mely mint tárgyaltuk már, több oknál fogva eredetileg a második helyét kellett, hogy elfoglalja és csak a másolók hibájából került a negyediknek. Ez a műnek leghosszabb, legrészletesebb és egyik legértékesebb fejezete, melyben a főesperes olykor a legapróbb részletre kiterjedő gondossággal rajzolja meg Erzsébet anyakirálynének olaszországi útazását, sorolja fel a résztvevő személyeket, írja le az út irányát és nyugvópontjait, mondja meg a nevezetesebb események idejét, napra kiterjedő lelkiismeretességgel. Magában ebben a fejezetben hét kelet-meghatározással találkozunk, a mi különösen a régi életraiz íróknál és krónikásoknál jellemző és dicséretre méltó ritkaságszámba menő tünet.

¹ Fejér CD. IX. XI. 399 és IX. III. 254. ² Por. A. i. m. 403

³ Magy. Tört. Tár. II. 186., Fejér CD. IX. III. 470.

A fejezet címe Turóczynál : De peregrinatione reginae Elisabeth, matris Ludovici regis ; et de rebus per ipsam, tum in curia romana, tum in Apulia gestis. Leírja az Apuliába való utazást, Erzsébet itteni fogadtatását, Nápolyba való menetelét, római ájtatoskodását és ide-oda való látogatásai után újra visszatérését. Még Rómába menetele előtt Avignonba követeket küldött volt, hogy a pápánál Endre megkoronáztatása érdekében közben járjanak, ez azonban nem sikerült nekik és így a királyné ismét hazaútazott. A követek ezalatt tovább folytatták az alkudozásokat, sőt Lajos és Erzsébet tudtán kívül megesküdték, hogy uraik, ha Endre trónra kerül, 44000 márka aranyat fizetnek a pápai kamarába. Lajos király és Erzsébet királyné ezen az ajánlaton nagyon megbotránkoztak, de a nevükben elvállalt kötelezettségnek mégis eleget tettek s a pénzt elküldötték. Ezzel tulajdonképen a fejezet címe szerintiék ki volnának merítve, de Turóczynál még ugyanezen fejezetben Lajos királynak a litvaiak elleni hadjárata is el van beszélve. Valószínű azonban, hogy ez utóbbiról szóló rész eredetileg külön fejezetet képezett, sőt ugyanez áll az előbbiekről is onnan kezdve, midőn Erzsébet királyné asszony haza érkezett Visegrádra és a követek további működéséről van szó. Tehát tulajdonképen három külön fejezet volna itt összevonva. A budai krónika különben csak „De peregrinatione reginae Elisabeth“ címet használja, de bár ugyanolyan terjedelmű, mint az előbb említett, mégis szövegében épen a jelzett helyeket kezdő betűk díszesebben vannak szívezve, mint a többiek és ebből vagy külön bekezdésre, vagy a jelzett külön fejezetre lehet következtetni.

A főntebb mondottaknál fogva, különösen az alaposágot tekintve, melylyel Küküllei ezt az utazást leírja, bizonyosra vehetjük, hogy ő maga is, mint a kíséretnek egyik tagja, talán, mint Erzsébet apródja részt vett eb-

ben az utazásban. Csupán személyes tapasztalat foly tá írhatott ennyi közvetlenséggel. Sőt idő-meghatározásait tekintve biztosra vehetjük, hogy talán naplót is vezetett az érdekes útról, vagy, mint Pór Antal gyanítja¹, időről-időre leveleket küldött haza valamelyik főembernek, vagy talán épen a királynak, melyekben a történekről részletes és kidolgozott leírást nyújtott s ezen tudósítások lehettek azon pontos forrásai, melyekből az utazás részleteit megírta.

Mindenesetre olyan körülmények között lehetett Küküllei, hogy az elbeszélendőkről teljes bizonyossággal bíró tudomása és adatai voltak. De másrészt épen állásánál fogva, hogy az udvarhoz közel álló emberek szokták tenni, bizonyos elfogultságtól sem lehetett teljesen mentes és különben is már mint magyar ember, midőn később a népszerű királyi család egyik idegenbe került tagjával, Endre herceggel oly végzetes játékot üznek, tollát nem őrizhette annyira ellen, hogy azt a száraz krónikástól elvárhatnók. Csak néhány ellentmondásra szorítkozunk ezúttal. Küküllei szerint Erzsébet Nápolyból követséget küldött a pápához, hogy ez „eszközölje ki Endre király urnak megkoronáztatását,“ de utóbb „a mondott király koronázásába nem akart beleegyezni.“ Ugyanezen követek a szentszék előtt nem sokkal azután azt bizonyították be, „hogy Szicília országa királyi örökség-képen kizárólag a király úr birtokát képezi“, s a 44000 márkát már azon feltétel mellett ígérték meg, „hogy ha Endre királynak átadják a kormány gyeplőit.“ Tovább Erzsébet és Lajos király felháborodással teltek ugyan el, hogy „pénzen szerezzék meg maguknak ahhoz az országhoz való igaz jogukat, amely Isten és ember előtt hozzájuk tartozik“ de még is „ragaszkodnak a királyi méltóság elnyeréséhez“ és a pénzt elküldték, mert

¹ I. m. 104. l.

most már biztosra vették, „hogy Endre király ígért koronázását haladéktalanul végrehajtják.“ Küküllei tehát egy és ugyanazon dologról, ugyanazon fejezetben ennyire homályosan érthető és ellentmondásokkal telt kifejezéseket használt írásában.

Azt írja továbbá Küküllei, hogy a követek sehogy sem tudták kieszközölni a pápa beleegyezését a koronázáshoz s miután Erzsébet királyné előtt nyilvánvalóvá vált, hogy teljesen céltalan, „a siker minden kilátása nélkül és hiába“ tovább Nápolyban időzni; elhatározta, hogy hazatér Magyarországra. Ez sem egészen így történt. 1344. február havában ugyanis VI. Kelemen pápa Endrét királyi címmel ruházta fel és egy biborosának elrendelte, hogy őt felkenje és megkoronázza.¹ Tehát Erzsébet mégis ért el némi sikert, sőt talán az indította a hazautazásra, hogy teljesen bizott és megnyugodott a pápa szándékában s azt hitte, hogy most már fia ügye egészen rendbe van hozva.

Azonban mint Küküllei írja, a pápa ebbeli ígérete csak akkor történt meg, mikor a követek 44000 márkát ajánltak neki, tehát egyszerűen megvesztegetéshez folyamodtak, hol a jó szó nem használt.

Kükülleinek ez az adata nem áll egyedül a korabeli emlékiróknál. A híres római néptribun, Cola Rienzi egyik később irt levelében² szintén említi, hogy a magyar követségnek Endre megkoronáztatásáért az engedélyt úgy kellett megvásárolniok; ő azonban nem 44000 márkát mond³, hanem 60000 uncia aranyat, ami még többre rug az előbbi összegnél is.⁴ Van még egy harmadik

¹ Pór A. Nagy Lajos 53. 1. — ² Gabrielly, Epistolario di Cola di Rienzo 149. 1. — ³ Egy ezüst márka, ha könnyű m. volt 2 kor. ha nehéz m. volt 8 kor. Tehát ha ezüstben ígérték 88000 vagy 352000 kor. rugott ez az összeg, ha pedig aranyban, 1 arany m. 144 kor. volt, akkor 3,168,000 kor.-ra. — ⁴ 60,000 uncia a. = 480 000 kor. —

erre vonatkozó kuforrásunk is, egy strassburgi krónika,¹ mely az összeget 80000 arany forintra teszi, a mit a krónika szerint Lajosnak Endre koronázásáért kellett fizetnie. Fraknói szerint² Gergely csázmái prépost, később csanádi püspök egy követséget vezetett a pápai udvarhoz, mely jelentékeny pénzösszeget szállított az apostoli kamara számára, de a pápa meghagyása folytán azt a dominiánusok velencei perjelének szolgáltatta át. Hogy mily cimen küldetett ez a pénz, az a pápai iratokból nem tűnik ki s különös, hogy a pápai kincstár számadáskönyvei sem nyújtanak erre nézve felvilágosítást, semmi említés nincs ott efféléről téve. Viszont a budai királyi vár és az avignoni pápai udvar között megindult heves és szenvedélyességében nem egyszer kiméletlen tollharcban sem esik említés magyar részről a megvesztegetésről, pedig Lajos és Erzsébet sokszor súlyos vádakát emeltek a pápa ellen. Tehát, bár Küküllei ezen adatával nem egyedül áll a korirók között, mégis több sajátságos körülmény teszi gyanússá állítását. Az említett eltéréseken kívül az összeg meghatározására nézve annak nagysága is szembetűnő, mert hiszen a nápolyi királynak is csak 32000 s a ferrarai hercegnek 10000 forint volt a hűbéri adója a szentszéknél.

A következő, V. fejezetben a „Lengyelországba Kázmér segítségére indított, János cseh király elleni háboru leírását“ találjuk, majd a VI., és VII. fejezetben sorban a horvátországi és litvai háborukat. A horvátországi kettős hadjáratnál Küküllei tévedést követett el, mert szerinte Nelipic knini gróf és Czirjék fiai a corbavai grófok lázadásának leveretésére, mindjárt első ízben ment volt Lajos király, másodízben pedig, újabb láza-

¹ Boehmer, *Fontes rerum Germanic.* (Stuttg. 1863) IV, 215.

— ² Magyarország. egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkal, Bp. 1901. I. 182.

dásuk leverésére, csak Miklós szlavon bánt küldte volt, pedig ellenkezőleg történt a dolog.

A VIII. fejezetben Zára ostroma és Lajos királynak a velenceiekkel szemben történt kudarcának elbeszélése foglaltatik s ezek a dolgok is oly részletesen és közvetlenséggel vannak megírva, hogy az visszasugározza a közvetlen tapasztalatból nyert előadási erő melegét. A fejezetnek végén azonban, a hol már a velenceieknek az elfoglalt Zára lakosaival elkövetett nemtelen és bosszúálló eljárását olvassuk, a felháborodásnak művészi csiszolt hangja, önkénytelenül egy diplomatiái irat céltudatos írmódorát juttatja eszünkbe.¹

Ez annyival valószínűbb, mert ha itt nem is tudjuk okleveleknek Kükülli művéhez kútfőkülvaló felhasználását kimutatni, de más helyeken ez egészen bizonyossággal feltüntethető. Így a IV. fejezetben, midőn arról van szó, hogy Erzsébet kezdi felismerni Johanna jellemét, ezt következőképen írja le: et vidisset nurum suam superbam et ambitiosam ac ultra humanum modum consuetum incedere, mundani honoris avidam, nec regi, marito suo, exhibere honorem regium, ac totum velle, immo, ultra posse suum . . . és a reá gyakorolt hatás olyan nagy volt hogy: „commota sunt omnia viscera eius, acri doloris aculeo compungente.“ A király, vagy Erzsébet valamely vádlevelének kifejezései ezek, melyet a később bekövetkezett gyilkosság hatása alatt a pápához intéztek volt.

Sőt az utóbb idézett szólásmódok (commota sunt) valamint később, a IX. fejezetnek egy ilyen kifejezése, Lajosnak testvére meggyilkolása felett érzett felháborodásának festése: „Super quo eventu mortis

¹ Különben is a zára védelmére indított hadjárat elbeszélése időrendileg helytelenül előzi meg az Endre haláláról irtakat (IX. fej), mert ez az expeditio az aversai merénylet után történt

fratris sui, idem rex Ludovicus, ultra modum dicendi, vehementi dolore cordis fauciatus, condolens et anxius“ . . . a maguk hangzatosságában nagyon hasonlítanak VI. Kelemen pápának Lajos királyhoz intézett egyik levelében¹ előforduló mondásokhoz, hol a következőket olvashatjuk: „totius doloris aculeis acerbius pungimur“. A mi a második példát illeti, annak Lajos király egy 1350-iki levelében² van meg a hasonmása, hol ez áll: „cor nostrum vehementi et indicibili amaritudine vulnerantem.“ Ezekből kétségtelenül megállapítható, hogy ha Küküllei nem is használta fel azon eléje került okleveleket teljesen, de olvasta azokat s talán mert többre ideje nem volt, kijegyezte magának azok tetszetősebb kifejezéseit.

Van azonban olyan eset is, a midőn több hasznót is merit az állásánál fogva könnyen megszerezhető oklevelekből. Említettük már, hogy több helyt maga is utal ilyenekre, mint kútforrásaira és mintegy az általa irtaknak igazolására. Így a XV. fejezetben Laczkfy István vajdának nápolyi vitézkedéseit írván le, hivatkozik a számára ezen érdemei fejében adott adománylevelre, mely bővebben felsorolja az ő tetteit. Ezen oklevél fenn is maradt és Fejérnél olvasható¹. A IX. fejezetben Kont Miklós olaszországi dolgairól írván, említi, hogy ő az itt elért eredményekről leveleiben értesítette a királyt. A XVIII. fejezetben a zsoldosok leverésekor emlékezik meg arról, hogy ezektől írást vettek, melyben kötelezték magukat, hogy a király ellenségeihez nem csatlakoznak és csak úgy kaptak kegyelmet. A XXII. fejezetben Aversa bevétele alkalmával, hivatkozik a király által a magukat kiténtetett vitézeknek adott adománylevelekre, a

¹ Theiner, I. 687—3 II. — ² Fejér, CD. IX. I. (410) 779.—
² CD. IX. I. 756.

melyekben az ő vitézkedéseik részletesebben is fel vannak említve.

Erre vonatkozólag ismertünk is okleveleket Fejérnél¹. Tovább, a XXIV. fejezetben Wolfardus és Konradus zsoldos kapitányokról említi, hogy Lajos, midőn visszatért Magyarországra, érdemeiket bőkezűen megjutalmazta és vitézi tetteiket a számukra kiadott kiváltságlevelekben hozta nyilvánosságra. Erről is tudunk ugyanazon oklevélgyűjteménybe felvett oklevelekből.² Végül a XXV. fejezetben András vajdának Olaszországban tett szolgálatait és vitézi tetteit a rövidség okáért nem beszéli el, mert mindezek olvashatók ugyanis a neki jutalmul adott birtokokról szóló kiváltság-levelekben.

Hogy Küküllői mindezen okleveleket, a rájuk történt hivatkozásból ítélve, hogyan használta fel, nem tudjuk; de meglehetősen kevések nem is kerültek ezek az okmányok, mert ha ez megtörtént volna, akkor nagyobb hatást gyakoroltak volna reá és jobban kimerítette volna azokat. Ez utóbbi esetnek szembetűnő bizonyítéka a IX., XIII., XIV. és XV. fejezet, melyek közül a két utóbbi szerinti kölcsönzés, a XIII. fejezet az illető dolgokra vonatkozó oklevél³ kivonata.

A IX. fejezet elején: „accidit casus lamentabilis et enormis qui extitit iugulatus et interemptus“ jellegzetes kifejezésekből álló mondat Lajos királynak 1350. okt. 30-án kelt és Laczkfi István vajda érdemei jutalmazásáról szóló okleveléből van kivéve. Ezen okmány Fejérnél szintén fenmaradt⁴ és valószínű, hogy azt maga a szerző fogalmazta. A XIV. fejezet Küküllői szövege: „Iterum aliquibus diebus transactis, idem Stefanus Waivoda, ducem Wernerium, capitaneum exercitus Lodowici, cum quingentis armatis,

¹ CD. IX. I. 765—66, 768—70, 11. — ² CD. IX. I. 756 61. 11.

³ CD. IX. I. 759. 1. — ⁴ CD. IX. I. 482—490. és 756—64 11.

societati ipsius adiunctis, in civitate Cornechii captivavit“. Az említett oklevél pedig így szól: „Et demum nonnullis diebus transactis, idem Stefanus Wayvoda praefatum ducem Wernelium cum armatis quingentis societati ipsius ducis Wernelii adiunctis, in civitate Corneth captivavit. Nagyon kevés különbséggel ugyanaz. A XV. fejezetben van a következő részlet:“. . . idem Stefanus Waivoda zelo fidelitatis armatus, volens potius post mortem vivere, per famae gloriam; quam terga hostilitati vertere, victoriam obtinuit optatam.“ Ez ismét teljesen megegyezik az oklevél következő mondatával: „idem Stephanus Waivoda zelo devote fidelitatis armatus, volens post mortem potius vivere, per famae gloriam, quam tergum hostilitati huiusmodi vertere.“

Művének többi részében azonban, már nem tudjuk többé fölfedezni oklevelek használatának nyomait. Különben is, amint látjuk, csak az 1352-ik évig írja művét egyhuzamban, aztán pár évre letesz arról a reményről, hogy folytassa azt és midőn csakugyan módjában volt azt újból megtenni, más rendszert követett. De így is személyes tapasztalatai segítségére vonván az okleveleket, követ el néhol még egyéb kis és nagy hibákat. Ilyen tévedés például a VIII. fejezetben fordul elő. Itt elbeszéli, hogy Zára alatt egy összecsapásban elesett Tót Lőrincz fia Bertalan is. De már a XVII. fejezetben erre nem emlékeztet vissza, Tót Lőrincz fiai között, kik Lajos királyt Apuliába kísérték volt, Miklós és Laukó mellett ott szerepelteti ismét Bertalant is: természetesen, mert ez a vitéz egyáltalában nem halt még meg, sőt 1352-ben is szerepelt mint főpincemester. Bizonyára halálhíre volt 1345-ban a zárai kudarc után s Küküllei sietett is beírni művébe; de mikor valótlannak bizonyult a hír, kiigazítani feljegyzését elfeledte. Ugyancsak tévedt Küküllei a XII. fejezetben is, hol azt írja, hogy Lajos király első had-

járata után, midőn hazatért Nápolyból, Laczkfi István erdélyi vajdát „és egy németet Wolffardi Wolffardot tette meg maga helyett helytartónak“. Ebből csak annyi igaz hogy Lajos a vajdát csakugyan megkínálta helytartósággal, de ő azt nem fogadta el és így aztán meg kellett elégednie Wolffardi Wolffarddal (t. k. Wolfhardt Ulrikkal).¹ A következő fejezetben is ezen alaphangból kiindulva azt írja Küküllei, hogy Wolffard elűzése után a nápolyiak „superbia inflati ad expellendum ipsum Stephanum Waivodam insurgentes“ Ez igaz, de előbb súlyos küzdelmek folytak le ott Tarantoi Lajos hívei és a magyar király csapatai közt, úgy hogy aztán Lajos király végre is jónak látta, most már csakugyan a vajdát beküldeni Olaszországba, ki ott rendet is csinált egy időre.

A XXII. fejezetben Aversa elfoglalásának története van leírva. E várat és várost 1350. aug. 3-án adták fevédelmezői.¹ Lajos jul. 1-én kezdte ostromolni személyesen, de már előbb Wolffhardt Konrád szállotta volt meg, kit még Ascoliból küldött a város alá. Lajos jun. 13-án Barlettában van, innen Canosa alá ment s azt bevette s csak azután jutott Ascoliba, körülbelül jun. 20-án, honnan ismét jó járat volt Wolffhardtnak Aversa. Tehát ha Wolffhardt megszállásától számítjuk Aversa ostromát, akkor is az negyven napnál nem tarthatott több ideig, ha pedig azt az időt vesszük alapul, mikortól a király kezdte ostromolni, az csak 34 napra terjed. Küküllei mégis azt írja, hogy „duravit autem obsidio, bene per tres menses.“

Mindezek és még más, a mű fordításánál pont-ról-pontra felsorolt kisebb-nagyobb hibák azonban nem annyira tudatlanságának, hanem elnézésnek, talán hi-székenységének, vagy gondatlanságának tudhatók be és

¹ Pór A. Nagy Lajos 177. l. — ² U. o. 223—237 l.

tulajdonképen érdemeiből keveset vonnak le. Különben is, a mint írónk művébe jobban és jobban belemélyed, már nem foglalkozik az egyes dolgokkal oly részletesen és a király nápolyi hadjáratát s annak egyes mellékeseeményeit, egyáltalában a nápolyi ügyeket már kevesebb közvetlenséggel, meglehetősen szárazon, de azért az évszámok mellőzésével is adja elő. Mindez a X—XXV. fejezeteket foglalja magában. Azonban az itt elbeszélte események színhelyein is, ha talán nem is, mint a király kíséretének tagja és mint szemtanú nyerte benyomásait, pedig ez is nagyon valószínű, értesülései mégis megbízhatók, pontosak; sokszor névszerint sorol elő olasz városokat, említ fel olasz családokat s a főbb szereplő magyar főurak neveinek feljegyzésére mindig nagy súlyt helyez.

A mű XXIX. fejezete a litvaiak elleni hadjáratot beszéli el 1351-ben nagyon röviden s bár a fejedelem maga is részt vett benne, a leírásból bizonyosra vehetjük, hogy Küküllei nem volt kíséretében; nem emlékezik meg Lubar fejedelem elfogatásáról, a Kiestuttal kötött békéről, a melyek pedig János minorita elbeszélésében mind részletezve vannak. A XXX. fejezet az 1352-iki litvai hadjátról szól, melynek címe „A Ruthén ország elleni háború,” „melyet két ízben is“ viselt Lajos király ezen nép ellen; másodszer valószínűleg egy 1355-iki háborút ért Küküllei, azonban sem ő tőle, sem más kútfőből nem tudunk arról részletesen. E fejezetben különösen érdekes az a jelenség, hogy itten írónk már nem a megtörténés sorrendjének betartására irányozza figyelmét,¹

¹ Hiszen a litvai 1351—52 és 1354-iki hadjáratok /XXIX—XXX. fej. az 1356-iki velencei háború előtt voltak és mégis később van róluk szó (t. i. » vel. h. a XXVI—XXVIII. fejezetet tölti be). Ugyanígy van az 1870-iki lengyel hadjárat, a lengyel királylyá koronázással (XXXVII. fej.), melyek Kükülleinél megelőzik az 1369-iki havasalföldi vállalatot (a XXXVIII. fej.)

hanem, a mire példa eddig nem volt, összegezi az együvé tartozó eseményeket. Itt kezd tehát átalakulni a krónikás Küküllei, az emlékiró Kükülleivé s a mi ugyanazt jelenti, itt kezd igazán szembetűnő lenni az, hogy már nem a régi rendszer szerint, annalista módjára teszi meg följegyzéseit, hanem emlékezetében összefoglalja azokat egy egésszé és így kikerekítve, azokról áttekintett képet nyújtva, írja le. a mit tud.

Ez a jelleg még szembetűnőbb a XXI. fejezetnél, ahol a pápának küldött háromszori magyar segítség, az 1357-iki, 1360-iki és Czudar Péter bán vezetése alatt 1368-iki működésének története van rövidre fogva elbeszélve.

Megemlékezik pár sorban az Albert osztrák hercegnek segítségére indított hadjáratról (1353) is a XXII. fejezetben, a XXIII-ban pedig ismét jobb értesülésekkel ír az 1363-iki bozniai hadjáratról; itt még egy epizod elbeszélésére is kiterjeszkedik; elmondja hogy ekkor Miklós érsekkancellár sátrából ellopták a királyi pecsétnyomókat. Közvetlensége azonnal érthetővé válik, ha elgondoljuk, hogy ez az érsekkancellár Frankói Miklós volt, a kivel Küküllei a legjobb viszonyban élt, sőt a hadjárat után nem sokára, (1365-ben) helynöke is lett. Ezenkívül még csak a XXVIII. fejezet van, mely a Lajk vajda elleni háborút beszéli el kissé részletesebben (1369 ben), míg az 1365-ki bolgárországi (XXXIV. fejezet), az 1362-iki Károly c.ászár elleni (XXXV. fejezet) s a nála u. n. morvaországi háborúkkal (XXXVI. fejezet) nagyon röviden végez. Közben megemlékezik Lajos királynak a lengyelek által történt megválasztásáról (XXXVII. fejezet), és még egyszer alaposabban ír, a már említett XXXVIII. fejezetben, de ezzel úgy látszik véglegesen megelégtelt a háborúk leírásával foglalkozni, mert, habár a két utolsó és elég fontos velencei háborúról egy szóval sem emlékezett meg, a XXXIX. fejezetben

már csak általánosságban érinti, hogy volt Lajosnak háborúja a rácok és a moldvaiak ellen is és majdnem minden esztendőben az ő vetélytársai s egyes lázadók ellenében s még ugyanazon fejezetben végig is ebbeli történetírói feladatával és minden átmenet nélkül átugrik a király általános jellemzésére.

A XL. fejezettől kezdve, amint ennek pár sorában igéri, a király jó tetteit, mivelte dolgait szándékozik felsorolni és csakugyan a következő kilenc fejezet (XLI—XLIX.) válogatás és minden sorrend betartása nélkül foglalkozik a vallásos ügyekkel. Itt írja le a zsidók kiűzését az országból, Remete Szent-Pál testének hazahozatalát, a nosztrai, lövöldi klastromok alapítását, kápolnák építését, a kunok, patarensok, szlávok, oláhok közt való tértitéseket, utóbbiaknak emiatt való kivándorlását Moldvába. Itt tűnik ki igazán, hogy mint siet, mint igyekszik Küküllei, a memoire-író, összeszedgetni emlékezetébe mindazt, a mi ott leginkább megragadt és mint papi ember ezeket a felsorolt dolgokat hozza fel Nagy Lajos legfőbb érdemeiül.

A középkor íróját jellemzi, hogy az L. fejezetben elmúlaszthatatlannak tartja a még ekkor oly misztikus jelenségek, a pestisjárvány, földrengés és éhínség megemlítését; s talán személyes reminiscenciák hatása alatt áll, midőn Nagy Lajos törvényhozói működéséről is szólni akarván, az 1351. országgyűlés nagyfontosságú határozatait, az ősiség, adózási reformok behozatalát mellőzi, de megemlítés nélkül nem hagyhatja az LI. fejezetben, hogy „jóságok adományozásában, mindenkivel szemben kegyelmesen bőkezűen és jószívűen viselkedett. Innen van, hogy őt mindenki oly rendkívüli módon szerette.“

Az LII. fejezet ismét az értékesebbek közül való Küküllei János művében. Itt Lajos király családi

viszonyait írja le elég híven, elég pontossággal és részletességgel. Csak az a kár, hogy a mű elején oly lelkiismeretesen adott idő-meghatározásokat, mint egész műve derekán keresztül, úgy itt sem alkalmazza többé, évszámokat egyáltalában nem használ fel. De így is ez a fejezet az, melyből gyaníthatjuk, hogy mikortájt írta Küküllei művének második részét. E fejezetben ugyanis elbeszéli, hogy Lajosnak két felesége volt, Margit és Erzsébet. Az utóbbtól három leánya is született: Katalin, Mária és Hedvig. Katalin korán elhalt. Máriát Zsigmond brandenburgi határőrgróffal jegyezték el még gyermekkorában, később ő férjével együtt trónra került s „most már együtt uralkodnak.“ Épen így elmondja Hedvig történetét is. Őt atyja halála után Lengyelország királyává koronázták meg, később Jagello litvai fejedelemhez adták feleségül, kit szintén megkoronáztak lengyel királynak és „hasonlóképen boldogan együtt uralkodik feleségével azon ország felett.“

Mária királyné 1385. augusztusa óta volt Zsigmond felesége. Zsigmondot 1387. márc. 31-én koronázták meg magyar királynak s júniusban szabadította ki Máriát Novigrád várából. Tehát az ő együttes uralkodásuk, mit Küküllei még fennállónak ír e fejezetben, 1387-től kezdődött. Viszont Jagello Ulászló 1386. febr. 18-án lett Hedvig férje és március 4-én uralkodó-társa. Ezekből következtetve írónk 1387 előtt nem írhatta a reájuk vonatkozókat, de viszont 1395. jun. 27-ike előtt már meg kellett írnia e sorokat, mert akkor már meghalt Mária királyné¹ s így ismét nem állíthatta róla és férjéről, hogy „most már együtt uralkodnak“

¹ Eddig Dlugoss lengyel történetíró után általában 1395. máj. 17-ike volt elfogadva Mária halála napjául, de a mint Karácsonyi János (Századok, XLI. 461—63) bebizonyította, e téves kelet helyett június 27-ét kell elfogadnunk.

A három utolsó fejezetben ismét a király személyével foglalkozik, magasztalja buzgóságát, eszélyes, tevékeny, diadalmokban gazdag uralkodását s utolsó éveinek csendes, magábaszálló, vallásos alázatosságát. A legutolsó (LV.) fejezet végre szól Lajos király haláláról és eltemetéséről s pontosan meghatározza halála napját, uralkodása tartamát s a Turóczi szövege megemlíti külsejét is. Ez utóbbi részlet ugyanis hiányzik a budai krónikából és hűséges másolatából, a dubnicziból is, ugyancsak egymást követi e két utóbbi az uralkodás idejének meghatározásában, midőn tévesen, a negyvenegy év egy hó és huszonkét nap helyett, negyvenegy évet és huszonkét napot írnak.

Eddig terjed tehát a krónika. Nagy Lajos uralkodásának nem nyújtja teljes képét, nem egy dolgot elmulaszt úgy a Lajos személyét, mint az országot illető események közül felvenni keretébe. Így a már említett III. és IV. velencei háborún kívül nem ír meg sok olyan anekdota-szerű eseményt, a mit tőle, mint krónikástól leginkább várhatnánk. Nem szól arról, hogy a hosszasan elbeszélt nápolyi hadjárat, mily egyezséggel ért véget s egyáltalában a háborúkat befejező békekötéseket többnyire hallgatással mellőzi. Erzsébet anyakirálynő vallásosságát annyira kiemeli a nápolyi zarándoklatnál, de már az aacheni kápolna építtetésénél nem emlékezik meg Erzsébetnek oda tett zarándokútjáról. Lajos balkáni politikájának szintén kevés figyelmet szentel; a Szerbiával való többszörös érintkezések pedig megérdemelték volna azt. A lengyel ügyek is kevésbé érdeklik Kükülleit. Pár sorban emlékezik meg Lajos koronáztatásáról, de hogy miképen próbálta azután ő ezt az országot kormányozni Erzsébet által, miképen vallott evvel kudarcot, a híres kassai lengyel országgyűlést stb. mindhiába keressük művében.

De ha ezen hiányai miatt is a'krónika kissé néhol hézagossnak, szűkszavúnak mondható, ez a szegényesség csak első tekintetre az. Hiszen ott van épen Nagy Lajos korának s általában az Anjou-kornak rendkívül gazdag reánk maradt oklevél tömege, a mely, csak a Fejér Codex-Diplomaticusában levőt számítva öt nagy kötetre terjed, s adalékai olyan értékesek, hogy belőlük, alig egy két esetet kivéve, e korba teljes és élénk világosságot s betekintést nyerhetünk, de azért Küküllei műve a maga igénytelen egyszerűségében és hézagosságában is hősenek uralkodása történetére nézve, a legelső és legfőbb kútforrás, azt lehet mondani, hogy nélkülözhetetlen.

Különben is Küküllei nem egyfolytában írta meg művét s így annak rendszere változik írójának helyzetével és írói kedvével; így is, a mi célja volt, hogy az utókor számára Nagy Lajos uralkodásának áttekinthető, rövid történetét elkészítse, az teljesen sikerült neki. Elfogultsága, mi helyzetében és mint egykorú írónál nagyon érthető lett volna, teljesen háttérbe szorul, még papi mivolta is kevésbé érezhető ki soraiból, sőt nemzeti érzése, a hol egy pár kifejezésben túllép az egyszerű tények elbeszélésén és legalább kifejezéseiben ennek helyet ad, sokkal erősebb nála amannál. A pápáról nyugodtan kimondja, hogy hanyag nembánomsága miatt szenved Endre királyfinak koronázása késedelmet.

Stilusa némely tekintetben kifogásolható ugyan, sok helyt zilált mondat szerkesztései vannak, de, úgy látszik, nem is volt ideje, sem kedve erre nagy gondot fordítani, nem is javított többet azon, amit egyszer megírt.

Magasabb álláspontról tudta megítélni az eseményeket, ebből fakadt elfogulatlansága; jól ismerte, a miről írni kell s ebből fakadt áttekintése az események fölött.

Nem valami más munka feküdt előtte írás közben, mint krónikás-társainál és memoire-íróknál — mert ő mindkettő volt egy személyben — szokásban volt, hanem teljesen önállóan írt és az oklevelek felhasználását maga sem titkolta. Az események festésén kívül azok okait is megemlíti s mint szerencsés állása lehetségessé tette, helyesen s megbízhatóan.

A kép, melyet Nagy Lajosról vázolt, nem lép fel valami nagy igényekkel, sőt inkább az ellenkezőt lehet róla állítani, nem arányos keret, nem csillogó, vagy rikító színek képezik Küküllei hatásának tiltkát, hanem mintha egy régi művészeti iskola termékét látnók magunk előtt, melyen a ruhaszövet egyes szálai is ki vannak dolgozva s az arcnak nem kidolgozott részein is fényképi hűséggel vannak visszaadva annak minden jellegzettségével; még ha szépséghiba, az is meghagyva rajta. Arról a művész nem tehetett, ha közben abba kellett hagyni a munkáját s mire újból belekezdett, nem tudta s nem akarta az elkészítettnek aprólékosságát eltüntetni, hanem a hátralevő részleteket folytatta és befejezte úgy, hogy megváltozott izlése és emlékezete azt neki tudni adta. A nonumque prematur in annum elve Kükülleinél teljesezésbe nem ment, nem az igazi értelemben, mert bár műve hosszú időn keresztül hevert, legalább részben elkészülten, ő azt többet át nem simította, nála a scripta manent csakugyan az egyszer megírtak a régiben megmaradása volt.

IV.

Küküllei művének elterjedtsége, átdolgozásai, különböző kiadásai.

Érdekes megemlíteni, bár köztudomásu dolog, hogy a későbbi Bonfini, a többi krónikával együtt Küküllei művét is átvette az ő „*Rerum ungaricarum decades*“-ébe s hogy miként dolgozta át teljesen s vetköztette ki egész jellegéből írónkat. Különben Küküllei talán még a többi krónikásnál is több fejtörést és gondot okozhatott a derék Bonfininak. A középkori krónika-írás erőteljessége, egyszerű keresetlensége és egyéni jellege Kükülleinél különösen megvolt. Bonfini mindezeket a jellegzetes vonásokat át kellett, hogy alakítsa a maga ízlése szerint: az egyszerűség helyett csillogó szónokiasságot, az erőteljesség helyett pongyolaságot, az egyéniség helyett az általa követett írói eszmény jellegét s a bizony sokszor gyöngye és darabos latin stílus helyett klasszicitást, hajlékonyságot kellett hogy adjon írónknak.

Csak két példával legyen szabad azt a különbséget bemutatni, mely Küküllei szövege és a Bonfini „művészi“ átalakítása között van. A Küküllei IV. fejezetében fordul elő a következő rész: . . . „*cui obviant (t. i. Erzsébet királynénak, midőn Apuliába érkezett) rex Andreas filius eius, cum consorte sua, domina Johanna regina, et Dominam Elisabeth reginam, cum magna solennitate et gloria receperunt, et ita Neapolim, cunctis gaudentibus, in vigilia S. Jacobi apostoli, perdu-*

xerunt.“ Bonfini az egyszerű leírást következőképen alakította át: „*Elisabeth in filii ac nurus amplexus effusa, prae longo ac ingenti desiderio pene deficit: mox eorum osculis levato desiderio subinde respiravit.*“¹ Ime milyen hangzatos szavakkal tömött megható jelenet lett Bonfininél a nápolyi találkozásból, pedig valószínű, hogy különösen a napa és meny nem nagy szeretettel omlott egymás karjaiba. Vagy midőn Erzsébet Rómába érkezett és ott Szent-Péter templomát meglátogatta, Küküllei szerint: „*Obtulit denique ad altarem beati Petri apostoli et ad reliquias, solennia munera, in calicibus, et ornamentis insignibus, et florenis, iuxta magnificentiam reginalem.*“ (U. o.) Bonfininél ez még nem elég méltó leírás, hanem szerinte: „*Ad magnam salvatoris aram ab eo ducta, ingens numini donativum obtulit, sacras vestes margaritis exultas, item vasa, candelabraque aurea gramataque ac caetera tale genus: quater insuper mille sestertium aiunt addidisse.*“² Szónokias áradattal gázol keresztül az általa máshol nem is olvasott dolgok történetén s attól sem riad vissza, hogy a mit Küküllei sem említ és más sem tud, egy egyszerű, „aiunt“ hozzáadásával meg is hamisítsa. Mindezeknél semmi sem világosítja meg jobban Küküllei művének egész jellemét, egy század is alig telik el s egyszerűsége bosszantó a compiler előtt, a min bármiképen változtatni kell; s ez megmagyarázza azt is, hogy miért nem válhatott népszerűvé a Nagy Lajos életrajza s miért nem terjedt el az úgy, ahogy megérdemelte volna.

Már maga az, hogy sem eredeti kézírata, sem másolata a krónikának nem maradt fenn, eléggé igazolja állításunkat. Ha valódi becsét felismerték volna, még sem kallódhat az el olyan nyomtalanul s ha nagyobb

¹ Bonfini Sambucus kiadása, 1568. év 354. l. — ² Bonfini Sambucus kiadása 1568. év 354. l.

érdeklődés mutatkozott volna iránta, bizonyára készült volna elég másolata, hogy a sok közül legalább egy fenmaradjon. Ha csak a Thuróczy gyűjteményébe való fölvételét ilyennek nem vesszük, külön kiadásra sem érdemesítették.

Láttuk már, hogy korunkra három krónika hagyta fenn a művet többé kevésbé teljesen: a budai, a dubnici és a Turóczy-féle kiadás. A budai krónika valószínűleg kevés példányban nyoraatott ki, mert összesen hét példánya maradt fenn korunkra, melyek közül két darab nálunk a budapesti egyetem és a M. Nemz. Múzeum könyvtárában s a külföldön (Ausztriát is ide számítva három darabbal) öt ismeretes. Több másolata is van a XVII. és XVIII. századból, így kettő a budapesti egyetemi könyvtárban, egy a marosvásárhelyi gróf Teleky könyvtárban van meg. De a könyv így is nagy ritkaság maradt. Ez a körülmény Podhraczký Józsefet arra indította, hogy 1838-ban újból kiadta „Chronicon Budense . . . secundum adornavit Jos. Podhr. Budae, 1838” címen és részletes magyarázatokkal látta el. Ebben Küküllei a 266—345 l. foglalja el. Végül 1900-ban Budapesten adatott ki a krónika a M. Nemz. Múzeum példánya után készült hű másolatban „Chronica Hungarorum, impressa Budae, 1473, typis similibus reimpressa Gustavi Ranschburg” címmel; melyhez, mint hazai könyvnyomtatásunk első termékéhez és történetirodalmunk becses emlékéhez Fraknói Vilmos irt értékes bevezető tanulmányt.

A dubnici krónikát Endlicher fedezte fel, ismertette és részben közölte a *Jahrbücher der Litteratur* XXXIII—IV. kötetében (Wien, 1826.). A trencsénmegyei Dubnitz községben, a Thurzó nádor által alapított Illés-házy könyvtárban találta e krónikát, mely ma már a könyvtárral együtt a Nemz. Múzeumban van. A teljességben közölt krónikák között van Küküllei króniká-

jának beolvasztása is. A krónika utolsó teljes kiadását Mátyás Flórián rendezte sajtó alá (*Historiae Hungaricae Fontes Domestici, Pars I. Vol. III. Chronicon Dubnicense, M. Florianus. Quinque Ecclesiis* 1884.) és itt a 137—147 s 167—194 lapokra terjed Nagy Lajos életrajza, míg a közbeeső 143—167 lapot egy János nevű minorita memoire-töredéke foglalja el.

Turóczy János krónikája végül az, a mely többszöri kiadásaival a legnagyobb elterjedtségre tett szert és a mely legerjedelmesebben bocsátotta közzé krónikánkat is. Címe: *Hungariae regum chronica*. Hogy első kiadása melyik évből való és hol jelent meg, az maig sincs eldöntve. Bongars Jakab francia tudós, ki először gyűjtötte össze az ő *Hung. Rerum Scriptores* (Frankfurt 1600.) című művében hazai történetíróinkat és köztük Turóczyt Kükülleivel együtt, az ő kiadására vonatkozólag azt mondja, hogy azt egy kéziratból és Turóczynak 1483-iki augsburgi kiadásából állította össze. Ezt a kiadását Feger Theobald budai könyvárusunk szerkesztette¹. Czvittinger Dávid szerint² Turóczy legelőször ugyanazon Feger után Augsburgban Erh. Ratdolt adta ki 1482-ben s mindjárt utána a Bongarsusét teszi. Szerinte³ Turóczy 1488-ban Velencében is megjelent. Maittaire szerint⁴ Turóczy különböző kiadásai között legelső az augsburgi 1482-ki kiadás volt.

Schwandtner 1746-iki Turóczy kiadásához Bél Mátyás írt bevezetést, de ő sem igyekszik megoldani a kérdést, hogy Czvittingernek, vagy Bongarsnak van-e igazsága. Még bonyolultabbá tette a kérdést Seemiller, a ki az ingolstadt-i könyvtár ősnymtatványairól adott leírásában⁵

¹ Toldy F. A m. nemz. irod. tört. Pest 1851, II. 34. I. U. ő értekezik a Magyar Akad. Értesítőben e kérdésről (1850 374—84 II.) — ² Specimen Hung. Litt. 1711. p. 392—93 — ³ i. h. 394 I. — ⁴ Annales Typogr. Tom. I. P. I. Amstelod 1733. 38. I. — ⁵ 1789 év, Fasc. III. p. 112.

azt állítja, hogy Ratdolt 1477—85-ben működött Velencében, tehát az 1488-iki velencei Turóczy kiadás nem létező, hanem az augsburginak vélt 1482-ik kiadás készült Velencében, Ratdold nyomdájában. Ellenben Pray az egyetemi könyvtár ritka könyveinek lajstromában¹ azt bizonyítja, hogy mivel az állítólagos augsburgi kiadásban az ajánlás Mátyás királyt Austriae dux címen említi, ez nem lehet 1485-iki kiadás, mert Mátyás csak Bécs bevétele után használta e címet. Schedius Lajos szerint² a legelső kiadás az, mely hely és év nélkül jelent meg s a külseje után itélve velencei munka. Ebert³ a brünni kiadást veszi elsőnek és véleménye az, hogy 1483-ban még nem jelenhetett meg Turóczy. Hain⁴ a hely és év nélküli kiadást tartja elsőnek, másodiknak a brünnit és harmadiknak az 1488-iki augsburgit.

Toldy⁵ ezt a bonyolult kérdést úgy oldotta meg, hogy az összes Turóczy kiadásokat két részre osztotta: 1483. előttiekre és utániakra. Az előbbiek hely, év és nyomda jelölése nélküliek ugyan, de azért nyomattak az 1485-ik év előtt, mert Bécs bevételéről, a Frigyessel való háborúkról nincs bennük említés téve. Ratdolt nyomdájából, Velencéből kerültek ki, mert az 1488-iki ugyanilyen kiadásokkal nagyon megegyeznek. Tehát mindezeket összevetve Turóczy első kiadása 1485 előtt Velencében Ratdolt nyomdájában készült. A kiadások többi részéhez hozzá kötötték Rogerius művét és adtak neki 1488-iki colophont. Ez volt a velencei kiadás. Ugyan az tulajdonképen az augsburgi kiadás is, tehát a legelső, mert annak csak első és utolsó ívét nyomtatták újra Ágostában s toldották hozzá a többi régi

¹ 1781, év, II. 403. 1. — ² Zeitschrift von u. für Ungern. VI. 77. és 85. II. — ³ Bibliographischer Lexicon 1828. I. 321. 1, — ⁴ Repertorium bibliographicum (1831. Vol. II. p. II. p. 414.)
⁵ M. Ak. Ért. 377—69.

ivekhez. A brünni kiadás végül a legfrisebb és a legmesszebb halad az események elbeszélésében; ez a tulajdonképeni második kiadás, mely teljesen a velencei után készült. De nem Turóczy adta ki, hanem valaki más; mert különben nem maradt volna ki belőle többek között a Küküllei János műve is. Épen azért ez a kiadás minket legkevésbé érdekel. Az a példány, melyre 1600-ban Bongars hivatkozik: „veteri editione Augustana, quae prodit a. 1483“ az augsburg-velencei kiadás és kézírata, melyet szintén említ, Turóczyé lehetett, mely Ratdolt után került hozzá.

Turóczy 1485. előtti velencei, 1488-iki velence-ágostai kiadásain kívül Küküllei krónikája ugyancsak Turóczynál megjelent még 1600-ban Bongarsus említett kútfőkiadásban (92—190 l.) és végül a Schwandtnerében¹ „Chronica Hungarorum de Ludovico rege a Joanne archidacono de Kikullew“ cím alatt. Ez a kiadás a legteljesebb.

Érdekes Wallaszky Pál véleménye² a budai krónikára és Turóczyra vonatkozólag. Szerinte a budai krónika első része (a hunnok története), a másodikból pedig a Nagy Lajos haláláig terjedők jobbára megegyeznek a Turóczy krónikájával, azért valószínű, hogy a budai krónikát is Turóczy szerkesztette. És pedig úgy, hogy egyszerűen Anonymus és Küküllei műveiből összeállította a krónikát, melyhez hozzáadta a későbbi történelmi források följegyzéseit és így jelent meg az Hesselnél. Midőn pedig látta, hogy milyen kapós és olvasott a krónika, akkor adta ki gondosabban szerkesztett másik művét 1483-ban (1488) Augsburgban a saját neve alatt.

¹ *Scriptores rerum Hungaricarum*, 1745. Tom. I., 171 - 198. II. — ² *Tentamen Historiae litterarum sub Matthia rege in Hungaria*. Lipsiae, 1769. P. IV. 97—98. I.

A felsoroltakon kívül még egy kiadása van a krónikának és ez annak első magyar fordítása. E műnek címe: „Első Lajos magyar királynak dicsőséges ország-lásáruul és élete fogytáig viselt dolgairuul ugyan ő felsége János nevü belső titoktartó nótáriusától szerzett rövid krónika. Melyet azon királynak frisebb emlékezetére és a magyar nemzetnek dicsőségére, Deákbul P. Orosz Ferencz most ujonnan magyarra fordított, 's némely rövid magyarázatokkal megvilágosított és bővített, Budán 1760.“ Orosz Ferencznek e könyvecskéje, kis, 4 edrét alaku; első két lapját a cím és ajánlás foglalja el, azután 27 számozatlan lap következik, melyet a családja katona tagjaihoz intézett előbeszéd foglal el. Utána még betoldja hat számozatlan lapra az olvasóhoz címzett előszót és végül az 1—100 lapon következik Küküllei műve, melyet valószínűleg a budai krónikából fordított le, mert előszava hiányzik és más eltérésekben is különbözik a Turóczy kiadásától. 55 cikkelyre osztja fel a művet, melyekben latinos magyarsággal szól hozzánk Küküllei János. — A fejezetek végén jegyzeteket is adott Orosz művéhez, melyekben főként nagy súlyt helyez a szerzetére vonatkozó dolgok magyarázására, a minthogy azért is hátróztta el magát a mű átültetésére, mert Nagy Lajosról szól az, aki „kegyes patronusa vala a' pálosoknak.“

Ha nem is kizárólag Nagy Lajos életrajzát, hanem Turóczy művével együtt azt is lefordították már német nyelvre is. Toldy Ferencz egyik értekezésében¹ említi, hogy a heidelbergi könyvtár Bibliotheca palatina-jában levő Codex palatinusban van 156. szám alatt egy Historia regum Hungariae című kézirat, mely 170 f. lapon hazánk történelmével foglalkozik s egészen Má-

¹ Tudományos Gyűjtemény Pest. 1829. XII. p. 1. 12. M. Ak. Ért. 1850. 380—84. l.

tyás haláláig halad. Ugyanő, már említett akadémiai beszédében ugyancsak Turóczyval foglalkozván, már felismerte, hogy a kézirat nem egyéb, mint e krónikás művének német fordítása. Fordítója ismeretlen, de valószínűleg egykorú az eredeti megjelenésével. Az 1488-iki brünni kiadást használta, a mint a képek másolatai is bizonyítják. A fordítás teljesen hű az eredeti szöveghez, kezdi annak 10-dik fejezeténél és néhány részt, így az I. 24. a III. 40. és 51. s a IV. rész 22. fejezeteit elhagyta. Sok kihagyása van azonkívül magukban a fejezetekben és a fordítás is néhol hibás. Kihagyta például Küküllei művének III. fejezetében azt a részt, hol arról van szó, hogy Mária és Zsigmond „nunc conregnant“. A „sclavi“ szót wyndn kifejezéssel fordítja, a patareni nála folgk (nép), a partes Transalpinae néhol Sybnwürgn, másutt land über das gepyrg, vagy yn den taylln gen albn des gepyrges stb. De így is bizonyítéka annak, hogy Turóczy műve milyen elterjedt volt és mekkora népszerűségnek örvendett, minthogy azonban semmi különös hozzáfűzést, vagy egykorú megjegyzést nem találunk a fordításban, érdekes kuriozumnál egyébként alig tekinthető.

V.

A Küküllel János életére, munkásságára vonatkozó irodalom.

Anjoukori Okmánytár, V. 550, VI. 356. — Anjoukori Dipl. Eml. II. 20—23. — Annales Hung. Acad. T. III. S. II. p. 199—228. — Annales Typogr. Tom. I. p. I. 438. — Anonymus obsidio Jadrensis Lib. I. Cap. XVIII. — Archiv für Österr. Gesch. LXVI. I. 7. — M. Albertus Argentinensis Cronicon in Urstitii (Tom. II. Germ. Hist. Francof. 1585.) 147 — Bartal A. Gloss. latinitatis. — Batthyányi Leges (III. 330, 310, 326. — Bielek Majores Hung. 127—130. — Bonfini Ant. Decades. Hist. Hung. — Bongarsus lac. Scriptorum rez. Hung. Francof. 1600. év, 92—190 II. Bronner Abenteuerliche Gesch. Herzog Werner de Urslingen XI. I. Bunyitay V. A váradi kápt. legrégebbsé statutumai 90. I. Böhmer Fontes rerum Germ. Stuttg. 1868. IV. 216. — Cherier Enchiridion iuris ecclesiastici, Pestini 1839. I. 269. — Chronica Hung. Impr. Budae 1473., reimpr. Bp. 1900. — Chronica Suessanum Pellicia Raccolta di varie chroniche I. 65. — Csánki Dezső, Magyarország tört. földrajza I. 313. — Czvittinger D. Specimen Hung. litt. 203. I. — Deutschlands Geschichtsquellen (Lorenz) I. 341. — Dlugos, Dubravius műveinek illető helyei. — Dobner Monumenta, T. IV. 50, I. Domanovszky S. A. dubnici krónika (Száz. 1899.) — Ebert Bibliographischer Lexicon 1828. I. 321. I. — Eggerer, Fragmen panis corvi.

161. I. Joh. Engel. Geschichte v. Servien u. von Bosnien Halle 1801. 286. — U. ö. Gesch. des Moldau, Wallackey I. Th. 153. I. — U. ö. Geschichte des Ungr. Reichs in seiner Nebenländer III. 10 Köv. — Fejér, Codex Diplomaticus: VIII. I. 536; IX. I. 279, 348—49, 344—45, 482—90, 778—80, 366—67, 288—90, 425, 515, 756—61, 765—66, 775—76, 768—70, 739—54, 655, 482, 490, 756—6^d, 779, 106, 169, 58, 472—77, 480—82, 506—509. IX. II. 399, 752, 58—62, 206—212, 48, 168—69, 158—64, 47—53, 484, 85, 502, 503—505, 206—12, 586—89, 654—60, 666—68, 158, 363—64. IX. III. 256—57, 33, 254, 648, 662, 663, 99, 201, 245, 367, 516, 254, 471—75. IX. IV. 63, 91—92, 120, 561—64. IX. V. 252, 426, 366, 412, 384, 525—26, 110—111. IX. VI. 5. X. I. 103, stb. — Fejérpataky L. Irodalmunk az Árpádok korában. Bp. 1878. év. 54 l. — Flegler S. A magyar történetírás történelme (Olcso Könyvt.) Bp. 1877. 17—18. l. — Fraknoi Vilmos, Magyarország egyházi és polit. összeköttetései a római szentszékkal. Bp. 1901. I. 182—183. l. — Gabrielly Ant. Epistolario di Cola di Rienzo 149. — Gravina Script. rer. Ital. Tom. XII. 554—560. — Hadtört. közl. 1890. A nápolyi hadj. irod. repertoriuma. — Haim repertorium bibliographicum 1831. Vol. II. p. II. 414. — Hauer. De scriptoribus rer. Hung. 1774. I. 39. — Hazai okmánytár. VII. 471. — Henszelmann, A nagyszebeni és székesfehérvári régi régi templomok (70 l.) — Jahrbücher der Litteratur. Wien, 1826. XXXIII. IV. k. — Karácsonyi, A Laczkfiak története (Turul, 1886.) — Katholikus Szemle XIII. k. Bp. 1899. Békesi Emil. Magyar írók az Anjouk és utódaik korában 761—764. l.) — Katona Hist. Critica. Tom. IX. 389, 524—27. — Kerchelich. Historia eccl. Zagrab. p. 130. — Kézai S. krónikája, ford. Szabó K. 1862. — Knauz Nándor, Kortan. — Kollányi Ferencz Esztergomi kanonokok 61 l. —

Koller, Hist. episcop. Quinqueecl. III. 96. — Lucius De regn. Dalm. et Croat Lib. IV. C. XV. — Magyar Ak. Ért. 1850. év 374—84. II. — Magyar Sajtó. Pest. 1961. év 143 I. — Magyar tört. tár. II. 186. — Dr. Marcali H. A magyar történelem kuttőinek kézikönyve. Bp. 1901. év. 201. I. — Memoria Consecrationis Basilicae Strigoniensis, 124. I. — M. Florianus. Historiae Hungariae fontes domestici P. I. Vol. III. Qinqe-Ecll. 1884. 137—143. és 167—194. II. — ill. tört. II. k.— Muratori Antiquitat. Italicar. medii aevi T. III. — Nagy Imre, Magyar egyház földleirása. 302. I. — Nagy Iván, Magyarország családai. I. 63. — Pr. Orosz F. Első Lajos királynak országglásáról és viselt dolgairul u. ő. fels. János nevű notariussától szerzett Krónika fordítása Budán. 1760. — Ováry Lipót értekezése (Száz 1893.) Pallas Nagy Lexicon XI. 131. — Páriz-Pápai Szótára. — Petrik Bibliographia. — Péterffy Car. Sacra Concilia Hung. p. 147. — Podhraczký Jos. Chronicon Budense Budae 1848. 226—345 II. — Pór A. Ifj. Erzsébet, Nagy Lajos felesége. Századok 1895. évf. — Pór Antal, János kük. főesperes Nagy Lajos király történetirója (Századok 1893. év. I—II. közl. 1—15. és 97—106 II. — Pór Antal, Tót Lőrincz, (Száz 1891.) — Pór Antal, Nagy Lajos (M. Tört. Életr. Bp. 1892. 554—558. s más helyein). — Pray Annales II. 119. I. — Pray G, Syntagma de Sygillis Regum et Reginarum Hung. Budae, 1805. — Remont, Geschichte der Stadt Rom, II. 908. — Rchmidt, Episcopi Agrienses, I. 285. — Schwandner Scriptoros rer. Hung. 1746. (I. 171—198. II.) — Stat. Cap. Varadinensis. L. L. Ecll. T. III. 223. — S. Steinherz, Zur Biographie des Johannes Archidiaconus de Küküllew. (Mittheilungen des Inst. für österreichische Geschichtsforschung. Innsbruck, 1887. év. 253—57 II.) — Szabó Károly, Az erd. Muzeum eredeti okleveleinek kivonatai, 144. regesta. — Szegedi Istv. Rubricae Artic. Reg. Hung. I. 32. — Szinyeyi

József, Magyar írók élete és munkái. Bp. 1900. VII. 573—74. — Szirmai, Comitatus Zempl. 43. U. ő., Descr. Com. Szatm. Budae 1810. P. II. 163. I. — Szvorényi Mich. *Historiae ecclesiasticae regni Hungariae Amoenitates*. Jaurini 1795. fasc. I. p. 46. — Theiner, *Vetera monumenta historica episcopatus. Zagrabiensis*. Zagr. 1873. II. 77. — Toldy F., *Egy hazánkat illető heidelbergi kézirat megismertetése*. (Tud. Gyűjt. XII. 1—22.) — Toldy F., *M. nemz. ir. tört.* Pest, 1851. I. 139—141, II. 45—46. — Turul, 1884. 152—56 I. — Wagner, *Analecta Scedus*. T. III. 210. I. P. IV 1. I. Wagner *Collect. Geneal. hist. familiar. Hung.* Dec. I. 56 ésk. 91. és 113. II. Dec. IV. 42—48. — Wagner *Geneologia ill. familiarum. Hung.* Dec. III. 34—35. — Wallaszky P., *Tentamen historiae litterarum sub. Mathia rege in Hung.*, Lipsiae, 1769. P. IV. 97—98 II. — Vatikáni levéltár, *Regesta Supplicationum Innoc. VI. anni III. pars III. fol. VI. XV.* Wiener Staatsarchiv, Cod. 246. 50. — Verböczy, *Tripart.* I. 4. — Villani *Chronica Lib. XII. C. 51.* — *Zeitschrift, v. u. f. Ungern.* VI. 77. és 85. — Zelliger Alajos. *Egyházi írók csarnoka Nagyszomb.* 1893. év. 233 I.

II. RÉSZ.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

(FORDÍTÁS.)

Országos Széchényi Könyvtár

Küküllel János előszava.¹

A királyok királya s az egész föld kereksege uralkodóinak parancsolója, a ki a mennyekben kormányoz mindeneket, létet ad a dolgoknak és belátása szerint sáfárkodik; övé a legnagyobb méltóság, a bölcsesség, az erő; meg tudja változtatni az időket és korokat, megcserél és alapít országokat. Erős és hatalmas úr; hatalmas úr a harcban; mint a naptól származnak sugaraí, úgy ered tőle minden nagyság; az ő gondviselése alatt történik a királyok országlása és a fejedelmek fölötti uralkodása.

Ő a seregek ura, a ki a hadakat begyakorolja, a vitézeket fölleskesíti, a kart vívni tanítja a harcban és megtévén nagy bölcsességű igaz ítéletét, a kiket meg akar alázni, a fejedelmek hatalma alá veti. Isten tehát az uralkodásban békeszerető, de a harcban diadalmasan győzedelmeskedő fejedelmet szükségképen a hatalom tetőpontjára kell hogy emelje, nagy hírnévvvel kell hogy ékesítse és a hadak seregével kell hogy erőssé

¹ Az előszó sem a budai, sem a dubnici krónikában nincs meg, a mi természetes is, minthogy e krónikák beolvasztották, mintegy az előbb irtaknak folytatásaképen vették fel Küküllel művét. Turóczynál a (a Schwandtner-féle kiadásban, SS. rerum. Hung. Tom. I., 171. l.) következő cím előzi meg az előszót: Pars tertia chronicae Hung., de Ludovico rege. Incipit prologus, in tertiam partem chr. Hung., a Ioanne, archidiacono de Kikullew, compositam.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

tegye, mert csak így fog magasztos nevének és dicső tetteinek híre a föld kerektségén elterjedni és felszárnyalni az égig, hogy Istennél kiérdemelje a különböző nemzetek dicséretét és magasztalását. Ezért szól Aristoteles, a bölcsenek legbölcsőbb fejedelme, az ő titkok titkáról írt könyvében Sándorhoz következőképen: Az értelem első bizonyítéka az, hogy vágyakozunk a dicsőségre, mert a ki igazán vágyik arra, hogy dicsőség környezze, az híressé és nagy nevűvé válik.

A dicsőség eszerint legfőképpen és már önmagában is az uralkodásnak egyik főkélléke, mert a hatalomra is nem önmagáért, hanem a vele járó dicsőségért igyekezünk.

Tehát a bölcsesség és okosság kezdete a dicsvágy. Akkor tehát — teszi hozzá meggyőzőleg — törekedjél reá és ápd, óh Sándor, a dicsvágyat magadban, mert nincs olyan kincs, nincs az az ár, a mely kárpótolja a dicsőséget. Azután a hadügyről írt művében¹ az oly bölcsen és ékesen gondolkozó Vegetius is leg többre becsüli a katonáéletet és a hadimesterséget. Mert szerinte a rómaiak ez iránt lelkesülnek leginkább, hiszen ők legfőbb igyekezetüket a hadi dolgokra fordították és tanulmányuk legfontosabb tárgya az volt, hogy mi módon lehet meghódítani a népeket s azért szerinte a fejedelemnek is legfőbb törekvése legyen, hogy minél nagyobbá tegye polgárai hatalmát, minek segítségével a népeket meghódíthatja.

Másutt viszont egy tudós következőleg okoskodik: mikor a fejedelmeknek és hősöknek dicső és emlékezetes tetteit és hadivállalatait, diadalaikat, hirtelen bukásukat és gyors sikereiket, az utókornak emlékezetére följegyezzük, nem teszünk egyebet, mint hogy előmoz-

¹ Flavius Vegetius Renatus, Epitoma rei militaris.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

ditjuk a harcvágyat, mert a hallgatók fogékony lelkét evvel hőstettekre tüzeljük, a vitézbbeket és lelkesebbeket pedig a háborúval járó bajok és fáradsalmak elszenvedésére ösztönözzük, mert az ősök példája buzdítja az utódokat.

Ennek okáért én, János, a ki jelenleg az erdélyi egyházban küküllei főesperes és a lelkiügyekben esztergomi általános helytartó vagyok, akkoriban pedig, bár érdemtelenül, titkos jegyzője voltam¹, az utókornak figyelmébe ajánlom művemet, mely a mi szent királyaink nemzedékéből származott Lajos urunk, Isten kegyelméből Magyarország stb. felséges fejedelmének viselt dolgairól és népének s hadseregének hadi vállalatairól szól; keveset írtam meg ugyan a sok közül, de mégis megtettem, hogy ez se merüljön hanyag gondatlanságból feledésbe. És pedig a történetek sorrendje szerint írtam s hogy könnyebb legyen az olvasónak s a mit keres gyorsan megtalálhassa, fejezetről fejezetre haladva külön szakaszokra osztottam az illető címek alatt művemet és mint alább bármelyik egymásután következő ilyen szakaszból világosabban kitűnik, négy részre bontottam.¹ Ha pedig valamit helytelenül vagy ügyetlenül csináltam, kérem a gondos és szives olvasót, pótolja, a mi hiányzik és méltatlankodás nélkül javítsa ki, ha valami javítani valót talál.

¹ Küküllei 1355. jun. 14 óta volt főesperes és 1363-tól kezdve szerepel mint az esztergomi érseknek helytartója. Hogy a titkos jegyzői állást mikor és mennyi ideig viselte, arra nézve nincsenek határozott adataink. De így is eljuthatunk arra a következtetésre, hogy az előszót mindenestre 1363. és valószínűleg Nagy Lajos halála után, a már befejezett munkához írta. — „... in quatuor particulas ... distinguendo“. Ez a négy különböző részre való felosztás a krónika fenmaradt kiadásában nincs feltüntetve. Mégis a tartalom szerint a következő felosztást tehetjük: I. Rész I. és IV. f. (minthogy ez a II. fejezet helyét foglalja el), II. Rész. II—III. (tk. III—IV.) és az V—XXXIX. f., III. Rész XL—LI. f., IV. Rész LII—LV. f.

Dr. Gombos F. Albin: Középkori Krónikások. V.

I. Fejezet. Lajos király koronázásáról, élete folyásáról és az ő jövődő terveiről.

Lajos királyt, midőn boldog emlékezetű atyját, Károly fejedelmet, a magyarok királyát az Ur magához szólította és így ő e földi életből elköltözött,¹ Magyarország főurainak és rendeinek, zászlósurainak, vitézeinek és összes nemességének egy akaratából és lelkesedésével tizenhét esztendőös korában, Urunk születésének 1342-ik évében, az apostolok oszlásának ünnepére következő vasárnapon² Székesfehérvárt nagy ünnepélyességek közt szerencsésen királylyá koronázták.³ Így követte a ter-

¹ Róbert Károly 1342 július 16-án, egy szerdai napon halt meg a visegrádi várban (Budai krónika 256 l. és Turóczy szerint 167. l. : sequenti die divisionis Apostolorum XVII. Kal. ug.) —
² . . . die dominico proximo post festum divisionis apostolorum. Azaz jul. 21-én, atyja halálára következő, hatodik napon volt a koronázás. Ugyanezen napot találjuk a következő helyeken is : Stat. Cap. Varadinensis SS. Eccl. III. 223 („coronatus post obitum Patris sui die sexta scilicet A. D. 142“) Fejér Cod. Dipl. IX. VI. 5 („die Dominico proximo ante festum B. Jacobi Apostolis est coronatus“, majd az 1343 évnél „die D. pr. a. f. B. J. An. A. D. 1342. . . . corona . . . fuisse coronatus“) U. o. IX. I. 169. — J. h. p. 58. mondja el Lajosnak egy oklevele, hogy miután atyja halála után Magyarország trónjára emeltetett, zászlósuraival elment Váradra, Szent László király sírját meglátogatni, mert e királyi őstől várta, hogy őt uralkodásában soha el nem hagyja és mindig kegyelmes lesz iránta.³ A budai krónika e mondatot kibővíti a következőkkel : jelen voltak anyja Erzsébet asszony Magyarország királynéja, Tamás erdélyi vajda, Villermus Domokos nádor s a többi, már említett bárók és az összegyűlt összes ország-nemesek ; (megkoronáztatott) nagy ünnepélyességgel és dicsőséggel a Szent István király koronájával Csanád ur esztergomi érsek által, kinek segédletétől ott voltak a püspök urak, tudniillik Miklós egri, László pécsi, Péter szerémi, Vid testvér nyitrai és Lőrinc bozniai püspökök.“

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

mészet szerint őt megillető jognál fogva atyját a királyi trónon. S habár ez a kiváló természeti tulajdonságokban bővelkedő ifjú még fiatalsága virágjában¹ kezdte meg az uralkodás nehéz feladatát, mégis az érett komolyságot többre becsülte az ifjúi böhóságoknál és mindjárt kezdetben számot vetett magával jövődő hivatására nézve. Emlékébe idézte azt a sok derék vitézt, a kik előtte ajánlották fel életüket a hazának és hogy az utódok szemében haláluk után dicsőség jusson osztályrészüil nekik, nem tétováztak, véröket ontották, ha kellett: s mindez nagyon emelte dicséretreméltó buzgóságát. Elkezdett elmélni felette és meghányta vetette magában azt is, hogy miként tudná helyreállítani és Isten segítségével úgy, mint régebb volt, kiegészíteni országga hatalmát, melyet a közeli szomszédok és fejedelmek megcsonkítottak és mit a szent korona sérelmére az országból egyes áru लोक és pártütök elfoglaltak és elidegenítettek.²

II. Fejezet. Lajos király első hadjárata a szászok ellen.

Azonközben történt, hogy a birodalom erdélyi részében a szász nemzet lázongani kezdett és a szokásos adót s a királyi jövedelmeket nem akarta megfizetni.³

¹ Lajos kora trónraléptekor 16 év, 4 hónap és 16 nap volt. — ² Ez külömben benne volt és benne van ma is a királyi esküben, mely szerint az uralkodónak egyik kötelessége és fogadalmat tesz reá, hogy igyekezni fog a korona birtokába mindazt megszerezni, a mi egykor odatartozott, a jelenlegi birtokokat is meg kell őriznie, sőt arra is kell törekednie, hogy új foglalásokkal is gyarapítsa birodalmát. V. ö. Fejér, Cod. Dipl. IX. II. 471-75 és A. M. Tud. Akad. Évkönyvei III. k. II. 199. 228. — ³ A hét szász szék adójáról I. Joh. Christ. Engel, Geschichte des Ungarischen Reichs in s. Neben. länder. Halle 1801. III. 10-12. A szász-ság fel volt mentve mindennemű adózás alól s ennek fejében évi 1200 girát fizetett. Valószínű, hogy Szécsényi Tamás erdélyi vajda erőszakos intézkedései okozták a lázadást, a ki a kamarai nyereség fejében szedett új adót a szászoktól is követelte.

KÜKÜLLEI JÁNOS.

Ézért aztán, hogy megtörje vakmerőségüket, maga a király indult ellenük az ő főurai, vitézei, nemesei és más országbeliek kíséretében s miután megzabolázta és engedelmességre tanította őket, fényes diadallal tért vissza.¹

III. Fejezet. Sándor havasalföldi vajda hűségre térése.

Az ország mondott részében volt egy fejedelem, vagyis egy hatalmas zászlós úr: Sándor havasalföldi vajda, a ki szintén az ő fenhatósága alá tartozott. Ez még valamikor atyjának, Károly királynak idejében le-tért a hűség utjáról, fellázadt és sok ideig megmaradt hűtlenségében.² Mikor azonban Lajos király kegyességének és hatalmának híre hozzá is eljutott, személyesen, minden kényszer nélkül elment hozzá, leborult az ország határán a felséges király lábai elé a földre és megtért a köteles hűségre és engedelmességre s újból meghódolt urának és a szent koronának³. Pompás

¹ Lajosnak a szászok elleni hadjáratáról nem sok tudomás van. Azt tudjuk csak, hogy a király 1344. előtt nem járt Erdélyben s ekkor is inkább az András püspök által előidézett egyenetlenkedések lecsillapítása volt a főcélja. A vajda, Szécsényi Tamás már előbb lemondott (1342-ben) és a király Sirokai Miklóst tette utódjául. A szászok elleni hadjárat véleményünk szerint inkább csak azok lecsendesítésére, vérontás nélküli kibékeltetésére szorítkozott. — ² 1330-ban történt az oláhság első nagyobb történelmi szereplése, midőn Károly Róbertet hegyeik között legyőzték. Ettől kezdve jelentkezik ez a nép mint politikai tényező és mindenáron függetleníteni akarja magát Magyarországtól. —

³ Bazarát fia Sándor oláh vajdának ezen meghódolása ugyanazon 1344-ik évben történt, midőn Lajos király a szászok és a Tamás vajda közötti egyenetlenségek elenyésztetésére Erdélyben járt. Természetes, hogy ez nem oly egyszerűen történt, mint azt Küküllei leírja, hanem hosszas békealkudozások előzték meg Sándor megtérését. Ezen alkudozásokat Demeter óbudai prépost vezette. Fe-

ajándékokkal és nagybecsű tárgyakkal kedveskedett ekkor neki. Azután pedig örvendve és vidáman tért vissza hazájába és azóta megmaradt hűségében.¹

IV. Fejezet. Lajos király anyjának Erzsébet királynénak külföldi utazása s Apuliában és a római szentszéknél viselt dolgai.

Endre király Apuliában még mindig nem jutott uralomra. Így aztán Erzsébet nagyasszony Magyarország királynéja és a már említett két király anyja, minthogy Károly király halála után úgy is fogadalmat tett volt, hogy meglátogatja a szentek ereklyéit és Péter és Pál apostolok tisztelendő szentegyházát² — nem irtózott a

jérnél (Cod. Dipl. IX. III. 33. 254.) olvassuk, hogy Bazarát Sándor „abban az időben“ még nem ismerte volt el Lajost urának. U. o. (IX. II. 399.) az 1355-ben Zuhna Demeter (1345. jul. 15. óta) váradi püspöknek szóló adománylevelé a B. Sándor „voyvoda nostro“ folytatott béketárgyalások és a békesség megkötése körül szerzett érdemeit emlegeti, mint az adományozás okát. Az a jelenet, mit Kükülleinél olvasunk, vagyis a vajdának Lajossal való találkozása. legvalószínűbben 1244. június 14-én játszódhatott le, a mikor a király éppen Brassó mellett tartózkodott. (Pór A. Nagy Lajos, 60. I. 2. jegyz. és Anjoukori Okmt. V. 550.) —¹ Itt Küküllei úgy látszik egykoruan az eseményekkel írta művét, különben érthetetlen volna tévedése. Sándor vajda ugyanis már 1365-ben jan. 15-én kelt egy oklevelünkben, melyben Lajos király a fia ellen teendő hadikészületekről rendelkezik, (Magy Tört. Tár II. 186., Fejér, CD. IX. III. 470) mint hűtelen esküszegő van feltüntetve és maga Küküllei is a XXXVIII fejezetben elbeszéli a vajda fia Lajk elleni havasalföldi hadjáratot 1369-ben, de most sem jut eszébe, hogy ez a műve elején elbeszéltekkel összefüggésben van. —² Valószínűnek látszik Podhradczky föltevése (Chronicon Budentse, 269. I. jegyz.), hogy Erzsébet királynét utazásában kettős cél vezette: először, hogy Endre fiának ügyeit rendbe hozza, másodszor pedig, hogy ájtatoskodásai által könnyítsen a Zaach Felicián és családja ellen elkövetett kegyetlenkedés miatt háborgó lelkiismeretén. Az akkori idők vallásos felfogása úgyszólván megkövetelte az ilyen vezekléseket.

jó hosszú utnak fáradalmaitól s nem tartotta vissza asszonyi mivolta sem, sőt a tengernek számtalan veszedelme sem töltötte el remegéssel, hanem férfiúi bátorságtól érezte magát áthatva; mintha mennyei vágyakozás gerjedt volna benne, egyedül az égiek oltalmába vetvén minden bizalmát, az 1343-ik évben, X Szentháromság ünnepén¹ Visegrádról útnak indult Itáliába Udvarnokainak diszes társaságában, sok előkelő hölgy nemes leány, zászlós urak, testőrző vitézek és csatlósok kíséretében indult el² és egy felséges királynét megillető sok és nagy készülettel utazott. — Igy a költségeinek fedezésére huszonhétezer márka szinezüstöt és tizenhétezer márka finom aranyat vitt magával, fia Lajos ur pedig, Magyarország királya, még utána küldött négyezer márka vert aranyat is. Ugy egy fél köbölnyi forintos pénz is volt nála és az apró dénárból annyi állott rendelkezésére, a mennyi elég lehetett az ország elhagyásáig³.

¹ „in festo beatissimae Trinitatis“. A szent-háromság ünnepe pünkösöd utáni vasárnapon tartatott, mely az 1343. évben jun. 8-ára esett. L. erre vonatkozólag Nagy Lajos levelét Fejéernél (Cod. Dipl. IX. I. 106.). — ² Kíséretében voltak a nők közül Drugeth Vellermes nádor özvegye és mások; a férfiak közül Geleffia Miklós nádor, Nagymártoni Pál országbiró, Vid nyitrai püspökcancellár, Miklós egri püspök, Csór Tamás liptai, Vörös Tamás ujvári, István pilisi főispán, Sárói Bede harassói várnagy, László pécsi kanonok, Vásári Miklós esztergomi, Gergely császmái és kanizsai István budai prépostok stb. (Pór A. i. m. 46. 1.) —

³ Egy ezüst márka értéke volt 8 K; 27000 a. m. é. = 216,000 K
 „ arany „ „ „ „ 144 „; 17000 a. m. é. = 2.448,000 K
 Lajos király küldött még ar. m. utána: 4000 a. m. é. = 576,000 K
 Küküllei szerint tehát Erzsébet királynő utiköltsége

összesen = 3.240,0.0

koronára rugott, ami még a félköböl forintot és a költőpénznek vitt apró dénárpenzt is hozzászámítva, óriási összeget tesz ki. Természetes, hogy a pénz mai értékét véve, az akkori értéknek legalább két-háromszorosát kell vennünk.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

Nagyon jó és hasznos szolgálatot tettek a velenceiek is a királynénak, mert oly figyelmesek voltak iránta, hogy az egész tengeri utazás ideje alatt saját költségükön két gályával állottak a nevezett királyasszony szolgálatára. A tengeri utat szerencsésen megtévén, Apuliába érkezett.¹ Itt fia Endre király, feleségével Johanna királyasszonynyal elébe jött és Erzsébet királyné asszonyt nagy ünnepélyességgel és tisztelettel fogadta s Szent-Jakab apostol böjtjére eső napon² általános örvendezés közt vitte be Nápolyba. Mig Magyarország királynéja Nápolyban mulatott, megállapodás szerint Miklós nádort³, Pál királyi udvarbirót⁴, Vörös Tamást⁵, Vid barátot, a nyitrai püspököt⁶, Péterfia Tamást⁷, valamint a beneventumi érseket és még több más nemesembert ünnepélyes követségben az apostoli székhöz küldötte, hogy az apostoli szentséges ur az ő áldásos közbenjárásával eszközölje ki Endre király urnak megkoronáztatását.

Ezalatt Erzsébet királyné asszony abbeli szándékához hiven, hogy teljesítse Istennek és a szenteknek tett fogadalmát, a Szentkereszt felmagasztaltatásának ünnepén⁸ elindult Nápolyból Szent Péter és Szent Pál templomainak látogatására és egész kíséretével, a nápolyi érsekkel és számos apuliai főurral együtt Rómába utazott.

¹ Junius 8-án volt a királyné Zágrábban s azután Zengből Manfredoniába hajózott. — ² „in vigilia S Jacobi apostolis“, jul. 24-ére esett — ³ Gelelfia Miklós, Druget Vellermes utóda a nádorságban (1342 szeptemberétől 1356. elejéig.) — ⁴ Nagymartoni Simonfia Pál országbiró, mint akkor hívták udvarbiró. — ⁵ Aladár fia Vörös Tamás újvári (holicsi) várnagy, az Apponyi grófok őse (Pór i. m. 31–33. l.) Kükküleinél Thomas Ruphus néven van említve. — ⁶ Vasvári Vid (1334–1346) nyitrai püspök. Ferencrendi áldozópapból nevezte őt ki XXII. János pápa e méltóságra. — ⁷ Péter fia Csór Tamás liptói főispán. — ⁸ . . . „in festo exaltationis sanctae crucis“ szept. 14-én volt, vasárnapon.

Az egyes városokon és várakon való keresztül menetele teljes békességben és rendben esett meg és övéi közül senki semmi erőszakosságot vagy sérelmes dolgot el nem követett. Midőn pedig a föld népe között a lelki jóságában, tiszteletre méltó jellemvonásaival és folytonos ájtatosságával ragyogó csillagként fényeskedő Erzsébet királyné és emberségesen viselkedő kísérete átutazásának híre futott: a falukban és a városok utcáin elébe siettek az emberek, csakhogy megpillanthassák és jól megnézhessék őt; és a midőn örömteljes csodálattal bámultak látásán, egy szívvel-lélelkel dicsérték Istent, hogy egy oly nemes uriasszony és nagyhatalmu királyné képes volt, miképen Sába királynő, elhagyni országát, palotáját és a világ határáról eljönni ide, hogy megkeresse és elnyerje a Megváltó kegyelmét.

És mikor néhány nap mulva szerencsésen megérkezett Rómába, jövelekor az egész város mozgásba jött, a Tiberis innenső partján a Columnák, a tulsó parton pedig az Ursinik fogadták mély hódolattal a királynét.¹ A tömeg többi része és a nép nagyja és kicsinye, asszonyok és leányok, a hol utja vezetett, a királyné elébe szaladtak és harsány hangon kiáltozták: Éljen Magyarország királynéja! És a máskor szokatlan dolog miatt, mind, az egész tömeget valami nagy, tulvilági örömmel töltötte el az ő látása.

Mikor pedig odaért Szent-Péter apostol templomának kapujához, az egész római papság fényes egyházi körmenettel fogadta őt itten s nagy pompával.

Azután Szent Péter apostol oltára és ereklyéi tiszteletére drága ajándékokat,² kelyheket, pompás ék-

¹ A Colonnák és az Orsinik, a város két legelőbbkelő családja. — ² A királyné ajándékai között volt egy gyöngyökkel kirakott arany kehely és Szent-Péternek ezüst domborművű képe. Olyan nagybecsű ajándékok voltak ezek, hogy a látogatás évfordulóját megünnepelő ünnepnappá tették a templom papjai. (Pór A i. m. 49. l. jegyz.)

szereket, és királyi bőkezűséggel sok pénzt adományozott. Meglátogatott még sok zárdát és templomot is és a szentek ereklyéit ; s azok iránti tiszteletét gazdag aján-dékokkal fejezte ki¹. Megengedték neki azt is, hogy két izben felmenjen a lépcsőkön és Krisztusnak képét, vagyis a Veronika kendőjét jól megnézzze s midőn áhi-tatosan hozzájárult, mély tisztelettel és alázatossággal mondott imát mellette.

Ezek megtörténte és tevése után Szent Ferencz napjának nyolcadán² elbucsuzott és visszatért Nápolyba; szive felvidult és öröm töltötte el egész valóját, mert ájtatosságával mindenkinek példányképévé vált. Midőn eképpen a királyné Nápolyban időzött³ és itt azt tapasztalta, hogy menyé, Johanna fejedelemasszony kevély és nagyravágyó természetében a közönséges emberi mér-sékletesség határain is tulmegy, hogy világi hiúságokért rajong s még férjétől Endre királytól is megvonja az őt, mint királyt megillető tiszteletet, ellenkezőleg min-denben ő akar parancsolni, sőt tőle telhetőleg arra igyekszik, hogy őt koronájától és országától — a mint később az események be is igazolták — megfoszsza : a

¹ Érdekesen emlékezik meg *Muratori* (*Antiquitat. Italicar. medii aevi. Tom. III.*) Erzsébet királyné római utazásáról. Szerinte három napig tartott ottani tartózkodása, mely idő alatt minden templomot meglátogatott és többeket megajándékozott. Először egy *Acutus* nevű ferenczrendi szerzetes kért alamizsnát a királynétól s utána annyira megszaporodott a kéregetők serege, hogy a királynét nemsokára minden pénzéből kifosztották, úgy, hogy kénytelen volt elmenekülni előlük az örök városból. „Mert a szegényeknek varju szokásuk van s a hegyek közül lejött parasztoznak farkas természetük.“ Hat lovas hintón utazott el a királyné, nyolc udvarhölgye ült vele szemben. A másik kocsin ültek a többi nemes hölgyek és ötven aranyarkanyus lovag képezte a kíséretet. (*Chron. Dubn.*) — ² . . . „infra octavas S. Francisci“ Szeptember 27-én — Október 4-e, Szt. Ferencz napja után érkezett meg ide (Pór i. m. I.)

fájdalom hegyes fullánkját érezte szívében s határtalan elkeseredés fogta el.

Midőn pedig a küldött követek Avinionban¹ a pápa ur hanyagsága miatt, a ki a mondott király koronázásába nem akart beleegyezni², nagyon sokáig késedelmeskedtek és a királyasszony, meg az ő hivei előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy célszerűbb lesz hazatérni, mint itten céltalanul, a sikernek minden kilátása nélkül és hiában vesztegetni³: fiát Endre királyt épségben és jó egészségben Apuliában hagyván, az Ur 1344-dik esztendőjében, Szent-Mátyás apostol ünnepe táján⁴ a vele voltakkal együtt elindult Nápolyból Magyarország felé. Utközben betért Barum városába⁵ s ott Szent Miklóst imádván és ajándékokkal s drágaságokkal is kifejezvéen iránta való tiszteletét, a negyvennapos nagy

¹ Avignon a pápák ekkori székhelye. — ² Az ilyen erős kifejezés egy magyar egyházi ember részéről a pápa ellen, már az Endre herceg meggyilkolásának hatása alatt keletkezett hangulat kifejezője. A véres esemény után nemcsak Magyarországon, hanem a külföldön is sokan magát a pápát, VI. Kelement okozták a büntényért. Erről az általános véleményről tanuskodnak a különböző korirók, majdnem valamennyien. Így gondolkozik a németek közül Albert Hohenberg v. Nüwenburg (Böhmer, *Fontes* IV. 216), továbbá Rebdorf, vagy Heinrich Surdus (U. o. 559.). Az olasz Cola di Rienzo IV. Károly császárhoz 1350-ben írt levelében a pápáról azt írja, hogy skorpió természete van s Endre herceg az ő áldozata (Papencordt Cola d. R. LXI). — ³ Erzsébet királyné nem „hiába“ késlekedett Rómában és nem ez irányban történt fáradozásainak eredménytelensége indította arra, hogy haza induljon. Még nápolyi tartózkodása alatt értesült a királyné arról, hogy a pápa Endrét királyi címmel ruházta fel és koronáztatását is elrendelte (Fraknoi, Magyarország egyh. és pol. összeköttetései a r. szentszékkal, 183. l.) Febr. 22-éről kelt a pápának többek között Erzsébethez is írt levele, mely ezt tartalmazza (Pór, i. m. 52. l. — ⁴ „circa festum S. Matthiae apostolis“, febr. 24-e — ⁵ Bari.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

bőjt közepén¹ Manfrediába² érkezett ; azonban nem tudott hajókat és gályákat kapni és így kénytelen volt husvét napját³ itt megünnepelni. A következő napon aztán megérkezett az Endre király által anyja, Magyarország fenséges királynéja számára küldött négy gálya⁴, melyekre felszállván, minden podgyászával és kíséretével együtt több más hajóval átevezett az Adriai tengeren és Isten segítségével Visceniába⁵ érkezett.

Igy jött vissza a királyné a fönt említett Apuliából Magyarországra és indulásához egy esztendőre⁶ megérkezett visegrádi palotájába. Fiai, ugymint Lajos ur, Magyarország királya és István herceg ur,⁷ s az ország főurai nagy örömmel és vígsággal fogadták.

Ezalatt VI. Kelemen pápa urnál Lajos király urnak és asszonyanyjának követei a szentszék elébe terjesztették Endre királynak egyházi és világi törvényszerinti igazságos jogait és követeléseit és más, arra rendelt bírák előtt is minden jogszerint bebizonyították, hogy Szicilia országa királyi örökségképen kizárólag a király ur birtokát képezi.

¹ „ . . . circa medium quadragesimae“ . . . Quadr. media, a Laetare vasárnap előtti szerda (Knauz Kortan 244. l.) 1344-ben husvét ápr. 4-én volt. Laet. vas. márcz. 14-én, a jelzett nap tehát márc. 10-e volt. — ² Manfredonia. — ³ Husvét 1344-ben ápr. 4-én volt. — ⁴ Johanna királyné, már febr. 25-én rendelkezett, hogy három nápolyi gálya a napa hazatérésére készen álljon, de ezek nem érkeztek meg idejében. Erzsébet ekkor a velencei tanácstól kért gályákat, mely ápr. 7-én rendelkezett is küldésükről, de még előbb megjöttek Endre hajói s ezeken hagyta el Olaszországot. — ⁵ A budai és dubnici krónikában Vesceniam, megfelel a Bonfini által irt Seniának. Ma Zeng városa. — ⁶ Nem épen pontos Küküllei időszámítása. Erzsébet királyné 1343. június 8-án indult el Visegrádról és 1344. május 21-én érkezett haza (Anjouk. Okmt. IV. 430, Fejér CD. IX. I. 256.) — ⁷ István herceg Erzsébetnek ötödik, az életben maradtak közül (Lajos, Endre, István) a harmadik, legkisebb fia volt, ki 1332. aug. 20-án született, (Budai kr. 251.). István 1355-ben halt meg.

Mindazonáltal, bár nem kimélték a fáradságot, ez ügyben semmit sem tudtak végezni. És minthogy az említett követek az igazsághoz ragaszkodván feladatukat minden igyekezetük ellenére sem tudták teljesíteni, azt gondolták, hogy ajándékkal és megvesztegetéssel a bölcsék eszét is meg lehet nyerni és Lajos urnak és anyjának, a királynénak tudta nélkül megígérték, hogy ha Sziciliában Endre királynak átadják a kormány gyeplőit, negyvennégyezer márkát¹ fizetnek a pápa ur kincstárába s erre még erős esküvéssel is kötelezték magukat.

Mig ezen tárgyalások folytak, a megegyezés hire Magyarországra is eljutott a király urhoz és a királyasszonyhoz. Ők értesülvén a dologról, nagyon felháborodtak azon, hogy pénzen szerezzék meg maguknak ahhoz az országhoz való igaz jogukat, a mely Isten és emberek szerint hozzájuk tartozik. De mégis, nehogy a gonosz és rosszakaratu embereknek alkalom és mód nyujtassék evvel arra, hogy bármiben is igaztalanul megítéljék és avval vádolják őket, hogy fősvényül és kapzsian ragaszkodnak a királyi méltóság elnyeréséhez, már csak azért is megengedték az említett pénzösszeg kifizetését, hogy a követek így hazugságban ne maradjanak². Gyorsan adószedőket küldtek a király minden vármegyéjébe és a királyné városaiba és az említett összeget az egész

¹ Egy ezüst márka. ha u. n. könnyü m. volt, 2 kor, ha nehéz m., akkor 8 kor. volt, tehát Küküllei szerint a 44,000 m., 88,000, vagy 352,000 koronát tett ki (ha pedig arany márka volt. akkor 3.168,000 koronára rugott, ez azonban az összeg nagysága miatt nem valószínű). V. ö. írónk kritikai méltatásában irtakat. — ² Az ilyen megvesztegetés különben nem volt valami kivételes és egyedül álló eset az akkori viszonyok közt, mert a sziciliai Anjouk hogy késleltessék Endre megkoronáztatását, hasonló eszközökhöz folyamodtak. (L. erre vonatkozólag Chronicon Suessanum, Pellicia Raccolta die varie chron. I. c. 5. és Muratori, Breviarium Ital. histor. XVI. 284.)

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

országból pontosan behajtották s a beszedett pénzt megbízható követeik által VI. Kelemen pápa ur kincstárába hiven elküldötték¹ s most már biztosra vették, hogy Endre király ígért koronázását haladék nélkül végrehajtták.²

Azalatt, míg a többször említett követek Avinionban a reájok bizott ügynek elintézésével voltak elfoglalva, Lajos ur, Magyarország dicsőséges királya, az Urnak 1345-ik esztendejében³, illő kísérettel elment Lengyelországba az ő apósához, kinek Margit nevű leánya akkor már neje volt.⁴ Az öreg lengyel királylyal, említett

¹ Az 1345 év elején csakugyan ment egy követség Olaszországba; Gergely császári prépost, Nagy-Mártoni Pál országbíró, Tamás segesdi ispán és Pál udvarnok voltak a tagjai és azt is tudjuk, hogy jelentékeny pénzüsszeget szállítottak a pápának. VI. Kelemen mindenféle leveleket irt és gondoskodott utjuknak biztonságírói. Márcz. első felében érkeztek Velencébe, miről a pápát is értesítették; ez aztán felsz. litotta őket, hogy az apostoli kamara számára hozott pénzt a velencei domonkosok perjelének adják át. Ezzel nyoma vész a pénznek s a pápai kincstár számadás könyvei is hallgatnak arról. (Fraknoi i. m. 182-184 l.)

-- ² A pénzvívó követség tagjai közül Gergely (ekkor már csanádi püspök) és mások, néhány hónappal követségek elvégzése után Avignonban voltak és most már sikeresen sürgették Endre megkoronázását. A pápa 1345. jun. 10-iki levetének hatása alatt Johanna késznek nyilatkozott a koronázásra, csupán azt kérte, hogy az ne Avignonban, hanem Nápolyban történjék meg. A pápa ebbe is beleegyezett és szept. 20-án Amici Vilmos chartresi püspököt megbízta a koronázás végrehajtásával. (Fraknoi i. m. 185 l.) de két nappal előbb, szept. 18-án már megtörtént Endre meggyilkolása. A pápa, okt. 9-én Lajosnak irt mentegetőző levelében fel is hozza mindezeket maga mellett (l. a levelet Theinernél, Mon. Hung. 1040.) V. ö. még Boccaccio, De casibus virorum ill (cap 26.) ³ Helytelen időmeghatározás, mert Lajos 1344-ben dec. 6-á körül érkezett meg nem Lengyelországba, hanem Brunnbe, hogy a következő hadjáratra induljon. — ⁴ Margit nem Lengyelország királyának, hanem Károly morva örgrófnak volt a leánya és nem az „öreg lengyel királylyal“ hanem Károly atyjával, János

KÜKÜLLEI JÁNOS.

apósával megbeszélvén a dolgot, a mondott király fiával erős és hatalmas sereget gyűjtöttek a pogány litvaiak ellen s — hogy országukat tüzzel-vassal elpusztítsák, a Boldogságos Szűz Mária ünnepe táján¹ átmenetek a jéggel borított vizeken.² Azonban hirtelen déli szél kerekedett s ez olvasztani kezdte a jeget; ebből, ha tovább késedelmeskednek, veszedelem származhatott volna rájuk, — ezért aztán tőlük telhető gyorsasággal visszavonultak és minden eredmény nélkül ismét hazatértek.³

V. Fejezet. A Lajos király által Lengyelország királyának küldött hadi segítségéről.

Ugyancsak Lengyelország védelmére, a felséges

cseh királyival egyeztek meg, hogy a pogány litvaiak és poroszok ellen keresztes hadjáratot vezetnek s a következő év elején Boroszlóból indultak a többi odagyülekezett keresztesekkel Litvánia ellen. Küküllei ezen tévedései valószínűleg csak a furóczy által használt másolat rosszaságából erednek, mert a budai és dubnici krónika Csehországról és a cseh királyról irnak. Különben maga Küküllei is később (az LII. fejezetben) helyesen vázolja Lajos családi viszonyait, a mi szintén a másolat rosszasága melletti föltevésünket igazolja. — ¹ . . . circa festum beatae Mariae Virginis“. Minthogy bizonytalan napról van szó, a sok Mária-ünnep közül a mellékkörülmények tekintetbevételével a legvalószínűbbet kell elfogadnunk. Küküllei téli időt emleget, minthogy jégről ir a mondatban, e szerint tehát lehetne a Purificatio B. Mariae V. ünnepe febr. 2-án, de utóbb azt is említi a krónikás, hogy a déli szélről olvadásnak indult a jég s így még valószínűbbnek látszik, hogy az Annunciatio B. M. ünnepéről van szó, vagyis 1345. márc. 25-éről. — ² A keresztesek útja először Königsbergbe vezetett s ott vezetőül vévén a német lovagok nagymesterét, a Memel v. Niemen folyón át indultak Litvániába, Vielun és Pisten városok ostromlására. Tehát ez a folyó lehetett az ő áradmányával „a jéggel borított vizek.“ — ³ A dubnici krónika Küküllei ezen negyedik fejezete után toldja be a minorita János barát művének töredékét, 19 fejezettel, melyekben Nagy Lajos hadjáratáról van szó és a melyek az 1355-ik évig terjednek (Fontes Dom., III. 143—167).

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

János fejedelem, Csehország királya ellenében,¹ a ki az országot és Krakó városát erős haddal megtámadta, Kázmér királynak segítségül által küldte nagy sereggel vitéz vezérét, Zeechi Miklóst Poharos Péterrel² és más vitézekkel együtt. Ők, miután a várost az ostrom alól felszabadították, megvédték a cseh király támadása, zaklatásai és pusztítása ellenében az országot is és így visszaszerezvén azt újra a király hatalmába, szerencsésen hazatértek.

VI. Fejezet. A tatárok elleni hadjárat.

Majd midőn Magyarországon a tatár nép kegyetlenkedett és Erdély határait s a székelyföldet többször elpusztította, a király egyik ügyes és vitéz hívét, Laczkfi András erdélyi vajdát küldte erős hadsereggel és a székely nemességgel a tatárok ellen.³ Ő aztán erőszakkal benyomult arra a földre, a hol laktak volt, és hogy így visszaszorítsa őket, nagy seregével egy térségen szembezállt Athlamos nevű fejedelmükkel és legyőzte. A fejedelmet is levágta és sok zászlót, tatár foglyot küldött fel Visegrádra a felséges királynak. Ettől kezdve a székelyek is gyakran megtámadták a tatárokat és olyankor mindig sok zsákmánnyal tértek vissza övéikhez. A k

¹ 1345 tavaszán Lajos király szövetkezett Kázmér lengyel királylyal, Bajor Lajos német királylyal és Albert orsztrák herceggel, János cseh király és fia Károly morva ögróf ellen és így történt, midőn Kázmért a cseh király megtámadta, Lajos király segítségül hívása. Ő azonban Horvátországban lévén elfoglalva, személyesen nem vezethette segítő seregét. A háboru minden nagyobb eredmény nélkül végződött az 1345. szeptember havában kötött fegyverszünettel. (Steinherz, i. h. 225–26. l., Pór i. h. 65 l., Böhmer *Fontes rerum Germ.* I. 228.) — ² Szécsi Miklós, a királyi étékfogók mestere, Nógrád, Sáros és Szepes vármegyék ispánja, Poharos Péter (Bonfininél Pohárnok) udvari vitéz és Abaujmegeye ispánja volt. — ³ 1345-ben volt e hadjárat a tatárok ellen.

pedig még megmaradtak a tatárok közül, azok elmene-
kültek messze a tenger mellé, a többi tatárokhoz.¹

VII. Fejezet. A horvátok elleni hadjárat.

Főuraival, vitézeivel és zászlós uraival tanácskozáván a dologról, végre elhatározta, hogy Cyriacus fia Gergely² és Niliptius³ nevü lázadó és hűtelen horvát alattvalói ellen menjenek, a kik Horvát- és Dalmátországot s Szlavonország nagy részét a szent korona jogainak megsértésével elfoglalták. Tekintélyes sereggel nyomult előre, hogy a többi tartományok fejedelmeivel egyesülve, nevezetesen a nagy tekintélyü és hatalmas bozniai bánnal, István fejedelemmel (a kinek leánya a híres Erzsébet asszony, a mostani királyné, utóbb hitvese lett) Horvátországot visszavegye és hódolatra kényszerítse.⁴ Egészen Bybegh városáig⁵ haladt és itt, közel a Kolkothfewnek nevezett patak eredetén felül táborba szállott.⁶ Ezután még jó ideig nyugodott itten seregével és még meg sem kezdte a tovább vonulást, midőn a lázadó főurak Cyriacus fia Gergely és atyja halála után Niliptius fia Iván a szent korona hűségére visszatérni kényszerültek.⁷

¹ Valószínűleg a Krim félszigetre. — ² Czirjék szlavoniai főurnak három fia volt: Budisló, Pál és Gergely, a corbáviar grófok. — ³ Bonfininél és Eggerer Andrásnál Nelepecz néven. Tk. Nelipic a knini gróf. — ⁴ Lajosnak e hadjárata 1345-ben volt, de akkor már Nelipic nem élt, hanem a fia folytatta az ellenállást. A bozniai bán Kotromanic István volt. Érdekes „a mostani királyné“ kifejezés, melyből következtetni lehet arra, hogy írónk művének ezt a részét még Erzsébet királyné életében írta, míg később az LII. fejezete már annak megöletése után készült, mert Mária és Zsigmond együttes uralkodásáról emlékezik meg. — ⁵ Bybegh, Byhygh, régi nevei a mai Bihácsnak. ⁶ A budai krónika Galgochfewnek nevezi, nem egyéb, mint a Klókoth patak, mely Bihácstól északra ömlik az Una folyóba. ⁷ Lajos itt 1345. júl. havában 18 napig volt. (Aujonk. Okmt. IV. 517—18). A megtértekről szól a király 1347-ik oklevele (Fejér, CD. IX. I 472—77) s a gyors eredményért különösen Lindvai Miklóst a szlavoniai bánt említi egy más helyt dicsérettel. (U. o. 480—82. és 506—509. s IX. II. 58—62.)

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

És mivel esküvel erősítették, hogy megmaradnak hűségükben, néhányuknak a király megkegyelmezett és azután seregével hazatért országába. Ekkor ugyanaz a Cyriacus fia Gergely újból fellázadt. Lajos király másodizben zászlós urait és vitézeit küldte nagy sereggel ellene; azok megtörték a vakmerő lázadást és Horvátországban a rendet helyreállítván, reákényszerítették őt, hogy többi cinkostársaival együtt a felséges királynak engedelmességet fogadjon és hogy adja meg magát kegyelemre. Ezután vigan hazatértek övéik közé.

VIII. Fejezet. A velenceiek elleni hadjárat Dalmáciában.

A király idő multával, a dolog rendje szerint nagyszámu sereget indított útnak Dalmátország meghódítására és visszafoglalására, melyet a velenceiek hosszú ideje elfoglalva tartottak.

Zászlós uraival, vitézeivel és hadi népével, követve a körülfekvő tartományok fejedelmeitől, el is jutott egészen Jadra városáig, a mely még nem régen tért vissza a királyi felség hűségére.¹ És mivel a velenceiek ezt a várost az ő német, francia és olasz zsoldosaikkal megszállották és ellenében egy Scekach² nevű erődöt

¹ Zára városa Lajosnak horvátországi hadjárata idejében, midőn Bihácsnál táborozott, küldött volt hódoló követséget a királyhoz, de követei elkéstek, s a király hazatért, mielőtt Bihácsra érkeztek volna. Ezt akarták a velenceiek megboszulni és még 1345-ben ostrom alá vették a várost. V. ö. Lajos királynak Óvárrott 1345. aug. 25-én kelt levelét, melyben a záraiaknak segílyt ígér Velence ellen (Fejér, CD. IX. I. 279. és 348—49), továbbá Dandolo András doge hozzájuk irt levelét. (U. o. 344—45). — ² E favárat a velenceiek bastidának, a záraiak steccatanak, a magyarok székácsnak nevezték. V. ö. Lucius, De Regn. Dalmat. et Croat. (L. IV. C. XV) Bastida ab Ungaris Scekach dicta. Anonymus, Obsidio Iadrensis (L. I. C. XVIII.) szerint az italiaiak és longobardok elne-

Dr. Gombos F. Albin: Középkori Krónikások. V.

építettek és azt megrakták fegyveres néppel, úgy magából az erősségből, mint gályákon a tenger felől, különféle gépekkel s elmés hadi készülletekkel nagyon hevesen ostromolták Jadra városát. A király fel akarta Jadra városát az ostrom alól szabadítani; ezért seregével a körülötte levő térségen állapodott meg és ostromgépeket s más különböző hadiszereket állíttatott fel és azokat működésbe hozván,¹ erősen vívta a velenceiek váracszkáját; az ellenség pedig a király vitézeit és hadinépét zaklatta mindegyre megújuló kirohanásokkal és így nagyon heves küzdelembe keveredtek egymással.

Minthogy pedig az ellenség az erősségbe volt bezárkózva, a számszeríjasok a király hadából sokakat megsebesítettek, de viszont a király katonái is egészen a falakig nyomultak előre és azoknak visszafizették a kölcsönt. A velenceiek katonái is, a mint alkalmuk nyílt reá, alattomban nagy gyorsan a várból kionszva, a király vitézeivel és katonáival harcba bocsátkoztak. Ilyenkor mindkét részről sokan estek el. Egy ilyen viaskodásban öletett meg a mieink közül két derék vitéz: Tóth Lőrinc fia Bertalan² és a német Harsendorfer.³ De végre is, bár a király serege vitézül küzdött az erősség meg-

vezése szerinti bastida a horvátoknál és dalmáciaiaknál Sticcata. Schwandtnernél (SS. Rer. Hung. T. III.) 1347. és 1351-ki királyi levelekben „quoddam castrum Venetorum Scykach apellatum.“ A Kükülleit fenntartott három krónika is más-más néven nevezi. Turóczyánál Scekach, a budai krónikában Sticatum, a dubnicziban Sacatum. — ¹ Az ostromszereket mind Zarából hozatta ki Lajos király, mert serege nem volt ellátva ilyenekkel. — ² Tót Lőrinc egyik legkiválóbb vitéze a kornak, a zászlótartók, majd a tárnokok mestere, kinek fiaai voltak: Kont Miklós királyi főpincemester, majd erdélyi vajda, később nádor, Lökös, ki főpincemesteri, majd főasztalnoki hivatalt viselt. (Pór A. Tót Lőrinc c. dolgozata a Századok 1891. évf.) A legkisebb fiú volt Bertalan, kiről Küküllei tévesen állítja, hogy elesett Zára alatt, mert ez még 1352-ben is szerepel, mint főpincemester és maga Küküllei a XVII. fejezetben szintén szerepelteti azok közt, kik a királyt Apuliába kísérték. — ³ Harsendorfer Volfingről Lajosnak egy 1352-ki oklevele emlékezik meg. (Fejér, CD. IX, II. 206—207.)

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

vételért, azt olyan keményen védelmezték, és úgy megerősítették, hogy semmiképen se tudta elfoglalni. A király midőn ezt látta, emberben és hadiszerekben szenvedett jelentékeny veszteséggel tért vissza seregével hazájába.¹

A velencei haderő pedig úgy az erősségből, mint gályákról a tenger felől, tovább folytatta az ostromot és néhány embernek árulása folytán a várost végül bevette. Itt számos polgárt és nemes embert leöldöztek, vagy pedig válogatott kínzásokkal, gyötrelmekkel és büntetésekkel sújtották őket. Sok férfit, sőt asszonyt, nemes embert és leányokat is rabságra hurcoltak Velencébe. És oh a nyomorultak! nem rettenve vissza Isten büntetésétől sem, nem kimélve sem kort, sem nemet, még az asszonyokat és leányokat is a többi foglyokkal együtt csupán nyomorult életüket hagyván meg nekik, éhséggel és szomjúsággal gyötörték, azután rendre a tömlöcökben és kínzásokkal emésztették el őket. A király szomorúsággal eltelve bánkódott e rémtettek fölött és szilárdul elhatározta, hogy amint el jő annak az ideje, megboszulja magát.

IX. Fejezet. Endre királynak, Lajos testvérének halála.

Mithogy majd semmi sem marad önmagában állandónak, hanem röptül az idő s mindig számtalan sok változást hord méhében, a mit sem előre látni, sem megjövendőlni egykönnyen nem lehet, mert semmi sincs

¹ Harsendorferen kívül még Katonánál (Hist. Crit. IX. 389.) említés van téve egy Serényi András sírfeliratáról, ki szintén Zará alatt esett el és a kit Lajos temettetett el 1354-ben. A sebesültek közt ott volt Lindvai Miklós bán, Poháros Péter abaujvári ispán, Kanizsai János udvari vitéz és az oláh származású Karapat testvérek. (Pór A. Nagy Lajos 97. l.)

a mi előre megsejtené a változandóságot s a háboru is a béke közepén keletkezik : a néhai dicső Endre fejedelemnek, Jeruzsálem és Szicilia királyának, Lajos magyar király édes testvérének nemsokára ezután történt halála¹ szörnyű nagy, fájdalmas szerencsétlenség volt. Az épen Aversa városában (bárcsak a föld elnyelte volna előbb) Endre király udvaránál időző Chenza nevű lovag² parancsára az átkozott Kathanciumi Corradus fojtotta meg és tette el őt láb alól még több más orgyilkos segítségével.⁴ Lett erre nagy gyász és siránkozás Magyarországon.⁵

¹ 1345. szept. 19-én, a nap első órájában. (Pór i. m. 106. l.)
² „ex procuratione militis Chenza“. A budai és dubnici krónikában e helyett „ex proc. mulieris Johane“ van a másolók gondatlanságának igazi szarvashibájaképen írva. Hogy kit ért a krónikás Chenza név alatt, azt nem lehet kideríteni. A gyilkosság főtervezője Artus Károly fia Bertrand volt, ennek egészen más hangzása a neve, mintsem összevethette volna a Chenza névvel. Ott volt még a részesek közt De Cannabis Sancha Mureoni grófné, a királyné társalkodónéja. Hacsak nem a Sancha név volt az, melyből Chenza alakult ki. Ez esetben „Mulieris Sancha“ volna az eredeti kifejezés, ez azonban nem valószínű feltevésnek sem. Katona (Hist. Crit. IX. 404.) erről így ír: „Improbe mulieris Chanciae, quam librarii Thurutziani male militis Chensae nomine vocarunt.“ — ³ „Corradum de Kathanciis“, a budai és dubnici krónika szerint Conradum de K., Corrado de Catanzano volt, ki csakugyan yanu alatt állott. Gravinánál is előfordul Conragus de Catanzano, Comes Catanzanus néven (Muratori XII. 564. 584). Istorie Pistoiesi: Currado Catauzano néven említi (Mur. XI. 514). —

⁴ Nagy Lajos, 1350-ben István erdélyi vajdának adott adomány levelében (Fejér, CD. IX. I. 482—490.) megemlékezik öcsse haláláról s ugyanezen oklevél az, a melynek kifejezései nagyon megegyeznek irónk szavaival, valószínű, hogy vagy olvasta, vagy épen ő állította ki az okmányt. Ugyanazon évben egy Német Jánosnak kiállított adománylevel is említést tesz a gyilkosságról (U. o. 778—780.). A krónikások közül foglalkoznak az esettel : a dubnici krónika, Villani (L. Zil. C. 51.), Gravina (De rebus in Apulia gestis, SS. Rer. Ital. XII. 554—560.), Muratori (U. o. 555.), Palmieri (U. o. XIII. 1201.), Baluz (I. 270.), Chron. Siculum (7. l.) — ⁵ Edvard angol király 1346. márc. 8-ki levelében részvétét fejezte ki a szerencsétlenség fölött és felindult szavakkal tanácsolta Lajos királynak, hogy a büntényt megboszúlatlanul ne hagyja (Fejér CD. IX. I. 366—67). A marseilleiek 1345-ben VI. Kelemen pápához írt levelükben kérték Endre gyilkosainak megbüntetését (I. h. 288—290.). V. ö. még Lucius i. m. (L. IV. C. 16)

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

De maguk az összeesküvők is elvették bűnüknek büntetését és istentelen gaztettüknek méltó jutalmát. A királynak egy hűséges embere és rokona, a hatalmas és nagytekintélyű Novelli gróf¹ ugyanis szekerekre kötötte őket és a tartomány minden falujában meghurcoltatta, hogy a legundokabb véggel s a legnagyobb halálos kinok között muljanak ki, tüzes vasfogókkal tépette, marcangoltatta és hóhér által szakgattatta le húsukat testükről.

Testvérének ily módon történt halála miatt Lajos király szívét kimondhatatlan nagy fájdalom fogta el és hogy ez az oly förtelmes bűn megtorolatlanul ne maradjon gyötrő bánatában a bosszuállásról kezdett gondolkozni és elmélkedni.² Elsősorban is odarendelte Tóth Lőrinc fiát Miklóst, ki később a Konth nevet kapta³ volt, hogy azon tartományoknak nagyjaival, grófjaival és főrangúival tanácskozásokat kezdjen³. Ő, miután a híres Aquila

¹ De-Beaux (Baucius) Bertrand, a nápolyi királyság főbirája, a ki II. Károly és Árpádházi Mária leányának Beatrixnak volt a férje (Pór i. m. 52. l.). Ugyanőt említik: Polyhistoria (Mur. XXIV. 784—86), Chron. Estense (Mur. XV. 422—24), Villani (Mur. XIII. 932—33). — ² Lajos király egyenesen a pápát okozta, hogy a koronázás halogatásával időt engedett a gyilkosság előkészítésére. VI. Kelemen pápának egy Erzsébet királynéhoz irt levele így szól többek közt: „A mint előbb említett leveled föltételezi, te az előzményekből állításod szerint úgy érzed, hogy fiadnak Endre királynak ártatlan vére a mi pártolásunkkal ontott ki“. (Theiner, Monumenta Hung. I. 1083. 717.). Lajos király szövetségeseket is nyert meg az olasz hadjárat tervének. Így a kiátkozott Bajor Lajos német császárt, Edvard angol királyt, az osztrák hercegeket, a lombárdokat, stb. (Por i. m. 114. l.) —

³ A dubnici krónika Lőrinc fia Kont Miklós (v. ö. VIII. f. illető jegyzetét) és Garai (Aujouk. Okmt. VI. 443.) János veszprémi püspökről szól, mint követekről, kiket 1347. bőjt közepén (márc. 7-én) küldött volt Lajos király Olaszországba. Hogy János püspök is egyik követ volt, azt 1347-ben kelt levelének bekezdéséből vehetjük ki, midőn mint „secretarius cancellarius domini Ludovici Regis Hungariae“ nevezi meg magát (Fejér CD. IX. l. 515).

városába megérkezett, itt egy Lallus nevű tudóssal, a ki a város kapitánya volt¹ bocsátkozott érintkezésbe, a ki nagyon busult Endre király halála miatt s birtokait meg is szállotta. Több ideig tartó ittléte alatt Lallussal sokakat kényszerített és birtokrá, hogy Magyarország királyának engedelmességet fogadjanak. Ezen dolgokról aztán levelekben és követei által a királyt is értesítette.²

X. Fejezet. Lajos király nápolyi hadjárata.

A király erős sereget gyűjtött és Itália tartományain keresztül vévén utját,³ míg Nápoly felé sietett, az urak és az egész városok utközben mindenütt tiszteletteljesen fogadták és gazdagon megvendégelték. Nehány város ura, mint a maletestai Maletesta,⁴ a furlinói Ferenc,⁵ a mantuai Fülöp⁶ és mások, szép fegyveres néppel kísérték őt el egészen Nápolyig; viszont ő is kiváltságokkal és vitézi övvel tüntette ki őket.⁷

XI. Fejezet. Johanna királynénak és férjének Lajosnak menekülése.

Johanna királyné, a mint értesült jöveteléről, férjével Tarentoi Lajossal együtt, a ki már ugy viselte magát mintha király volna, titokban elmenekült¹ és félvén a

¹ Lallo Campenesco lovag, Montorio grófja. — ² Sőt követ-társa János püspök maga jött haza, hogy tájékoztassa királyát az Abruzzo-vidék és Aquila lakosságának magyar-barát érzületéről. — ³ 1347. nov. 11-én indult el a király Visegrádról (Pór i. m. 150). — ⁴ Bonfininél Malatesta Rimini ura volt (Malatesta Ungaro). Ő Faenzában fogadta a királyt (Polyhist. Mur. XXIV. 804. — ⁵ Ordelaffi Ferenc, Forli főura. — ⁶ Gonzaga Fülöp Mantova ura. — ⁷ Nagy Lajos utiránya volt: Visegrád, Cilly, Udine, Sacile, Citadella (1347. dec. 6.), Vicenza, Verona, Mantova, Ostiglia, Mirandola, Modena, Bologna, Castell-San-Pietro, Cesena, Rimini Urbino, Fabriano Foligno, Aquila (dec. 24.), Sulmona, Benevento (1348. jan. 11.) Aversa (jan. 17.), Nápoly. — ⁸ Johanna és Tarentoi Lajos nem egyszerre menekültek el. Előbbi már 1348. jan. 15-én utazott el három gályán Marseille felé. Lajos pedig harmadnapra szinén jónak látta tovább állani.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

királytól, három gályán a tengeren át Avinó tartományba sietett. Lajos király pedig benyomult Nápoly városába, hol nagy ünnepélyességek között és örvendezve fogadták. Ettől kezdve Magyarország, Jeruzsálem és Szicilia országainak királyi címét viselte.¹

Itt² azután megállapodván nyomozni kezdte, hogy kik voltak a részesek és bűnösök testvérének, az említett Endre királynak meggyilkolásában. És ekkor elfogatta az alább irt királyi hercegeket t. i. két testvérével Lajossal és Róberttel együtt először is a Durazzói herceget, valamint másokat is, mint a Tarentoi herceget és Fülöpöt, Johanna királyné férjének az említett Lajosnak gyermekét.³ A bűnös Durazzoi herceget pedig Aversa városában, az említett Endre király palotájában, a hol akkor lakott s a hol orozva megfojtották és meggyilkolták, lenyakasztatta,⁴ az említett többi hercegeket pedig Endre király fiával, Károlylyal együtt, bizonyos zászlós urak és vitézek kíséretében elküldötte Magyarországra.⁵ És pedig azért, mert minthogy ezek a felségsértés bűnében vétkezőket nem büntették meg, feltehető volt róluk, hogy ehhez az oly szörnyű gaztetthez beleegyezésüket adták; hiszen a titkos cimboraságra is gondja van annak, a ki a nyilvános büntettet meg nem akadályozza. Itéletük arra szól, hogy Visegrád várában legyenek őrizet alatt és a mint ez illeti is a felséges királylyal vérségi össze-

¹ A magyar király előbb Aversában megtartotta a kezébe került hercegek fölött az ítélkezést és csak azután vonult be Nápolyba (jan. 23. után.) — ² Nem Nápolyban, hanem Aversában, hová jan. 17-én érkezett. — ³ Három Durazzoi herceg: Károly, Lajos, Róbert és a két Tarentoi, u. m. Róbert és Fülöp. — ⁴ 1348. jan. 23-án, Becsei Imre fia vesszős fejezte le. — ⁵ Először Ortona várában voltak elzárva, azután febr. 14-én küldte el őket a király Magyarországra. A kis Károly-Martelt Pomázi Ferenc, Lindvai Miklós bán és Rátoti Olivér kísérte Visegrádra, hogy ott nagyanyja, az öreg Erzsébet királynő felügyelete alatt neveltesék, de a kis herceg, még ugyanazon évben, jun. 19-én meghalt. Székesfehérvárt temették el. (Pór i. m. 162—63. l.)

köttetésben állókkal szemben, szépen és jól bántak velük a fogságban és mindig előzékeny figyelemmel és tisztelettel viselkedtek irányukban.

XII. Fejezet. Lajos király visszatérése Magyarországra.

Végre Lajos király ur is vissza akarván térni nagy hadseregével Magyarországra, saját felséges személyének helyetteséül a tekintélyes és ügyes Laczkfi István erdélyi vajdát¹ az ország és egy németet, Wolffardi Wolffardot² Nápoly városa kapitányának előbb ide kinevezte és csak azután tért vissza Magyarországra.³

XIII. Fejezet. István vajda csatájáról és győzelméről.

A király eltávozása után némely nápolyiak és az ott levő bapua-na-beli katonák⁴ fellázadtak, Wolffardot az említett kapitányt elűzték⁵ és annyira elbizakodtak,

¹ Laczkfi István tárnokmester és erdélyi vajda (testvére András, fiai: Dénes, Miklós, Imre és István, mind előkelő tisztségeket viseltek) nem lett az országnak kapitánya, mert nem fogadta el Lajostól a tisztelet. — ² Tulajdonképen Wolfhardtl Ulrik hires zsoldosvezér, ki később testvérével Konráddal együtt Magyarországon telepedett meg és Vasvári grófnak nevezte magát. (Fejér CD. IX. II. 48.; Pórnál i. m. 143. l. szerint Vöröskői gróf lett belőle) —

³ Lajos 1343. május végén tért haza. Küküllei nem említi itt azt, hogy a hadjáratnak tk. a fekete halál vetett véget, a mely óriási pusztítást vitt véghez Olaszországban. Említi ezt Katona (Hist. crit. IX. 524—27), ugyancsak M. Albertus Argentinensis szintén ez értelemben ír: „Reverto autem propter pestilentiam Ungarorum” (Chron. in Urstit. II. 147. l.) — ⁴ „et ibidem milites capuani” valószínűleg a Nápoly bejáratánál levő Capovana váradot érti a capuani elnevezés alatt, melynek őrsége Tarantoi Lajosnak hamar megadta magát. — ⁵ Wolfhardtl Ulrik 1349. jan. 11-én titokban hagyta el a nápolyi várat, úgy hogy a nápolyiak csak hat nap mulva vették észre elmenekülését.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

hogy már magának István vajdának az elüzésére készülődtek.¹ Aversa és Nápoly között történt az összecsapás és nagyon elkeseredett küzdelem fejlődött ki, melyben István vajda Isten kegyességéből a király ur seregével győzelmet aratott és számos gróf, főúr, vitéz, nemesember és nápolyi polgár esett fogságba, mások pedig megölettek.² Igen nagy zsákmányt is ejtett, a mit nagylelkűen kiosztott a király hadfiai között s a foglyokkal nagy pénzüsszegekben kialkudván, szabad elmenetelt engedett nekik. Bizott tehát győzelmében és aggodalom nélkül maradt az országban továbbra is.

XIV. Fejezet. Vernerius vezér fogságba kerülése.

Ismét néhány nap mulva István vajda Cornechium városában elfogta Lajos seregének kapitányát Vernerius herceget a hozzá szegődött ötszáz fegyveressel együtt.³

¹ Laczkfi Istvánt csak 1348 végén küldte a magyar király Ulrik segítségére. — ² István vajda Wolhardt Konráddal egyesült és nem Nápoly és Aversa között, hanem a keleti részen Lucera és Troia városok között (Foggiatól dnyra) verték meg 1349. jan. 23-án Tarantoi Lajost. (Por i. m. 192. l.) — ³ Urslingeni Werner-hires condottieri, ki előbb a magyar király szolgálatában állott és Aquila vára volt rábizva, gyanuba került, hogy árulásra készül; e miatt Lajos őt szolgálatából elbocsátotta s ő erre átpártolt az ellenséghez. Itt szabad csapatot alakított; mellvértjén ez a büszke felírás volt: Duca Guarnieri, di pieta e di misericordia (Bronner Abent euerliche Gesch. Herz. Werner de Uri. stb. Aaran 1828. év XI. l.) Corneto városában történt Wernerék elfogatása (1349. febr. 1.) és Werner most újból a magyar király szolgálatába szegődött. — Lajosnak István vajda számára Osztrög és Csáktornya várak adományozásáról szóló 1350-ben kelt oklevelében István vajda italiai tettei részletesen el vannak beszélve. Ez oklevél illető helyén következőket olvassuk: „Et demum nonnullis diebus transactis, idem Stephanus Wayvoda praefatum Ducem Wernelium cum quingentis armatis, societatis ipsius Ducis Werneli adiunctis, in civitate Corneth captivavit.“ (Fejér, CD. IX. l. 756–61.) Nyilvánvaló, hogy irónk e fejezetet ebből az oklevélből írta ki.

XV. Fejezet. István vajda csatája Nápoly alatt Lajosnak, Johanna férjének seregével.

Most már Lajos pártja nagyszámu zoldos hadat gyűjtött a maga számára és minthogy a mondott Szicilia országából is mind több elégtelen csatlakozott hozzája, ki akarta üzni magát István vajdát. Seregét Nápoly városa mellett állította fel majd ütközetre határozván el magát, megfuvatta a harci trombitákat s támadást vezényelt. De tarentói Lajosnak sokkal nagyobb volt a serege és mind a két oldalon elkeseredéssel kezdték meg a harcot egymás ellen, mégis az erős hűségétől is lelkesített István vajda vivta ki az óhajtott győzelmet, mert inkább akart a hirnév dicsfényétől környezve hősi halála után is halhatatlan maradni, mintsem az ellenség előtt megfutamodni.¹ A csatában több gróft, főurat és sok nemest is foglyul ejtett István vajda² és különben is igen gyakran leverte Lajosnak seregeit, nagyon sok várost elfoglalt és a Lajos pártjához tartozók között iszonyu öldökléseket vitt végbe s hiveit veszélybe döntötte. Így aztán az ország tekintélyesebb és előbbkelő embereit Magyarország királyának hűségére térítette és szolgálatába szegődttette. De úgy ezen, mint más, még nagyon számos tettét és szolgálatait bővebben felsorolja a király által az elmondottak jntalmazására neki adott kiváltságlevél, mely a Dráva és Mura folyók közt levő Osztrog és Csáktornya nevü várak adományozását tartalmazza.³ — Viszont a

¹ Lajos királynak előbbi fejezetnél említett adománylevelének következő szavai: „idem Stephanus Wajvoda zelo devote fidelitatis armatus, volens post mortem potius vivere, per fame gloriam, quam tergum hostilitati hujusmodi vertere“ szintén a krónikába felvettek közé tartoznak. — ² 1349; jan. 6-án volt az ütközet. A foglyok közt voltak: De Beaux Rajmond, San-Severinoi Robert, Viscontí Adám, Clairmonti Roger stb. (Pórnál i. m. 190. l.) — ³ Ez az adománylevelél föl van véve Fejér gyűjteményébe (CD. IX l. 758–61.), ugyanaz, melyet Küküllei oly előszeretettel felhasználott művében.

föld népe és az említett ország lakosai is, a kiket a magyarok közül kezük közé kerítették, elevenen megnyúzták és a legnagyobb kegyetlenséggel, egyéb kínzásokkal ölték meg őket.

XVI. Fejezet. Johanna királynének és férjének hazatérése.

Időközben Johanna királyné és férje Tarentoi Lajos visszatértek Nápolyba és az országot meg akarták maguknak hódítani.¹ Ekkor István vajda, országának megvédelmezésére behívta elénk Magyarorszáig királyát.²

XVII. Lajos király másodszori bevonulása Apuliába.

A király úr pedig be sem várva míg serege összegyűl, egy néhány zászlós úrral és vitézével minden késedelem nélkül azonnal áthajózott Apuliába.³ Kiséretében nevezetesebbek voltak: Gilettia Miklós nádor a fiaival János és Domokos vitézekkel s testvérével Gilettia János-sal.⁴ Úgy szintén Tóth Lőrincz fia Miklós, Leukes⁵ és Bertalan nevű fitestvéreivel, továbbá Bebeek fiaí István és György⁶, Seechi Miklós⁷ Tamás vajda, fia Konia, vé-

¹ Lajos és Johanna 1348 szept. 17-én jöttek vissza Avignonból tizenhárom gályán országukba. Nápolyba ugyan még nem mertek kikötni, hanem Portici mellett szállottak partra és innen vonultak be később oda. (Pór i. m. 184–85. l.). — ² Laczkfi István maga is hazatért, hogy majd Lajos királylyal tér vissza. — ³ A király 1350. ápr. 18-án indult el Zengből — ⁴ Gelettia Miklós (1342–1356) nádor, János fia lékai várnagy, majd a székelyek ispánja, Domokos honti főispán, testvére János turóczi főispán volt. (Pór i. m. 24–25. l.) — ⁵ Lökös főpincemester és főasztalnok. — ⁶ Bebek István és György a pelsőczy Bebek, vagy Bubek családból való volt. (Wagner, Collect. Geneal. Dec. 1. 56. és k. II.) István 1350-ben lipcsei főispán, 1360–1369-ig országbíró, György tárnokmester (Fejér, CD. IX, IV. 487. és Nagy Iván, Magyarország családai, I. 260.). — ⁷ Szécsi Miklós 1346-tól szlavon bán (Pór i. m. 29. l. Wagner i. m. 113. l.)

gül András vajda¹ testvéreivel Laczkfi Mihálylyal, Pállal és Miklóssal. Az egyháznagyok közül is ott volt Krisztusban tisztelendő atya, Miklós zágrábi püspök,² a kit innen Aversa városában szenteltek fel püspöknek és főtisztelendő István úr a budai prépost³, testvéreivel a derék vitézzel Jánossal, Kanisai Lőrincz⁴ fiával. A Manfredonai kikötőben szállottak partra s a városi tanács beleegyezésével békén mehettek be a városba.⁵ Meghódította a király Theanumot és Barletumot, továbbá Barü városát⁶ is, a hol Szent-Miklós pápa van eltemetve, ostrom által bevette; ide is bevonult s minthogy a városnak hatalmasan megerősített és különben is kedvező fekvésű várát is vissza engedték neki, oda szállott meg. Ott azután számszerint négyezer német børsisakos⁷ katonája között a kiknek kapitánya az említett Wolffard testvére, Wolffardi Konrád volt, nagy bőkezűséggel osztotta ki az ő zsoldjukat.

XVIII. Fejezet. A zsoldosok zendüléséről.

Ezalatt serege Magyarországból hajókon megérkezett és evvel hadiereje nagyon megsaporodott. Látván

¹Szécsényi Tamás erdélyi vajda, fia Miklós, vagy Konya később szlapon bán (Pórnál 27. l.). — ² Frankói Miklós királyi kancellár, később (1358—66) esztergomi érsek. — ³ Kanizsai (de genere Osl) István később mint zágrábi püspök, Horvátország kormányzója lett. — ⁴ Előbbivel együtt Lőrincz, zalai ispán fia, udvari vitézés több szlapon vidék főispánja (Pórnál 30. l.) — ⁵ 1350. május 1-én. ⁶ Teano, Barletta, Barr. Utóbbinak ostrománál különösen kitüntette magát bizonyos Korytinki Mihályfia Péter, „kit Lengyelnek is hívnak“ (Wagner. Analecta Scep. III. 210.; Fejér, CD. IX. l. 765—66.). — ⁷ . . . „quatuor milium barbutorum“ . . . A német zsoldosok viseltek valami barbuta nevű børsisakot, mely a fej védelmére különösen alkalmas volt és erről kapták e katonák a barbatus elnevezést. Du Cange (Glossarium) szerint ezeket később az itáliaiak lances-nek, vagy lanciarisoknak nevezték, miből a német landsknecht név lett.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

ezt a német zsoldosok, árulást követtek el és kapitányuk és többi vezetőik akarata ellenére a király és a magyar nemzet ellen fellázkodtak s a város¹ kirablására készültek. A magyaroktól segített városbeliek erre fegyvert fogtak ellenük s a falak közt és a föld alatt elrejtett lánczokkal a város terein és utczáin összehajtván, a lánczok közt csakhamar elnyomták őket s nagyszámu zsoldost megöltek s levágtak. Lovaikat, számszeriokat, fegyvereiket, válsallangjaikat² és mindenüket, ami volt, elszedték tőlük s ha a zsoldosok az egyik kaput el nem foglalják és meg nem szállják, nem igen menekült volna meg egy is közülök. Végre aztán midőn sikerült a városból valahogy kimenekülniök és a mezőn megállapodniok, több izbeni követség küldés után a király úrnál kieszközölték, hogy kegyelmet kapnak, de csak azon föltétel alatt, ha az országból egytől—egyig kitakarodnak és többet soha a király ellenségeihez nem csatlakoznak; a mit sajátkezüleg kiállított bizonyítványukkal és irásukkal is megerősítettek. Voltak azonban közöttük olyanok, kik ártatlanoknak látszottak a kitört lázadásban, a király úr ezek közül néhányat megtartott a maga szolgálatában továbbra is.³

XIX. Fejezet. Canosium várának bevétele.

A király, ki seregének naponkénti előnyomulása közben a katonák csapatai közt szokott fegyveresen lovagolni, azután seregét másfelé vezette és megszállotta Canosium² várát s azt elfoglalta, vagy jobban mondva

¹ Barlettában történt ez a csetepaté, leírja Gravina is (Muratori, XII. 698.). — ² Bolteos, Balteus-öv, válsallang, vállheveder (Bartal, A magyarországi latinság szótára). Du Cange szerint egy a vállról lecsüngő díszes öv, melyen rajta voltak az illető csapat katonái jelvényei, sokszor a fegyverzetet is erre akasztva viselték.

³ 1150. jun 13. — ⁴ Canosa. A dubnici krónikában Cosinia, Bonfininél Canusium

visszavette. De midőn itt ő maga is fegyvert ragadott és egy ostrom-hágcsón fel akart kapaszkodni, több ködobás találta és pedig olyan sulyosan, hogy testén néhez sebekkel borítva zuhant le a vár árkába. S hogy ilyen királyi felséghez nem való dolgokra hagyta magát ragadtatni, zászlós uraitól és vitézeitől heves szemrehányásokat kellett szenvednie.¹

XX. Tarentoi Lajos zsoldosainak fogságba jutása.

Innen néhány megerősített hely elfoglalása után Lutheriába² ment, melynek falai romokban heverték s melynek közelében egy igen erős vár volt Lajos, Johanna férje számára fentartva. E városban időzött a király, midőn Lackfi Miklós és Pál alig ötven katonájával a sikon megütközött Tarentoi Lajos gyülevész hadinépéből százhusz zsoldos katonával; ezeket elfogta és fegyvereiket ugyan meghagyva, de hátra kötött kezekkel, lovaikon a király elébe vitte őket. A király még az nap a barátok ebédlőjében megvendégeltette, a klostromban elszállásoltatta és megvacsoráztatta őket, másnap pedig a mint ez zsoldosokkal szokásos, lovaikat és fegyvereiket elvétetvén tőlük, szabadon engedte őket.

XXI. Fejezet. Salernum elfoglalása és Aversa városának ostroma.

E városból tovább vonulván, Isten segítségével, ki utjain szerencsésen vezérelte, elfoglalta Salernum városát

¹ A dubnici krónika megemlíti, hogy Tarantoi Lajos itt a magyar királyt párbajra hívta, mibe Nagy Lajos bele is egyezett és azt is megállapították, hogy az hol, mikor és kik előtt történtek (166 fejj.) V. ö. SS. rerum Ital. (XII. 702.) és Fejéjnél (CD. IX. l. 775—776) Ez azonban nem itt, hanem Melfiben történt. (L. Pórnál, 226. l.) — ² Lucera lehetne leginkább, azonban ez a hely a magyar király utjából (Canosa, Ascoli, Melfi, Consa Oliveti, Eboli, Salern.) meglehetősen kiesett, bár Ascolitól már nincs messze.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

és Stafach¹ várát. Innen Nápoly felé menetele közben Sumpnia² nevű megerősített várost, melyben sok könnyű gyalogság³ volt elhelyezve, szintén elfoglalta. Innen is tovább menvén megszállotta Aversa városát, a melynek falai még nem voltak egészen készen, de napról-napra erősítették mesterséges védelmi művekkel és már a befejezés felé közeledtek.⁴ Itt a király István vajdát megfosztotta állásától és Kont Miklóst tette meg a sereg kapitányának, ki igen eszes és megfontolt ember volt. Ez a cselekedet azonban sokaknak nem tetszett, elkese-
1350
ritette magát István vajdát is és a király ügyeinek haladására is nagyon rosz hatással volt.⁵

XXII. Fejezet. A király megsebesülése Aversa városa alatt és annak elfoglalása.

Midőn a király seregével megkezdte Aversa városának ostromát és maga is belevegült a harcba, egy nyíllövéstől az egyik lábán súlyos sebet kapott és csak Istennek segítségével és az orvosok gondossága következtében menekült meg a haláltól.⁶ Az ostrom jó három hónapon keresztül tartott és már Tarentoi Lajosnak háromszáz børsisakos német zsoldosa napról—napra tett egy—egy váratlan és gyors kicsapást a városból s megtámadván a király német és magyar katonáit, harcba

¹ Salerno, Scafati (A budai krónika Scaffad-ot ír) — ² Somma vára. — ³ Brigantii pedites. Brigantius, brigantus = könnyű gyalogos (Bartal i. m.) — ⁴ 1350. júl. 1-én érkezett meg a király Aversa alá. — ⁵ Irónk ezen tudósítása egyedül áll a források között. Karácsonyi A Laczkfiak története c. értekezésében (Turul 1886. évf. 148. 1) kétségeskedik is ennek megállhatóságában. De Laczkfi István tényleg nem szerepel többé oly sokat az olaszországi vállalatban. — ⁶ 1350. júl. 26-án sebesült meg a király. Érdekesen írja le János barát, hogy miképen gyógyították őt meg Laczkfi István és Wolfhardt (Dubn. Kr. 159.)

bocsátkozott velük, a mikor aztán mindkét részről sokan megsebesültek, ismét visszamenekült a városba,¹

A hosszú ostrom ideje alatt elfogyott a városban az eleség és ezért sokan az éhség szükségének kényszerűségéből kimenekültek onnan, ezek aztán a király seregének foglyaivá lettek. Ily viszonyok között a zsoldosok már nem bírták tovább kitartani s a várost igen erős várával együtt — melynek kapitánya és várnagya Pinátáriusi Jakab volt,² azzal a feltétellel adták fel, hogy sem nekik, sem holmijuknak nem lesz bántódása. És így bevonult a király úr a várba, a hadsereg pedig a városba.

Itt a vele volt zászlós uraknak, vitézeknek és nemes embereknek sok birtok-adományozást tett és bővített ki Magyarországon s ezeknek tettei és szolgálatai fel vannak sorolva a nekik kiállított adomány-levelekben.³ Végre a király is a várban való hosszú nyugalom után gyorsan meggyógyult és egészségének visszanyerése után a bátor és vitéz Laczkfi András vajdát az ország főkapitányává,³ Vilmos nádor testvérét Drugech Miklóst Salernum város kapitányává,⁴ Morialis testvért — ki később hűtlenségbe esett, mert a várral együtt Johanna királyné kezébe játszta át a várost — a jeruzsálemi szent János rend lovagját, auraniai perjelt, Aversa város kapitányává tette⁵, a maga személyében itt hagy-

¹ „bene per tres menses“ mondja jó magyarosan krónikásunk, de kissé túloz. Lajos király 1350. júl. 1-én érkezett a vár alá és azt már aug. 3-án feladták, tehát 34 napig vívatta azt. — ² Pignataro Jakab. — ³ V. ö. Fejér, Cod. Dipl. IX. 1. 795—66, 768—70. — ⁴ A volt nádor Vellermes öcsöce Druget Miklós. — ⁵ Frá Moriale d'Albarno (di Narba), tk. Montreal lovag 1345-ben került Ifáliába, mikor hajóját a vihar a partra vetette. Ekkor kirabolták őt és így került Nápolyba, hol a johanniták rendjébe lépett, majd Lajos király kinevezte vránai perjelnek. Csakugyan átadta a várat Johannának és szakított a zsoldosvezérséggel, bankár lett. A kalandos élet vége az lett, hogy midőn Rómában fölkereste adósát, Cola Rienzi. ez úgy gondolta legalaposabbnak szabadulni hitelezőjétől, hogy kivégeztette őt (Reumont, Geschichte der Stadt Rom. II. 908.).

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DÖLGAI.

ta és Capua városán keresztül, melynek kapuján egy nagyon magas és művésziesen diszitett torony van, továbbá Monte Cassino alatt, melynek falait a földrengés ledöntötte¹ és Campanian át a jubileumi év miatt buzgó ájtatossággal eltelve, Róma felé utazott.²

XXIII. Fejezet. Lajos királynak Róma városában történt hódolatteljes fogadtatása.

Itt a város tribunusa³ a külön erre az alkalomra készült egyforma piros bársony ruhákban pompázó, biborszínű szövetekbe burkolt római nemesekkel és ünnepi köntösükbe szép egyformán felöltözött mintegy száz főnyi trombitákon és más hangszereken játszó zenészszel négy francia mérföldre ment elébe és úgy fogadta őt ünnepélyesen; azután bevezették Róma városába,⁴ melynek utczái szőnyegekkel voltak mindenütt szépen beterítve és feldiszítve és itt a rómaiak uroknak fogadták őt; ezt a czimet azonban a király nem akarta elfogadni.⁵ A pápa úr palotájába szállásolták el

¹ Erről a földrengésről, mely 1349. szept. 10-én volt, megemlékezik Bronner (i. m. 88. l.): a Kasino hegyén ez a borzasztó földrengés leirhatatlan kárt okozott, összes pompás épületei és a hegy tetején emelkedő régi benczés kolostor, mind rommá váltak.

— ² 1350. szept. 17-én indult el a magyar király Aversából (Pór, i. m. 239. l.) Ugyancsak a jubileumi év miatt Cercanoi Hannibal biboros és a szen'széki követ fáradozásainak sikerült már 1349. jul. 26-án tarantói Lajos és Johanna s a magyar király között fegyverszünetet létesíteni (Fejér, CD. IX. l. 739—754.), mely az 1250-ik év végéig kellett volna, hogy tartson; azonban mint tudjuk, ebből semmi sem lett; Nagy Lajos épen a jubileumi évben indította meg második hadjáratát Nápoly ellen. — ³ Cola Rienzi.

— ⁴ Szeptember vége felé történt Lajosnak bevonulása Rómába.

— ⁵ Lajostól különben veszedelmes is lett volna a Róma feletti uraság elfogadása, mert ez új bonyodalmakat okozott volna a pápasággal és IV. Károly német császárral egyaránt. A római fogadtatásról megegyezően irnak Kükülleivel a többi krónikák: így Muratorinál is a Historia Cortusiorum (XII. 926.) Ez eseményre vonatkozik Fejérnél egy oklevelünk is. (CD. IX. l. 409.)

öt¹ és a tribunus minden nap udvarlott és tisztelgett nála az előkelő rómaiakkal, a kik nagy örömmel hívták meg házaikhoz és vendégségeikre. A király ezután Szent-Péternek az apostolok fejedelmének templomában mindennap misét hallgatott, az idegeneknek és az összesereglett néptömegnek nagy lelki vigasztalására naponként megmutatták neki az Úr arczáinak verejtékét mutató kendőt is.² A király úr, miután ily ájtatoskodások között több napon át időzött Rómában és a pápa úr rendeletére megkapta a feloldozást,³ négyezer arany forintot ajánlott fel Szent-Péter oltárára és azt ott el is helyezte.

XXIV. Fejezet. A király visszatérése Magyarországra.

Innen seregével Itália többi országain keresztül hazafelé indult⁴ és minden városban örömmel és tiszteletteljesen fogadtatván, végre Veronába érkezett. Itt elbocsátotta a négyezer főnyi bősisakos zsoldosnépet szolgálatából és mivel még nem fizette volt ki egészen zsoldjukat, hogy a belátása szerint nekik járó pénzt megadhassa, kapitányaikkal Wolffardussal és Konradussal együtt érkezett vissza örömjongás között Magyarországra⁵ és innen aztán az ő bérüket hiánytalanul megküldötte. Az említett Wolffardus és Konradus kapitányokat maga elé hívatta és érdemeik fejében bőkezű királyi adományokkal jutalmazta meg őket; vitézi tetteiket és szolgál-

¹ A pápai palota ugyanis. (Avignonban székelték ekkor a pápák) üres volt. — ² Veronika kendőjét. — ³ Lajos királyt VI. Kelemen, első nápolyi hadjárata alkalmával (1397. őszén) kiátkozta volt. Folignoban várta az Italián átvonuló királyt Bertránd bibornok-legatus és átok alatt megiltotta neki, hogy Szicília ellen bármit tegyen. A király ridegen utasította vissza ezt a jogtalan beavatkozást és tovább folytatta hadjáratát. (Fraknoi i. m. I. 218.) — ⁴ Szeptember végén. — ⁵ Október 25-én.

lataikat pedig nyilvánoságra hozta a számukra kiadott kiváltságlevelekben.¹

XXV. Fejezet, Szicília országának visszaengedése a pápa ur birtokába.

Midőn az ország főkapitánya András vajda és Drugeth Miklós, Vilmos nádor testvére, Salernum városának kapitánya a többi tisztekkel és a király úr nagy hadinépével együtt már majdnem három évig maradt volt az országban s annak különböző részeiben, sok háborút viselt, sokszor legyőzte s csaknem semmivé tette Lajos hiveit, úgy hogy már csak az erősségekbe és várakba bezárkozva tudtak ezek megmaradni. Hogy pedig a mondottak igazolta annál világosabban kitűnjék, András vajdának rövidség okáért itt el nem beszélt tetteiről és hűségese szolgálatairól meggyőződhet, a kinek tetszik, abból a kiváltságlevélből, melyet ő birtokadományairól kapott volt.

Ötödik Ince pápa² végre, elsőiben Krisztusban fő-tisztelendő követe Guidó atya³, a szent Czeceziliáról elnevezett presbyterek testületének biborosa személyében, kit oldala mellől küldött említett hercegek⁴ szabadonbocsátása érdekében, azután pedig ünnepélyes követésben többiben küldött férfiak, majd hasonlóképen egy

¹ V. Ö. Fejér. CD. IX. I. 756–61. — ² Itt Küküllei nagyot tévedett, mert nem V. Ince pápa (1276. jan. 26-tól jun. 22-ig), hanem VI. Ince volt utóda Kelemennek, ki 1352. dec. 3-án halt meg. Incét 1352. decz. 18-án választották meg s 30-án szentelték fel és 1362. szept. 12-én halt meg. Különben is a királyi hercegek szabadonbocsátásának kieszközlése még VI. Kelemen érdeme. — ³ Guido biboros egyik legügyesebb diplomatája volt VI. Kelemennek és különösen Magyarországgal való dolgaiban mindig ő volt a követe. (V. ö. Fejér CD. IX. I. 680–81., 663–74. stb.) — ⁴ Durazzoi Lajos és Róbert s Tarantói Róbert és Fülöp, kiket Nagy Lajos 1348-ban Magyarországra küldött volt.

KÜKÜLLEI JÁNOS.

követe Bertalan törvénytudós által főképen arra kérte üdvös intelmekkel a királyt, hogy hadinépét, abból az országból hívja vissza. E kérelemre azután, mint az egyháznak alázatos és engedelmes fia, követei u. m. János veszprémi választott püspök¹ s az egyházjog tanára és mások útján az országot, valamint annak várait, városait, erősségeit és megszállott tartományait átengedte a pápa birtokába; úgy azonban, hogy az országhoz való jogát továbbra is fenntartotta magának.² Szabadon bocsátotta a Visegrád várában fogva tartott, említett hercegeket is és parancsot adott, hogy illő tisztelettel egészen Velenczéig kísérjék el biztos fedezet alatt a haza térőket. Nagy öröm közt hajóztak át ezek a tengeren Nápolyba és itt szép ünnepélyességgel és nagy hódolattal fogadták őket vissza s helyezték birtokaikba, fejedelemségeikbe és hercegségeikbe.

Mindezeket nem hallgathattam el, pedig hosszú időköz választ el ezen eseményektől s azért nem is tudtam oly világosan és rendesen, az éveket és napokat is megemlítve, elbeszélni a történeteket, de így is némely dolgokat magam már tudtam, másokat szavahihező emberektől értettem meg, a kik ismerték az eseményeket. Azért is most, midőn szokás szerint mentegetődzöm, elnézést kérek magam iránt, legyen elég tőlem, ha az események rendjét el tudom mondani. — Egyebeknek megírását és elbeszélését pedig hagyom azoknak, a kik úgy az ő szerencsés, — mind kedvezőtlen kimenetelű tetteiről

¹ Electum Wesprimiensem. Electus volt a neve az olyan kinnevezett egyházfőknek, akik méltóságukhoz a pápai jóváhagyást még meg nem nyerték. (Bartal i. m.) — ² Ez volt tulajdonképen a nápolyi ügy végleges befejezése 1352. végén. (V. ö. Fejér CD. IX. II. 168—69., 158—164., 47—53.; IX. V. 110—111. és IX. III. 256—57.).

többet tudnak írni és mondani, mint a mennyi itt írva van.¹

XXVI Fejezet. A velenceiek felszólítása, hogy adják vissza Dalmátországot.

Miután a fönti dolgokról szólottunk és így végeztünk azokkal, térjünk vissza kitüzött feladatunk tárgyához és szóljunk még Dalmátországról és a tengerparti városokról is.

A királynak ugyanis, minthogy szándékában volt az országhoz tartozó és a szent-koronának jószágait képező fejedelemségeket és birtokokat megtartani és azokat, melyek el voltak idegenítve újból visszaszerezni, mint a békességnek buzgó barátja, Angulo András² velencei dogét ünnepélyes követségek, levelek küldése és külön követek által is többször kérte és intette, hogy bocsássa vissza az ő és a szent korona birtokába Dalmátországot, melyet egészen elfoglalt tőle és a tengerparti városokat, melyeket megszállott volt. A velencei doge és főurai ezt megtagadták tőle, sőt készületeket tettek az ellenállásra s elhatározták, hogy szembeállnak a felséges királylyal.

¹ Ez az a fejezet, melylyel, úgy látszik, Küküllei be akarta végezni művét. De mindenesetre hosszab szünet állott be művének tovább folytatásában. Erre mutat innen kezdve megváltozott irói modora is. (L. bővebben a mű méltatásában). — ² Tulajdonképen Dandolo András (a budai krónika Damdulo-nak írja), Velence tizenkét első családjának egyikéből származott, megírta Velence történetét és Petrarccával is levelezést folytatott. Egyike a legkiválóbb dogéknak (1342—1354). De a magyar király háborúja már nem az ő idejében, hanem Gradenigo János († 1356, aug. 8.) és Delfino János alatt folyt le

XXVII. A királynak a velenceiek ellen indított hadjáratáról.

A király, hogy úgy ne tűnjék fel a dolog, mintha őket igazságtalanul és jog ellenére támadná meg, a szomszédos fejedelmek¹ és azok tanácsosai előtt, továbbá alattvalói, a határgrófok és hercegek előtt heves panaszkodásokra fakadt ezen nagy jogtiprás miatt a velencei doge és tanácsa ellen.

Ez okból, hogy megtorolja az ellene és országa ellen elkövetett sérelmet s azt megszüntesse és hogy országának általuk régi idők óta bitorolt jogait visszaszerezze, nagy haderővel Itália felé indult, a velencei doge ellen. Saját hadinépén kívül német grófok és lovagok is voltak vele, a kik idegen létükre kedvét keresték és felajánlották neki segítségüket; ezek az idegen vitézek, kivált a németek, kedvenczei voltak neki, nyelvükön is tudott és mivel zsoldjukról bőven gondoskodott és megjutalmazásukról sem feledkezett meg, ők is szívesen gyűltek körébe és hű szolgálatokat tettek neki.

Személyesen vonult át a velencei földön és birtokokon;² Seraval³ vára táján bevette Coniglianumot⁴ és innen Tervisium⁵ városához érkezvén, azt is megszáll-

¹ Krónikásunk valószínűleg a király szövetségesét, II. Albert osztrák herceget és IV. Károly német császárt érti, ki szintén kijelentette a signoriának, hogy a magyar királyhoz csatlakozik. (1356. jun. 3. Pórnál i. m. 301. 1) Az Alberttel való szövetségre vonatkozólag V. ö. Fejér, CD. IX. II. 484—85.) ² VI. Incze pápa ekkor mindenképpen vissza akarta a királyt téríteni, hogy Boznia és Szerbia ellen menjen térítő hadjáratra. (L. erre von. a pápának 1356. jul. 1-én Lajoshoz irt levelét: Aujoukori Diplomatiái Eml. II. 20—23. és Fejér CD. IX. II. 502—505. — ³ Seravalle a Piave baloldalán. A budai krónikában Sereval. — ⁴ Conegliano, az Udine-Treviso közti mai vasútvonalon. A b. krónikában Coneglianum. — ⁵ Treviso, Veneziától északra, Carrara mellett.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

lotta; a birtokát képező várakat és földeket, ugymint Asulumot¹ Rotkaverniával² együtt — a hol a crispiniacumi apátság³ van — Kewerdet, Gorgoniát, Forgoniát és még több mást elfoglalt és katonaságot helyezett el bennük. Ezután itt hagyta a hadsereg kapitányának tisztelendő testvér Miklós esztergomi érsek fivérét, a derék Tamás lovagot⁴ s a további harcra készen Magyarországra visszatért.⁵

XXVIII. Fejezet. Castel-Franck nevű vár ostromáról.

Később azután az előbb említett nagy tekintélyű és hatalmas Konth Miklóst Magyarország akkori nádorát⁶ küldte el ebbe az országba. Ő megszállotta nagy seregével a velencei doge és köztársaság Castel-franck nevű várát,⁷ több napot töltött itt, de miután az jól meg volt erősítve és fegyveres néppel is megrakva, sem mire sem ment vele. Vissza tért tehát ismét Magyarországra és itt hagyta az említett Tamás vitézt.

Ez a Tamás lovag és a király hadai, először Tervisina⁸ városa kapui előtt, azután onnan nem messze a térségen, harcba bocsátkoztak a velencei hadakkal és velük csatát vívtak; le is győzték őket és sokat elfogtak közülük.⁹ Harmadszor is épen úgy jártak, mert a

¹ Asolo a Piave jobboldalán. — ² Valószínűleg Quero, Podhradeczy szerint (i. m. 313. l. 6. j.) Nervesa A b. krónikában Rockaveris. — ³ A b. krónikában Cuspimacum. — ⁴ Vásári, vagy más néven Monoszlai Tamás. — ⁵ 1356. aug. 23-án. — ⁶ Ki Pr. Orosz szerint (i. m. 61. l. 27. jegyz.) 1361-ben a bakonybéli Csatkán, a pálosoknak „drága szép templomot és klostromot épített és fundált.“ Ő 1357. júniusban érkezett új hadakkal, de minthogy nem tudott semmi eredményt elérni, szeptemberben újra hazatért. — ⁷ Castel-Franco. — ⁸ Treviso. — ⁹ Ez az ütközet később történt, már a háboru végén 1358. jan. 14-én. (Pór i. m. 321. l. jegyz.)

hajózható Brenta folyó mellett nagy veszedelmek között lovaikon átusztatva a mély vizű folyót, korán reggel hirtelen rátámadtak a velenceiek németjeire és zsoldos katonáira, a zsoldosokat megverték és foglyokat is ejtettek közülük. Zsoldos szokás szerint aztán, miután lovaikat és fegyvereiket elvették, ismét szabadon engedték őket. E folyóba vesztett volt néhány más magyarral együtt. többek között Német Pál lovag is, Cheel Jánosnak fia.¹

Most a király visszahívatta Tamást és helyébe Hemfia Benedek lovagot² küldte oda. Ez a Benedek vitéz is odajövele után nagyon sokat harcolt a velencei hadakkal és győzelmeskedett felettük. Ezután újból az említett Tamás vitéz került oda, aki az elfoglalt várakat és területeket kemény és erős kézzel mindaddig megtartotta a király uralma alatt, míg Jadra városát el nem foglalták és vissza nem szerezték.³ Ezt egy Elderboh⁴ nevű kiváló német lovag foglalta el és pedig akképen, hogy miután a király úr hadaival egy éjjel megmászta a város falait és igen heves és vérengző harczott vivott a velenceiek német és francia fegyveres népeivel és megszalasztotta és legyőzte az iderendelt velencei grófot⁵, vagy kapitányt is hadával együtt: végre sikerült bevennie. Itt e lovag maga is halálosan megsebesült és sebeiben nemsokára meg is halt,⁶ de a királyi hatalom most már a dalmáciai tengerparton is helyreállíttatott.⁷ És

¹ V. ö. Nagy Lajos 1353-ki adománylevelét (Fejér CD. IX. II. 206–212. és 586–89. — ² Hém fia Benedek 1368-ban, mint bolgárországi bán szerepel (Fejér, CD. IX. IV. 120). ³ Zára visszavétele 1357. szept. 17-én történt. — ⁴ Ifjabb Ellerbach Konrád a német zsoldosok kapitánya (V. ö. Wagner Car. Coll. Gen. IV. 42–48.). — ⁵ Zára grófja, Falieri Mihály volt, kit a signoria pénzbírsággal, börtönnel és hivatalvesztéssel büntetett meg. (Pór i. m. 328.). — ⁶ Fiai kárpótlásul a vas megyei monyorókerekű uradalmat kapták a királytól. (Nagy Iván i. m. IV. 22) — ⁷ V. ö. a Lajos által Zárának adott szabadságlevelét (1358. febr.; Fejér CD. IX. II. 661–64.; Zára ostromára vonatkozik Schwandtner SS. III. 665, és köv. II.). —

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

minthogy ezzel Dalmátország és városai egészen a királynak uralma alá jutottak, ő nem akarta a velenceiek-től elfoglalt területeket is továbbra megtartani, visszahívta azokról seregeit és a várakat s a megszállott területeket visszaengedte és a velencei doge és tanácsúrak esküjének pecsétje alatt, hogy a tőle visszabocsátott területeiken a király iránt tanusított hűségéért senkit üldözni vagy megbüntetni nem fognak, békével visszaadta birtokaikat.¹

De később éppen a velenceiek mégis megszegették említett esküjüket, s a felséges király boszújára a lovagokat, a városi előljárókat² és azon vidékek nemességét, kiváltképen a coneglanumbelieket levágták, megölték és birtokaikat elkobozták. Azonkívül a király úr és a közöttük folyó háború ideje alatt is, Marino nevű doge-jukat több tanácsosával együtt avval vádolván, hogy a rályhoz szítanak, Velenczében a doge palotában felakasztották³ és nagyon sok tervisiumbelit is megölték és száműzetésbe küldtek pusztán ilyen gyanú alapján. Végre Tervisium városa ama területek visszabocsátása után szerződés útján Leopold ausztriai hercegnek, ugyancsak a király rokonának birtokába adta magát és neki meghódolt. Leopold herceg a birtokot átvette és bizonyos ideig az övé is volt, végre szintén megegyezés útján hadát onnan visszahívta és bizonyos föltételek mellett Carriari Ferencznek, Padua urának adta át azt.⁴

¹ 1358. febr. 18-án Zarában a ferencrendiek sekrestyéjében esküdött meg a békére Lajos király. (Fejér, CD. IX. II. 654—660.)

— ² Potestates. A podestának megfelelő latin kifejezés = városi előljáró. (Bartal i. m.) — ³ Marino Falier-t 1355. április 7-én fejezték le, de nem a Küküllei által említett okból, hanem azért, mert a polgársággal összeesküdött a senatus és a nemesség ellen.

— ⁴ V. ö. Fejér. C. D. IX. II. 666—68.

XXIX Fejezet A litvaiak elleni hadjáratról.

Más alkalommal saját hadából és egyéb hozzá csatlakozott nemzetekből¹ álló erős sereget vitt, a litvaiak ellen, a kik a keresztényeket és kivált Ruscia országát mindegyre zaklatták.² Tartományaikat és lakóhelyeiket majdnem egészen elpusztította és fejedelmüket elfogta,³ de mivel ez mindjárt hűséget és engedelmességet fogadott, újból szabadon engedte és szerencsésen visszatért Magyarországra.⁴

XXX. Fejezet. A Ruthénország elleni háború.

Azután, hogy ezt az országot a litvaiak ellenében megvédelmezze, hatalmas, belföldi és külországból szedett sereggel a szent koronához tartozó Ruscia országába ment kétizben is.⁵ Itt az ellenséget legyőzte és győzelmében bizván, az ország kormányozására több erős kezű hivatást küldött. És pedig először Péter bánt,⁶ valamint Krisztusban tisztelendő Imre atyát, az egri püspököt⁷ és Zudar Györgyöt⁸ testvéreivel együtt; utánuk Bebek

¹ Bizonyára a lengyeleket érti írónk alatta, kiknek érdekében az egész hadjárat történt. — ² Ruscia alatt Vörös-Oroszországot kell értenünk, a későbbi Galicia-Lodomériát, mely tulajdonképen magyar birtok volt. A magyar király 1351. jun. 19-én indult el Budáról és Krakóban egyesült a lengyelekkel. — ³ Lubart nevi. — ⁴ A hadjáratnak semmi eredménye nem volt, mert Kieystut fejedelem a kötött egyezséget kijátszotta. (A háború okára vonatkozólag v. ö. Fejér, CD. IX. II. 158.) — ⁵ Az első litvai hadjárat a következő évben volt. 1352. február 22-én indult utnak a király seregével (V. ö. Fejér, CD. IX. II. 363 -64.). A második már kereszties háború jellegű volt és valószínűleg 1355-ben történt. (Pór, i. m. 275. 1.). — ⁶ Czudar Péter Tótország bánja. — ⁷ 1230. októberétől 1360-ig viselte e méltóságot (Schmidt, Episcopi Agrienses. I. 285). — ⁸ Czudar György főpohárnokmester, Péter testvére (Fejér, CD. IX. V. 468—69.), Sajó-Ládon pálos kolostort alapított 1387-ben. (Pr. Orosz, i. m. 61. I. 27. jegyz.)

Imrét, majd Capol Jánost¹ tette meg vajdának, vagyis kapitánynak. Ők ügyesen és dicséretet érdemlően megvédték az említett országot s megtartották a szent korona czime alatt és a király úr hatalmában.

XXXI. Fejezet. A pápa urnak segítségére indított három hadjáratról.

Boldog emlékezetű Incze², Gergely³ és ötödik Orbán⁴ római pápának kérésére először Laczkfi Miklóst küldte segítségül, a ki sok várost, falut és várat birt reá a római anyaszentegyház iránti engedelmességre⁵ és a lázadókat is levertén, átszolgáltatatta Egidius bitoros,⁶ apostoli széki követ urnak. Utána Móricz fia Simon⁷ ment

¹ Kapoli János (Bonfini Zapol-nak — Zápolya nevezi) Kapoli Benedek fia János 1386-ban, mint Regni Rusciae Wayvoda említetik (Fejér, CD. X. I. 314), Zsigmond király udvarbirójának nevezi ki 1387-ben (U. o. 373.). — ² VI. Incze (1352—1362.), kinek kérésére Nagy Lajos 1357-ben Ordelafo forlii kényur ellen küldött segítséget. (A pápa köszönő levelét l. Theiner i. m. 29, 31, 35, 41.). Másodizben 1360-ban segítette Visconti Barnabo Milano ura ellen (Theiner i. m. 46, 45., Steinerz i. m. 540. és Fejér CD. IX. III. 166—69.). — ³ XI. Gergely, ki nem VI. Inczének, hanem V. Orbánnak volt utóda (1370—1378). Az ő idejében a magyar király legfőllebb csak a balkán népek ellen harcolt a pápa kérésére. — ⁴ V. Orbán, kit Incze után kellett volna említeni, mint utódát (1362—1370); ő az, ki 1367-ben hetvenhárom évi távollét után a pápák székhelyét visszatette Rómába. 1368-ban ment egy magyar csapat V. Orbán segítségére (Steinerz i. m. 569), ez az egyetlen ilyenemü eset, mert a következő időkben a lengyel ügyek foglalták el Nagy Lajost. A királyhoz intézett levelet l. Fejérnél (CD. IX. III. 438—39, IX. 61. 183, 185—6, 426, 583.). — ⁵ 1367—58. évi hadjárat. — ⁶ Albornoz Alvarez. Egyed, a Szent-Kelemenről, később Szent-Szabináról nevezett bitoros (Pór i. m. 337.); Fejér, CD. IX. III. 166—96.). — ⁷ Megyesaljai Morócz fia Simon, Pozsony, Győr, és Bakony ispánja (Fraknoi i. m. 243.), 1360. szept. 30-án érkezett Bologna fölmentésére és azért hívták haza, mert összeveszett a pápai legátussal.

*Incze Orbán
1367-58*

KÜKÜLLEI JÁNOS.

oda, a ki azonban semmi sikert nem ért el és emiatt a király kegyéből is kiesett, Őt Péter bán követte Orbán pápa idejében, hogy megvédelmezze Bononia városát Barnabo és Galeacius milanoi főurak ellen, a kik a várost ostrom alá fogták. És Péter bán ugyancsak megvédte a várost és meg is tudta tartani a pápa részére s becsülettel tért vissza Magyarországra.¹

XXXII. Fejezet. Az ausztriai herceg segítségére indított hadjárat.

Ezután nagy sereggel segítségül küldötte az öreges ausztriai herczegnek, Albertnek² Laczki Pált, hogy szállja meg Turegum³ városát. Ő ezt hosszas ostrom után elfoglalta és a herczeg hatalma alá juttatta⁴

XXXIII. Fejezet. A boszniai részekbe intézett hadjárat és a király ur kettős pecsétjének elvesztése.

Nehány lázadó nyakasságának megtörésére⁵ a nagy-hírű Konth Miklóst, országának nádorát, országa néhány zászlósúrával és más vitézeivel együtt Krisztusban tisztelendő atya Miklós esztergomi érseket⁶ Boznia földjére

¹ Czudar Péter szlavonai bán 1368. elején ment ötszáz lovassal a pápa segítségére Visconti Bernabos¹ és Galeazzo ellen Bologna védelmére. — ² II. Albert herceg, Habsburgi Rudolf unokája, egy nyomorék ember, (kit talán emiatt nevez irónk antiquusnak) kortársai a bölcs melléknévvel ruházták fel. — ³ 1355. aug. 11-én volt itt Thurgaunál (vagy más kútfők szerint Tulna mellett) a csata a svábokkal, melyben ezek nagy vereséget szenvedtek (Pór, i. m. 417.). Bonfininél Tergestum, a budai kr. civitas Tiurgniensis, a dubniciban circa Thulnam. — ⁴ 1355-ben kötöttek Zürichben a hadakozó felek békét (Pór i. m. 4.9.). — ⁵ Tulajdonképen a bogomilek megfélemezése volt a hadjárat célja (1363) és két év mulva történt aztán Boszniában egy lázadás Tvartko bán ellen. (Pór i. m. 317—75. l.). — ⁶ Frankói Miklós (Fejér, CD. IX. II. 251—54.).

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

küldte ismét nagy hadsereggel, a mely ország szintén a királyi korona fensősége alá tartozott. Ők ide benyomulván megszállották Zrenck¹ várát, de semmiképen sem tudták elfoglalni és emberben hadiszerekben szenvedelt nagy veszteséggel voltak kénytelenek visszavonulni.²

E hadjárat alkalmával egyik éjszaka valami ördög magzatai az érsek-kancellár úr sátrából orozva ellopták a király hiteles kettős-pecsétjét és bizonyos idő múlva, a mint az valósággal kiderült, maguk a tolvajok összetörték azt és egy ötvösnek eladták Beszterczen.³ Ez a véletlen eset azonban a királynak nem sok gondott okozott, hanem más hiteles pecsétnyomót készíttetett, átadta azt ugyanannak az érsekkancellárnak és a másik, elveszett pecsét alatt kiboesátott minden okmányt és kivált-ság levelet ezen pecsétnyomóval erősíttetett meg.⁴

XXXVI. Fejezet. A király bolgárországi hadjárata.

Ezek után a magyar szent koronához tartozó Bolgárországba nyomult nagy haderővel és Bodon városának elfoglalása után meghódította az országot.⁵ Elfog-

¹ Szebrenik, Ozorában. A budai kr. Sebernek, Bonfini Zrebernik néven említi, ugyanigy Oláh Miklós is az ő Hungariájában. — ² E háborúról olvashatunk Lajosnak egy 1364-ki (Fejér, CD. IX. III. 397), Drugeth Miklósnak 1355-ki (Katona i. m. X. 101.) és ismét a királynak egy 1356-ki oklevelében (U. o. 98—103.). V. ö. Engel, Geschichte v. Servien u. Bosnien cz. m (286. l.). — ³ Nagy Lajos e pecsétje Ozorában veszett el, mint azt egyik oklevelében (Fejér CD. IX. II. 316) említi „in Wzura“ és ugyancsak érvénytelennek jelenti ki három régebbi pecsétjét, melyek közül egyik Havasalföldön jártában tűnt el (U. o. IX. II. 397.). Más helyt ismét Miklós érsek szolgáit gyanúsítja meg a lopással. — ⁴ 1364-ben új pecsétjével az 1360—63-iki okleveleket mind ujra erősíti meg. (Hazai Okmt. II. 109—113, V. 137., Fejér CD. IX. III. 399.) V. ö. Pray Syntagma de sigillis. — ⁵ Több bolgár hadjáratról beszélhetünk. Valószínűleg volt egy 1366-ban (Pör i. m. 394. Fejérnél Lajosnak egy Bodon (ma Widdin városa) alatt 1366. jun. 10-én kiadott oklevele is effélett igazol. (CD. IX. II. 493.) De nevezetesebbek és irónk is ezeket érti, az 1368. és 1369 évi bolgár háborúk.

lalta és Magyarországra küldötte a magát Bolgárország⁴ császárijának nevező Strachmerus¹ nevű fejedelmet is; egy darab ideig a zágrábi püspökség Gomnech² nevű várában tartotta őt illő és tiszteletteljes fogságban, azután bizonyos föltételek és szolgálatok kikötése mellett szívesen visszaküldte ismét Bodonba, hogy ő felsége nevében és czime alatt kormányozza az országot. A fejedelem pedig szintén megtartotta az ő felségének fogadott hűséget és engedelmességet.

XXXV. Fejezet. A király hadjárata Károly császár ellen.

A király némely izetlenségek miatt³ Károly császár úr, a nagyhirű fejedelem ellen is személyesen indult nagy seregével és készülettel Morvaország határai felé, levelében magának a császár úrnak is felmondván a barátságot,⁴ bevonult Trencsén városába, hol serege köröskörül a mezőn és réteken telepedett le.⁵ Azalatt, míg seregével előre haladott, megérkezett Trencsénbe bizonyos főurakkal és vitézekkel a svidnicziai herceg⁶

¹ Stracimir (Bonfininél Stratimirus). — ² Gownik vára. A budai krónikában Sonmech néven szerepel. (V. ö. Engel i. m. 461. l.; Pray. Hist. Reg. Hung. II. 152.). — ³ Küküllei valószínűleg azt az esetet érti e kifejezés alatt, hogy IV. Károly császár egyizben, midőn cseh rablók rakoncátlankodtak a magyar határon, Lajos király ezért elégtételt követelt a császártól, Károly azonban felindultan kezdett a magyar király ellen beszélni a többek között anyját, Erzsébetet is becsmérlő kifejezésekkel illette. (Pórnál i. m. 432.) 1360-ból fennmaradt a császár levele, melyben Lajost gorombáskodásáért kiengesztelni igyekezik. (Fejér, CD. IX. III. 162–63. — ⁴ Lajosnak e borsos hangon irt levelét lásd Anjouk. dipl. Emi. (II. 422–3.). — ⁵ 1362. közepe táján. — ⁶ A bud. krónikában sindruciai hg. Ilyen nevű hely is van ugyan: Sindringen, de mégis a szileziai schweidniczi hercegség értendő alatta, melynek élén ekkor Bolko, vagy Boleszláv, a császár apósa állott. (Fejér, CD. IX. III. 353–54.).

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

a császár részéről azzal a megbizatással, hogy béketárgyalásokat kezdjenek. Miután fegyverszünetet kötöttek,¹ a békeség létrehozására átküldte a megbizott lovakkal Konth Miklóst nádort és Bebeck István₂ országbirót Brodába a császárhoz,³ a hová ez nagy seregével és sok vitézével gyülekezett volt; de minthogy ezalatt a király seregét elengedte, ezek a béke megkötése nélkül tértek ismét vissza.⁴

XXXVI. Fejezet. A morvaországi hadjárat.

Utóbb meglehetősen erős hadsereggel még Morvaországba küldte László opoliai herceget és Péter bánt, a kik itt mindent felégették s nagyon súlyos károkat okoztak és azután visszatértek hazájukba.⁶

XXXVII. Fejezet. Hogyan választották és miképen koronázták meg Lajos királyt Lengyelország királyává.

Idő multával, midőn nagybátyja, Kázmér lengyel király meghalt,⁷ óriási sereggel indult be Lengyelországba, hol azután nagybátyja utján szerzett örökségi jogánál fogva szerencsésen királylyá koronázták.⁸

¹ 1362. aug. 15-én Trencsénben (V. ö. Katona i. m. X. 307.; Pray, Annales II. 119.; Fejér, CD. IX. II. 291—92.). — ² Bebek István fiai György és László építették a gömörmezei gombaszegi híres pálos-klostromot (Pr. Orosz i. m. 71. I. 34. jegyz.). — ³ Brünn. — ⁴ A sereg széteszlása az eleség hiány miatt történt. (Fejér, CD. IX. III. 408.). A békét pedig csak 1364. febr. 10-én kötötték meg Brünnben. (U. o. IX. III. 360—61, 452—53, Theiner Monumenta Hung. II. 100, 105.). — ⁵ A hadjárat 1371-ben volt, Oppelni Ulászló, az akkori nádor Czudar Péter pedig a már többször szerepelt szlavoniai bán. (Fejér, CD. IX. V. 468—69.). — ⁶ A béke azután házassági összeköttetések alapján állott helyre. (Pór, i. m. 456.). — ⁷ Krakóban 1370. nov. 5-én. — ⁸ 1370. nov. 17-én a krakói székesegyházban Jarosláv gnezeni érsek által (V. ö. Fejér, CD. IX. IV. 240—41.).

XXXVIII. Fejezet. A király hadjárata Havasalföldről

Szintén maga a király személyesen indult Bolgárországon keresztül a szent koronához tartozó havasalföldi részekbe Layk, az említett részek vajdája ellen¹, a ki a felséges király ellen fellázadt. A másik oldalról, a székelyek földje felől, nemesekből és az erdélyi tartomány székelységéből álló erős hadsereggel Móricz fia Simonnal és más főrangú vitézekkel együtt, átküldte Miklós erdélyi vajdát,² hogy látogassák meg Havasalföldét. Ez (t. i. Lajk vajda), hogy megakadályozza a király úr hadának bemenetelét, Bolgárország felé a Duna mellett nagy seregével lesbe állott.

Miklós vajda pedig az Ilumcza folyónál,³ a hol az oláhok által emelt erődítmények és védművek voltak, kierőszakolta az átkelést és Layk vajdának nagyszámú seregével, melynek kapitánya domolykai várnagya Oláh Dragomer gróf volt,⁴ harcba bocsátkozott s egy heves csatában győzelmet vívott ki fölötte úgy, hogy sokan megölettek és maga a kapitány is megfutamodott. De azután, midőn nagyon előre nyomult, járatlan utakra, galagonyás sűrűségekbe és keskeny szorosok közé került, s ekkor az erdőkből és hegyekből lerohanó oláhság megtámadta alvajdájával, a vitéz Péterrel,⁵ valamint az úgy nevezett Vos Dezsővel⁶ és Küküllővár-várnagyaival

¹ László vajda (Ulászló, Vlajk, Vladu, köznéven Lajk) fia volt annak a Sándor vajdának, ki annak idején Lajos királynak hűségét fogadott, egy oklevelében „László, Isten és Magyarország királyának kegyelméből Havasalföld vajdája és szörényi bán, valamint Fogaras hercege“ néven szerepel (Fejér, CD. IX. IV. 477 79., 210–211.). 1369-ben volt a hadjárata. — ² Laczkfi István fia Döbröközi Laczkfi Miklós erdélyi vajda, Móriczfia Simon már szerepelt, mint a pápa segítségére küldött had vezére. — ³ Jalomnicza. — ⁴ Dragomer dombóiczai várnagy. — ⁵ Járai Péter erdélyi alvajda, a Wáradgyai család őse. (L. gróf Lázár M. cikkét a Turulban. 1884! 162–56.) — ⁶ Vas Dezső, a Vass grófok őse.

NAGY LAJOS KIRALY VISELT DOLGÁI.

Ruffus Péterrel,¹ Székely Péter és László vitézekkel, sok más vitézzel és előkelő nemessel együtt itt lelte halálát. És midőn a magyar katonák seregéből kiválva meghátráltak és menekülni akartak, a mocsaras, ingoványos és járatlan helyeken körül kerítették őket az oláhok és nagyon sokat legyilkoltak közülük s maguk veszedelmével és egyetmásaiknak nagy kárával is csak néhányan tudtak megmenekülni. Miklós vajda holttestét véres harc árán szabadították ki az oláhok körmei közül és Magyarországra hozták, a hol Esztergomban a boldogságos Szűz-Mária klostromában temették el.

Az első ellenségeskedés tehát ily balul ütött ki, de utóbb az ügyes és vitéz Gara Miklós macsói bán erős kezében mégis kedvezett a szerencse. Ő, mellvédekkel és tornyokkal ellátott hajóin Layk vajda harcosainak és ijjászainak, a záporosöként nyilazó oláhoknak minden támadása ellenére is a királyi sereget a Dunán átszállította, mire az ellenség futásnak eredt és úgy széteszlott, mint a füst. A seregnek megmaradt része pedig benyomult a Zewrin² táján levő földre és azt elfoglalta.

Itt ekkor a király először Zewrin várát, néhány év elteltével a havasalföldi határ közelében egy Therchnek nevezett³ igen erős várát épített Brassó vidékén és hogy őrségét megerősítse, megrakta jól fegyveresekkel és pedig børsisakosokkal és angol ijjászokkal⁴ a várát s így aztán meg tudta tartani a maga hatalma alatt.

¹ Vörös Péter (Fejér, CD, IX. III. 516–17.). — ² Szörény. — ³ A mai Töröcsvár. A budai kr. Treuchnak nevezi. Lajos egy adománylevelében említi e várát (Fejér, CD, IX. V. 158.). Érdekes, hogy az oklevél évszáma 1377. és a király Havasalföld meghódításáról, mint jövőendő feladatról emlékezik meg („quod, si Deo volente, Terra Transalpina ut superamus, ad manus nostras deveniet“). Hibás tehát az oklevél évszáma, mert Lajk vajda 1369-ben meghódolt már. Így leginkább 1367-et tehetünk helyébe. — ⁴ Hires volt ebben az időben az angol, vagy fehér zsoldos csapat, melyben sokan voltak magyarok is, így Toldi Miklós, Aranyának hőse, ki másodkapitány volt a csapatban. Valószínű, hogy a király épen őt tette meg Töröcsvár védőjéül (Pör. i. m. 405. l. jegyz.)

XXXIX. Fejezet. Lajos király különböző hadjáratai, az ő kegyessége és egyéb kiváló jellemvonásai.

Igy majdnem évről-évre, avagy minden esztendőben is volt háboruja az ő vetélytársai s a lázadók ellen, de több ízben is volt ilyen a rácok¹ és moldvaiak² ellenében, a kikkel szemben különösen nagy szívósságot fejtett ki. A mi Rácországot és ennek a király hatalmában való megtartását illeti, a legnagyobb tevékenységet Osofia Domokos macsói bán³ az ő alvajdájával, Zemerével, azután meg a fiatalkorban levő, de már báni méltóságra emelkedett, fáradhatatlan buzgóságú, vitéz és hadi dolgokban oly eszélyesnek bizonyult Gara Miklós tanúsították.

A király maga mély belátású ember volt, a mellett határtalanul bőkezű is; sok szerencsés háborút viselt és országának sok földet visszaszerzett. A hadi dicsőségen kívül, kitűnt a tudományokban is,⁴ nagy szenvedélyvel művelte a csillagászatot és igazi erényei miatt még a pogányok is nagyra becsülték és nevét sok nemzetnél dicsőségessé tette.⁵ A katolikus vallásban buzgó

¹ Szerbek. — ² A moldvaiak elleni hadjárat évét (1359) Oláh Dragosnak ez alkalommal szerzett érdemei fejében adott adományleveléből tudjuk (Fejér, CD. IX. III. 15 9 61.) ³ Osofia Domokos az Asszonyfalvi Oslffyak őse. — ⁴ Udvarában sok tudós pap, jogász, orvos és költő gyűlt össze; még mint Sicilia királya, Nagy Lajos megerősítette a nápolyi hittani iskola szabadságlevelét (Anjouk. dipl. Eml. II. 253), alapított Pécsen egyetemet. V. Orbán pápa 1367. szept. 1-én erősítette meg egy oklevelében az utóbbit (Köller Hist. ep. Quinqueecl. III, 96.; Fejér, CD. IX. IV. 65—75; Wallaszky, Conspectus Reip. Litt. 83, 135., 172., 214. és 300 l.) — ⁵ János alexandriai patriarcha írja IV. Károly császárnak 1372-ben Lajos királyról: „Istenemre mondom néked uram, sohasem láttam oly hatalmas és nagy fejedelmet, a ki annyi alázatossággal, szerénységgel és minden szelvelés nélkül szóljon, s a ki annyira óhajtja a béke és egyetértés fenntartását; és ezt Isten, a pápa ur és az egész világ előtt bizonyítom.“

a szegények iránt bőkezű volt, tiszteletben tartotta az egyházak jogait és az egyházi tisztségeket nagyra becsülte.

XL. Fejezet. Az ő uralkodása idejében történt dolgokról.

Minthogy azonban a bölcsek bizonyosága értelmében is a jó tett dicsőséges gyümölcsöt terem és ezért emlékét ápolni szükséges, legyen szabad itt még toldalékul érdemzerint és méltóképen felsorolni mindazt, a mit az ő idejében és gondosságából buzgó törekvéssel véghez vittek.

XLI. Fejezet. A zsidók kiűzése.

Ő ugyanis mint a hitnek buzgó előharczosa, szerette volna a zsidókat is megnyerni Krisztusnak és a katolikus vallásra téríteni, de szándékát maguknak a zsidóknak megátalkodott makacssága miatt nem tudta keresztül vinni; ezért aztán az egész Magyarországon levő összes zsidókat elbocsátotta és megparancsolta, hogy kergessék ki őket.¹ Jajaikat és telhetetlen uzsoráskodásaik utján összeharácsolt vagyonukat nem akarta magáévá tenni, sem elvenni tőlük, mert ezt megvetette, mint a piszkos sarat. Így aztán mind kitakarodtak Magyarországból Ausztriába és Csehországba és elszéledtek.²

¹ Lajosnak első nápolyi hadjárata idejében 1348-ban, mint tudjuk, nagy járvány, az u. n. fekete halál uralkodott europa-szerte. A járványt a zsidóknak tulajdonította a nép, hogy ők mérgezték meg a kutakat s e miatt üldözni, gyilkolni kezdte őket. A magyar király felhívta, hogy keresztelkedjenek ki, mert így megmenekednek. De ezt nem tették. Ekkor aztán kiűzte országából. — ² Később (1374.) már országos bíró alá vannak rendelve hazánkban. Egy oklevelünk (Fejér. CD. IX. IV. 579—80.) megemlékezik bizonyos Szentgyörgyi Feculinus grófról, mint az egész országban levő zsidók bírójáról.

XLII. Fejezet. A remeték rendjéről és Szent-Pál első remete testének hazahozataláról.

Végtére a Szent Pál első remete szerzetes barátok rendje virágozni és szaporodni kezdett Magyarországon. Úgy annyira hogy Velenczéből hazahozták ezen Szent Pálnak testét,¹ a ki az említett szerzet alapítója volt, Magyarországra és a Buda közelében fekvő Szent-Lőrinczen a remetéknek a hegy tetején levő klostromában helyezték el nagy pompával; e helyen egyrészt a szent alapító-
nak emlékét tartják fenn, más részt a nép is nagy számban szokott ide Isten dicséretére összegyűlni. Az említett rend szerzeteseit ugyanis először boldog emlékeztű Károly király hozta be,² a királynak atya, de eleinte kevés klostromuk és jószáguk volt, mint például Szent-Lőrinczen³

¹ Talán az 1381-ki turini békekötés egyik titkos pontja volt, hogy a velenceiek Lajos királynak ajándékozzák Szent Pál ereklyéit, melyeket aztán Alsáni Bálint és Horváti Pál püspökök haza is hoztak. (Pór. i. m. 518—20 l.) A király, midőn egyszer Márianostrán a pálosoknál látogatóban volt, megígérte, hogy a szent remete testét, megszerzi. (Eggerer, *Fragmen panis corvi*, 161.; Kerchelich, *Hist. Eccl. Zagrab.* 138. V. ö. még Pray. *Dissert. hist. crit. de Sacra Dextera D. Stephani*, 72—73.) Az *Érdicodex* adja a hazahozás történetét. (Pór, i. h. M. *Tört. Tár.* IV. 153.) — ² A pálos-rend az egyedüli magyar eredetű szerzetes rend. Alapítója boldog Özséb esztergomi kanonok volt, (†1270), ki a tatárjárás után 1263-ban kapott megerősítést III. Orbán pápától, hogy R. Sz. Párról a pilisi völgyben társulatot alkosson. Róbert Károly idejében történt aztán, hogy 1308-ban decz. 18-án V. Kelemen a rendet a többi szerzetes rendek közé igtatta. Ekkor Salamon nevű volt a magyar provinciális helynöke. (Carolus Péterffy, *Sacra Concilia* 147.) — ³ Ezt a klostromot Lőrinc generális alapította a budai hegy nyugati oldalán a XIV. században és Róbert Károly, János óvári gróf és budai bíró, Venetus Pál és mások áldozatkészsége folytán a leggazdagabb klostrommá fejlődött. A török időkben pusztult el, a régi Szép Juhászné nevű helyen állott. (Podh-radczyk i. m. 334. l. 2 jegyz.)

Szent-Kereszten,¹ Szent-Léleken² és Szent-Lászlón,³ a pilisi erdőben; voltak még más helyeken is világiak, a kik a remeték nevében járkáltak ide-oda.⁴

XLIII. Fejezet. A noztrei klastrom építtetése.

Lajos király a mondott rend számára még építtetett egy szép klastromot Noztrén is.⁵

XLIV. Fejezet. A levveldi klastrom alapítása.

Egy másik klastromot a karthauzi barátok számára Lewelden alapított a Bakonban⁶ és azt is ellátta a szükséges javadalmakkal.⁷

XLV. Fejezet. Két kápolna építése.

Hasonlóképen szép és művésziessé mívű kápolnát

¹ Ez Szent-Özséb alapítása volt. — ² IV. Béla és Kun László alapítása. — ³ A szt.-lászlói, baranyamegyei klastrom Ovári Istvánfia Konrádnak alapítása Nagy Lajos idejében, Pr. Orosz szerint (i. m. 83. l. 42. jegyz.) Pál veszprémi püspök ezek előtt említi a paticsi, dubiczai és még kilencz más klastromot. — ⁴ A pálos-rend elterjedt később egész Európában, hazánkban II. József 1782-ben eltörölte és 10 milliónyi vagyonát is elkobozta. Ma már csak Lengyelországban virágozik a szerzet, hol különösen czenstochovai kolostora híres. — ⁵ Mária-Nosztrán 1352-ben építtette a király e monostort, mely az ország legszebb klastroma volt és Pr. Orosz szerint (i. m. 84. l. 44. j.) a király már ugy elhalmozta az itteni szerzeteseket jószágadományokkal, hogy ők maguk kérték, hogy többet már ne adna. U. ő előszavában azt mondja a pálos-rend olyan hálás volt Lajos király bőkezűségéért, hogy halála évfordulóján nemcsak hazánkban, hanem külföldön is mindenütt énekes misét szolgáltatott lelkének örök nyugalomáért. — ⁶ Város-Löd vidékén volt ez a veszprémmegyei Bakony-völgyében, akkor Lövdnek nevezték. Hölgykő nevű vadászkastélyából építtette ezt a király (Pór. i. m. 595.) Az alapítólevél 1378. márc. 14-én kelt (Fejér, CD. IX, V. 239—244). — ⁷ Eml. alapítólevél. Alsó és Felső-Lövöld, Tapolca és három sopronmegyei jószág. (Pór, i. m. 595.)

építettett Aquisgranumban¹ és egy másikat a boldogságos Szűzről elnevezett Cellben². Elegendőképen és bőkezűen meg is ajándékozta ezeket s az istentisztelethez való drága felszerelésekkel, szent edényekkel, kelyhekkel könyvekkel s különbnél-különb egyházi öltözetekkel s egy-egy tiszta arany kehelylyel látta el.³ Ezáltal az ő példás bőkezűsége és fáradhatatlan munkássága sok főura vitéze, nemese, de még főpapja előtt is buzdításul szolgált, hogy hasonló áhítatosságra törekedjenek, a kik aztán az említett szerzetesrend számára lakóhelyeket ajándékoztak és Isten nevének dicsőítésére s Szent Pál tiszteletére klastromokat emeltek és jószágokat adtak hozzájuk.⁴

XLVI. Fejezet. A kunoknak keresztény hitre térítése.

Szent-István király példájára, a kit az isteni gondviselés jelölt ki arra, hogy Magyarországon megvesse az új hitnek alapjait és a ki az apostolok után, mintegy lelkileg, mennyei harmattal üdítette volt fel a hívők szívét, hogy a keresztény vallás Istennek nagyobb dicsőségére messze elterjedjen, ő jámbor kéréssel fordult az apostoli székhez és a tatárok vallására tévelyedett kun nemzetet is a katolikus hitre térítette.⁵ Minorita-rendű szerzetesek kaptak az apostoli széktől megbízást

¹ Az aacheni kápolnáról az alapítólevél emlékezik meg. (Fejér, CD. IX. IV. 91—92, 561—64. és IX. V. 525—26.; Theiner, i. m. II. 153—4.) — ² A mária-celli kápolna alapításának legendás történetét Menestarter János is megírta 1487-ben (I. Pórnál i. m. 590. I. és Benedicta Virgo Cellensis sub auspiciis RR. amplissimi DD. Benedicti ad S. Lambertum“ Graz, 1645.) — ³ A mária-celli Nagy Lajos kincsek között vannak a király és neje menyegzői ruhái, két misemondó ruha, a király vértje, kardja, kelenyvi és sarkantyui (Pór, i. m. 592.) — ⁴ V. ö. Pór i. m. 599. Eggerer. i. m.; Magyar Sion VII. 745; Fejér, CD. IX. V. 444—46, 470—74, 557—62, 352. — ⁵ VI. Kelemen rendelete Kunországba térítők küldése véggett 1348. május 31. (Theiner i. m. I. 1149).

arra,⁵ hogy e népnek, mely már akkor ismerős volt a keresztény vallással, a lelki pásztorságot, papi szolgálatot és a szentségek szétosztását ellássák; és így napról-napra gyarapodnak a hitben.

XLVII. Fejezet. A patarenusok térítése Bozniában.

Peregrinus, Boznia nagy tudományú és buzgó püspöke, a ki a minoriták rendjének tagja,¹ a király rendelkezésére a nagyon megszorodott és különböző tévtanokat valló bozniai patarenusokat² vallásunkra téríti és megkereszteli.³

XLVIII. Fejezet. Némely szlávoknak megkeresztelése.

Szintúgy megtért a Lipna vidékéről való szlávok keménynyaku népe is és fölvette a keresztiséget. A katólikus papok ezeknél eleinte a tudós Szent Jeromos fordítása szerint saját nyelvükön végezték az anyaszentegyházban szokásos istentiszteletet, de azt mondják, hogy mostanság ismét odahagyták vallásukat, visszasülyedtek régi tévelygéseikbe és még sokkal pogányabbakká váltak.

¹ Peregrinus de Saxonia (Fejér, CD. VIII. IV. 160, IX. I. 675—76 Theiner i. m. I. 597, 609, 768.) — ² A patarenusok, vagy bogumilek különösen Bozniában és Bolgárországban voltak elterjedve. A bogumilek tana egy Bogumil nevű papról vette nevét, ki a X században a III. századbéli Manes által alapított manichaeismust élesztette fel. A paterinus nevet pedig a Milano melletti Patarea hegyről vette, hol éjjeli miszteriumaikat üzték. V. ö. V. Orbán 1368-ki levelét Lajoshoz (Fejér, IX. IV. 141—43.)

³ XI. Gergely levelében megemlékezik a bozniai térítésekről (Fejér, CD. IX. IV. 509—11, 587—90.) és egyik minorita levele is szól arról. (U. o. IX. III. 602—603.)

XLIX. Fejezet. Hogyan kapott az azelőtt néptelen Moldova új lakósságot.

Ugyanebben az időben Bogdán, a máramarosi oláhok vajdája, ezen vidékről összegyűjtván az ő oláh népet, titkon a magyar koronához tartozó, de a tatárok szomszédsága miatt régóta elnéptelenedett¹ Moldova földjére vonult: És bár a király hadai többször zaklatták őket ott, az oláh nép mégis nagy sokaságra növekedett e földön és lassanként az egész országban elterjedt, Vajdáik pedig, a kiket az ezen országban lakó oláhok választanak maguknak, Magyarország királya hűbéreseinek vallják magukat és hódolatuk jeléül a szokott adó megfizetését is vállalják.

L. Fejezet A döghalárról, éhinségről és a földrengésről.

Ugyancsak az ő uralkodása idejében egyes helyeken és pedig úgy Magyarországon, mint más szomszédos országokban gyakori dögvész pusztított.² Időről-időre éhinség is uralkodott, mert a sáskák és az egerek tönkretették a buzavetések és más gabonák termését³ és helyenként több ízben nagy földrengés is volt.⁴

¹ A kipszaki tatárok a Prut és Olt közötti területet tartották megszállva a XII. és XIII. században, a XIV. században Lajos király elűldözte őket e vidékről és így jött arra a gondolatra Bogdán, a máram oláhok vajdája, hogy ő itt Moldvában független államot alapítson magának. Az oláhok kivándorlása 1359 előtt történt, mert a király ez év márc. 20-án megjutalmazta Gyulafia Drágost, a moldvai oláhok elleni hadjáratokban tanúsított szolgálataiért (Fejér, CD. IX. III. 159.) — ² 1348-ban és 1380-ban uralkodott a fekete halál Magyarországon. Az 1348-król v. ö. A váradi kápt. statutumai (51), Bunyitai, A váradi püspökség tört. (I. 191.) Leges Eccl. (III. 236. l. Rúbr. XX.). Az 1380-dikiről Fejér (CD. IX. V. 481.) — ³ 1364-ben (Fejér, CD. IX. III. 408—411.) — ⁴ 1349. szept. 10-én, mely Olaszországban pusztított leginkább (Bronner i. m. C. V. 73. §. 88—89.)

LI. Fejezet. Az udvarnokok és más udvari szolgák felszabadítása.

Hasonlóképen ez időben sok udvarnokot¹ és más különböző szolgálatokat tevő udvari cselédet felszabadított és Magyarország nemeseinek sorába emelt, mert jószágok adományozásában mindenkivel szemben kegyelmesen, bőkezűen és jószívűen viselkedett.² Innen van, hogy őt mindenki oly rendkívüli módon szerette.

LII. Fejezet. Lajos király feleségeiről és az ő gyermekeiről.

Azt hiszem, érdemes azt is megemlíteni, hogy a nevezett Lajos királynak két felesége volt, a nagyméltóságú Károly úrnak, ekkoriban morva örgrófnak derék leánya, a ki később a császári trónra jutott³; ez magtalanul halt meg.⁴ A második a dicső Erzsébet asszony, az

¹ Az udvarnokokról Kézai így ír: „... az ország előkelő kényőkre akarván élni s számtalan foglyuk levén, nem engedék őket szabadon menni, mint a pápa akarja vala, hanem udvaruk szolgálatára rendelének közülök, kiket hazai néven (tk. a szláv dvornikból) udvarnokoknak neveztek“ (Szabó Károly ford. 95. l.)

— ² Verböczy szerint (Tripart. I. 4.) „kinek a király várát, várost ad vagy birtokjogot, ezzel nemesi rangra is emeli az illetőt.“

— ³ IV. Károlyt, Morvaország hercegét, Bajor Lajos ellenében 1346. jul. 11-én választották meg német királynak, és 1347. óta mint király, 1355. ápr. 5-étől mint császár uralkodott 1378-ig.

⁴ Az akkor még morva örgróffal még Róbert Károly idejében szövetség létezett. Ezt még megerősítette a Lajos herceg eljegyzése Luxemburgi Margittal, Károly leányával, kinek feleségétől, Károly walesi gróf leányától két gyermeke volt, Margit és Katalin, ki is aztán Rudolf osztrák herceg neje lett.). 1338. márc. 1-ről szól az eljegyzési szerződés és 1339-ben kellett volna Margitnak az udvarhoz Magyarországba nevelőbe jönni. Atyja 1342-ben személyesen sürgeti az udvarnál a házasságot, de Margit ekkor még csak hét éves lévén, még négy évre elhalasztódott az esküvő. (Steinherz, Die Beziehungen cz. i. m. 219–220. l.). Margi királyné 1349. őszén, az akkor uralkodó pestisnek esett áldozatul. (Acta externa. Mon. Hung. hist. ser. IV., II, 299.).

KÜKÜLLEI JÁNOS.

említett István bán¹ leánya volt, kitől három leánya született: Mária Hadviga és Katalin, akit azonban korán, még gyermek éveiben elragadott a halál.²

És minthogy a királyi törzs sarjadékához, hogy a tőle származó új nemzedék természetadta ékeségeivel annál ragyogóbban tündököljön, fényes származású házasság való, azért hogy különben is nagy nevezetességű családját ezzel is még magasabb fokra emelje, Máriát egy hirneves fejedelemmel, Zsigmond brandenburgi örgróffal jegyeztette el.³ Atyja császári sarjadékból nemzette őt s a császári méltóság dicsfénye környezte és minthogy még mind ketten gyermekkorukban voltak, a dolgot előbb a felséges királyné asszonyokkal, az anyával és a hitvessel, valamint az ország egyházi és világi főrendivel beszélte meg és közölte. Csak ezután történt meg a császárné, mint annak anyja⁴ jelenlétében és Csehországból megjelent főurak előtt Nagyszombatban nagy pompával és vigsággal az eljegyzés.⁵ Ő pedig mindkette-

1 Kotromanic István bosnya bán leánya volt Erzsébet, kivel 1353. jun. 20-án volt a menyegző (Dlugos, L. IX). VI. Ince pápa 1356-ban a templomokban ünnepélyes könyörgéseket rendelt el, hogy a magyar királynak örököse születésék. Erzsébetet tudvalevőleg leánya Mária szemeláltára ölték meg Novigrádban. (1387. jan.). — ² Katalin még 1374-ben életben volt (Fejér, CD. IX. IV. 558—61.), ekkor tervbe volt véve Valois Lajossal, a francia király második fiával való házassága. (M meghalt 1376-ban.) — ³ 1377-ben febr. 20-án történt meg a tescheni herceg, mint a császár követe által a leánykérés. — (Mill. tört. III. k. 301. l.) — ⁴ Károly császár negyedik felesége Pomerániai Erzsébet, kit 1363-ban vett nőül. E házasságból született 1368-ban második fia, Zsigmond (Dobner Monumenta IV. 50). — ⁵ Már 1372-ben meg akarták tartani az eljegyzést, (Fejér, CD. IX. IV. 389—396), de minthogy Dubravius szerint (Hist. Lib. XXII.) 1377-ben történt, hogy a kis Zsigmondot Magyarországra küldték, hogy a magyar nyelvet és a katonai szolgálatot még gyermekkorában megtanulja, valószínűleg ekkor eshetett meg a nagyszombati eljegyzés is.

jüket a maga udvaránál tartotta ezután és itt neveltette őket, a kik is a királyi trónra emeltetvén, most már együtt uralkodnak¹.

Hedviget atyja halála után Lengyelország királyává koronázták meg.² Később őt Lengyelország fő- és zászlós urai és nemesei Jagulának, a litvaiak hatalmas fejedelmének adták feleségül,³ miután az előbb katolikussá lett és testvéreivel együtt megkeresztelkedett. Őt is ünnepélyesen megkoronázták Lengyelország királyának s Lászlónak nevezték el és hasonlóképen együtt uralkodik feleségével boldogan azon ország felett.⁴

LIII. Fejezet. Lajos király életének békés és csendes napjairól.

Midőn a következő időkben a király elérkezett hatalmának tetőpontjára és országa trónján tekintélyének virágjában állott, minden boldogságát Istenbe helyezte, a kitől minden jó származik és neki rendelte alá fejedelmi hialmát és az uralkodás gondjait. Nem szenvedélyek sugallata szerint és önkényesen kívánt uralkodni, hanem mint az igazságosság tényleges őre a törvény értelmében és a józan ész tanácsaira hallgatva. Mert a

¹ Kükülleinek és művének idejére nézve fontos adat, melyből kitűnik, hogy mindenesetre Nagy Lajos halála után, de még Mária életében (1395. előtt) írta e sorokat. — ² Krakóban 1384. okt. 15-én. — ³ Hedvig tulajdonképen Lipót osztrák herceg fiának Vilmosnak volt szánva. 1375. márc. 14-én volt Hainburgban a forma szerinti esküvő is, a mennyiben az öt éves vőlegényt és a három éves menyasszonyt Demeter esztergomi érsek összeadta és az éjszaka is együtt altatták el a „házaspárt.“ (Mill. t. III. 303.). Az igazi esküvő azonban csak 1385-ben állapított meg (V. ö. Fejér CD. X. I. 141—43, 228—30.). aug. 15-re, de ez Jagello Ulászló jelentkezése után elmaradt és 1386. febr. 18-án a világhírű szép Hedvig hozzá ment feleségül. — ⁴ Ulászló 1386 febr. 18-án keresztelkedett meg és március 4-én tették fejére a koronát. (Mill. tört. III. 380)

szorgalmasan kifejtett céltudatos tevékenység és a megfontolástól kormányzott uralkodói eszélyesség, tökéletesen, a törvény szellemében, a vezető szerepet viszi az országok kormányozásánál.

Miután hatalma természet szerinti volt, inkább isteni sugallatra, mintsem emberi ösztönből, vágyainak célja az volt, hogy kövesse elődeinek, a szent királyoknak és atyjának nyomdokait, a kikkél a hitbuzgóság és keresztény vallásosság igazi fénynyel és teljes tökéletességgel tündökölt és igyekeztek e példák nyomán az ő országainak, tartományainak és a tőle függő népeknek szabadságát, szokásait és törvényeit jó békében és nyugalomban megőrizni és kivált azokat, kiket a hitben új emberekké tett, ellenségeiknek minden cselvetésétől, támadásától, kivált a pogányokétól diadalmason megvédeni; a minthogy országa egyházait jogaikban oltalmazta is és szabadságaikban világi javakkal mindég is gyarapította.

LIV. Fejezet. Lajos király szemlélődő életéről.

Midőn látta és tapasztalta, hogy országai és tartományai köröskörül mindenütt békésen és csöndesen virágnak, habár szokása szerint gyermekkorától kezdve a vadászatban most is kedvét lelte,¹ végre a világi dolgokkal való bajlódást, a mi hibák nélkül és egyéb gondokat mellőzve nehéz dolog, elhagyta és eltökélte

¹ Több vadászó helye ismeretes: Berény, Gerencsér Veszprémben, Damásd Barsban, Ecellő Erdélyben, Megyer Pestben (?), Lipcse Liptóban, Paks Tolnában, Bredna Zólyomban stb., hol vadászkastélyai is voltak (Pör, i. m. 550. l. jegyz.). A dubniczi krónika leírja, hogy egy izben (1353. nov. 26.) Zólyomban egy feldühödött medve majdnem megölte a királyt és csak Bessenyő János allovászmesternek köszönhette megmenekülését.

NAGY LAJOS KIRÁLY VISELT DOLGAI.

magát, hogy elnyomja vágyait, legyőzi azokat s engedelmeskedni próbál Isten parancsainak: hiszen minden testi nem egyéb szénánál s minden vágyakozásunk olyan mint a széna virága. Visszahuzódott az emberek sokaságának zajától, jobbnak tartotta az ájtatos életet, hogy élhessen egyes cselekedeteinek és magába vonult, hogy alázatosabban és szorgalmasabban imádkozhassék; és ezen életmódjában maradt meg mindvégig.

LV. Fejezet. Lajos király halála és eltemetése.

Végre idehagyta ezt a küzdelmes életet és az örök életre vágyakozott; a zsoltáriró szavai szerint: nekem pedig jó az Istenhez igyekezni s az Uristenbe vetni az én reménységemet: midőn Isten magához szólította, szeptember hónapjának tizenegyedik napján e világból elköltözött.¹ Kevéssel azelőtt csodálatos üstökösszállag tünt fel az égen.

Halálakor oly nagy volt a gyász az országban, hogy úgy tetszett, mintha mindnyájan a maguk halálát siratnák Székesfehérvárt temették el abban a kápolnában, melyet a boldogságos Szűznek tiszteletére emelt templom oldalánál ő maga építtetett volt; s e kápolnát hitvese Erzsébet királyné ugyanazon hónap tizenhatodik napján az úrnak 1382-ik esztendejében javadalmakkal is felruházta.² Uralkodott pedig negyven évig, egy hónapig és huszonkét napig. Elég szálas természetű, nyílt tekintetű, göndör hajú és szakállú, duzzadt ajakú, vidám arcú és valami kevésbé félvállú ember volt.

¹ Nagy Lajos Nagy-Szombatban halt meg 1382. szept. 10-én éjjel előtt (Muglen szerint „prima vigilia noctis“). Eppen ez a körülmény okozza a szept. 10. és 11-re vonatkozó adatok eltérését.
² Ez a kápolna még a király életében épült az ő legkedvesebb leánya, Katalin emlékezetére, a főtemplom déli oldalán s ebben volt elhelyezve Nagy Lajos siremléke. (Henszlmann, a nagyszombati és székesfehérvári régi templom, 70 l.)

TARTALOM.

I. Rész.

Küküllei János életrajza és művének méltatása.

	Oldal.
1. Az irodalom Nagy Lajos korában	7
2. Küküllei János élete	12
3. Küküllei János művének ismertetése és méltatása	37
4. Küküllei művének elterjedtsége, átdolgozásai, különböző kiadásai	79
5. A küküllei János életére, munkásságára vonatkozó irodalom	88

II. Rész

Nagy Lajos király viselt dolgairól. Küküllei Jánostól.

— Fordítás. —

Küküllei János előszava	95
1. Fejezet. Lajos király koronázásáról, élete folyásáról és az ő jövőre tervezettéről	98
2. Fejezet. Lajos király első hadjárata a szászok ellen	99
3. Fejezet. Sándor havasalföldi vajda hűségre térése	100
4. Fejezet. Lajos király anyjának, Erzsébet királynénak külföldi utazása s Apuliában és a római szentszéknél viselt dolgai	101
5. Fejezet. Lajos király által Lengyelország királyának küldött hadi segítségéről	110
6. Fejezet. A tatárok elleni hadjárat	111
7. „ A horvátok elleni hadjárat	112
8. „ A velenceiek elleni hadjárat Dalmáciában	113

TARTALOM.

	Oldal.
9. Fejezet. Endre királynak, Lajos testvérének halála	115
10. „ Lajos király nápolyi hadjárata	118
11. „ Johanna királynénak és férjének Lajosnak me- nekülése	118
12. Fejezet. Lajos király visszatérése Magyarországra	120
13. „ István vajda csatájáról és győzelméről	120
14. „ Vernerius vezér fogságba kerülése	121
15. „ István vajda csatája Nápoly alatt Lajosnak, Jo- hanna férjének seregével	122
16. Fejezet. Johanna királynénak és férjének hazatérése	123
17. „ Lajos királynak másodszeri bevonulása Apu- liába	123
18. Fejezet. A zsoldosok zendüléséről	124
19. „ Canosium várának bevétele	125
20. „ Tarentoi Lajos zsoldosainak fogságba jutása	126
21. „ Salernum elfoglalása és Aversa városának os- troma	126
22. Fejezet. A király megsebesülése Aversa városa alatt és annak elfoglalása	127
23. Fejezet. Lajos királynak Róma városában történt hódo- latteljes fogadtatása	129
24. Fejezet. A király visszatérése Magyarországra	130
25. „ Sicilia országának visszaengedése a pápa ur- birtokába	131
26. Fejezet. A velenceiek felszólítása, hogy adják vissza Dalmátországot	133
27. Fejezet. A királynak a velenceiek ellen indított hadjá- ratáról	134
28. Fejezet. Castel-Franck nevű vár ostromáról	135
29. „ A litvaiak elleni hadjáratról	138
30. „ A Ruthénország elleni háború	138
31. „ A pápa urnak segítségére indított három had- járatról	139
32. Fejezet. Az ausztriai herceg segítségére indított hadjárat	140
33. „ A bozniai részekbe indított hadjárat és a király ur kettős pecsétjének elvesztése	140
34. Fejezet. A király bolgárországi hadjárata	141
35. „ A király hadjárata Károly császár ellen	142
36. „ A morvaországi hadjárat	143

TARTALOM.

	Oldal
37. Fejezet. Hogyan választották és miképpen koronázták meg Lajos királyt Lengyelország királyává	143
38. Fejezet. A király hadjárata Havasalföldre	144
39. „ Lajos király különböző hadjáratai, az ő kegyesége és egyéb kiváló jellemvonásai	146
40. Fejezet. Az ő uralkodása idejébentörtént dolgokról	147
41. „ A zsidók kiűzése	147
42. „ A remeték rendjéről és szent Pál első remete testének hazahozataláról	148
43. Fejezet. A noztrei klostrom építtetése	149
44. „ A levveldi klostrom alapítása	149
45. „ Két kápolna építése	149
46. „ A kunoknak keresztény hitre térítése	150
47. „ A patarenusok térítése Bozniában	151
48. „ Némely szlávoknak megkeresztelése	151
49. „ Hogyan kapott az azelőtt néptelen Moldova új lakosságot	152
50. Fejezet. A dőghalálról, éhínségről és a földrengésről	152
51. „ Az udvarnokok és más udvari szolgák felszabadítása	153
52. Fejezet. Lajos király feleségeiről és az ő gyermekeiről	153
53. „ Lajos király életének békés és csöndes napjairól	155
54. „ Lajos király szemlélődő életéről	156
55. „ Lajos király halála és eltemetése	157

Betürendes név- és tárgymutató.

A

<p>Aachen (Aquisgranum) 51, 150.
 Aacheni kápolna 76.
 Aba Amadefiak 13.
 Abajdóc Gál 15—18.
 A. Gálfia Mihály 17.
 Abruzzók 118.
 Acutus ferencr. szerz. 105.
 Adriai tenger 107.
 Alba urbs (albe regalis) 52.
 Albert osztrák herceg 73, 111, 134, 140.
 Albornoz Alvarez Egidius biboros 1. Egidius
 Alsáni Bálint püspök 148.
 Amicis Vilmos chartresi püspök 109.
 András püspök 23, 100.
 András vajda 69, 131.
 Andrásfia Péter de genere Thekule 14.
 Angulo de: 1. Dandulo
 Anjouk 9, 10.
 Appeninek 10,
 Apród Balázs 18—19, 24, 27, 30.</p> | <p>Apród család 13—14, 16—17, 20
 A. János 16—27 30, 55.
 A. Jakab 18, 35.
 A. István 18—19, 24, 27.
 A. László 18.
 A. Klára 18—19, 27, 33.
 A. Miklós 13—24.
 A. (Totsolymosi) Mihály 19.
 A. F. és György 19.
 A. Tóts. Tárcazi János 20.
 Apulia 43, 46, 54, 63, 71, 79, 101, 103, 106, 107, 114, 123.
 Aquila 46, 117, 118, 121.
 Aquisgranum I. Aachen
 Arad 60.
 Aradi káptalan 23.
 Aristoteles 56, 95.
 Artus Károlyfia Bertrand 116.
 Ascoli 72, 126.
 Asolo (Asulum) 126.
 Athlamos tatárvezér 111.
 Augsburg 83—84, 85.
 Ausztria 147.
 A. hercege 49.
 Aversa 45, 47, 46, 67, 69, 71—72, 116, 118, 121, 124, 126, 127, 129.</p> |
|---|--|

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

Avignon (Avinio) 25, 63,
106, 109, 119, 130.

B

Bajor Lajos német király
111, 117, 153.

Bakony hsg. 51, 54, 149.

Barletta (Barletum) 72, 124,
125.

Barum (Bari) 106, 124.

Batthány 12, 33

Bazarádfia Sándor 62, 100,
101.

Beatrix I. Mária

Bebek (Bubek) vezér 46, 49.

Bebekfia István és György
46, 123, 143.

Bebekfia Péter 49.

Bebek Imre 138.

Becsei Imrefia Vesszős 119.

Benevento 118.

Beneventumi érsek 103.

Berény 156.

Bernabo (milanói főúr) 49,
140.

Bertrand biboros legatus 130.

Bertrand jogtudós 132.

Bessenyő János allovász-
mester 156.

Beszterce 140

Bél M. 83.

Béla (IV. király) 149.

Bécs 83—84,

Bihar 19.

Bibegh vára (Byhygh-Bihács)
112, 113.

Bodon (Budon, Budinum,
Widdin) 49, 140, 142.

Bogdán oláh vajda 152. 51.

Bogumilek I. patarenusok.

Bokonium I. Bakony

Bolgárország 49, 74, 140.
142, 144, 151.

Bolko v. Boleszláv szil. hercz.
142.

Bologna 118, 139, 140.

Boroszló 110.

Boznia 49. 51, 73, 134, 140,
151.

Buda 138, 148.

Brassó 40, 62, 101, 145.

Brenta 48, 136, 156.

Brigantii 50, 54.

Brünn (Broda) 49, 54, 109.
143.

C

Campania 129

Canosa (Canosium, Cosinia,
Casinium) 72 125, 126.

Canossa 46.

Capol János (Zapoli-Zápo-
lya) Benedekfia János ud-
varbíró 139.

Capua (Capuana) 120, 129.

Carrarai Fer. 137.

Castelfrank 48, 135.

Castell San Pietro 118.

Cell I. Mária Cell

Cesena 118.

Cercanoi Hannibál biboros
129.

Chanad (Csanád) esztergomi
érs. 43, 98.

Cheel Jánosfia Német Pál
136.

Cheusa (Chensa) lovag 45,
53, 116.

Cilli 118.

Citadella 118.

Clermonti Roger 122.

- Cola Rienzi 66, 106. 128, 129.
 Colonnák, (Columnák) római patricius család 104.
 Coniglanum 48, 134.
 Conrad (Corrardus de Kathanciis, Catanzano) zsoldosvezér 47, 44, 53, 69. 116.
 Consa 126.
 Cornechium (Corneto) 70, 121.
 Csáktornya 121, 122.
 Csatka 135.
 Crispiniacum (Cuspinacum) 48, 135.
 Csehek 57, 110, 147, 154.
 Csór Tamás lipthói főispán (Péter fia) 103.
 Czirják (Czirjék, Cyriacusfia Gergely szlavoniai főurak) 44, 67, 112, 113.
 Czudar Péter bán 73, 143, 138, 140, 143.
- D**
- Dalmácia 44, 48, 61, 112, 113, 133. 137.
 Damásd falu 156.
 Dandolo (Damdulo, András) doge 48, 54, 113, 133.
 De Beaux Bertrand (Novelli gróf) 129.
 De B. Rajmond 122.
 De Cannabis Sancha Mureoni grófné 116.
 Delphino János doge 133.
 Demeter erdélyi püspök 28, 29, 32, 35. 155.
 Demeter óbudai prépost 40, 62, 100.
 Dezső (Vas) 50, Dénesfia András 62.
 Diósgyőr 30.
 Döghalál 159.
 Domokosfia Dancs 13.
 Domokos és György telepítők 24.
 Domolyka (Domboycha) 50.
 Dráva folyó 45, 122.
 Dragomer Oláh várnagy 50, 144, 146.
 Drugeth Miklós 47, 128, 131.
 Drugeth Vilmos 131.
 Dr. Vilmos nádor özvegye 102, 103.
 Dubicai klastrom 149.
 Duna 144, 145.
 Durazzo Lajos és Robert 131.
- E**
- Eboli 126.
 Ecsellő 156.
 Edvard angol király 116, 117.
 Egidius biboros 139.
 Éhínség 152.
 Elderbach Konrád zsoldoskapitány 48, 54, 136.
 Endre herceg 31, 39. 44, 57, 63—66, 77, 79, 101, 103, 105—109, 114, 116, 117—119.
 Enyed 28.
 Erdély 40, 100, 111, 144, 156.
 Erzsébet anyakirályné 18, 20, 22, 39, 42—43, 52, 57, 63—68, 76—80, 98, 101—104, 119, 142, 153.
 Erzsébet, Nagy Lajos neje 44, 75, 81, 112, 117, 154, 157.

Esztergom 61, 145.
 Eszt. káptalan 13, 33.
 Európa 10.

F.

Faenza 118.
 Fabriano 118.
 Falieri Mihály zárai gróf 136.
 Fekete erdő 14.
 Ferencz (Ordelaſſi) 118, 139.
 Foligno 118, 130.
 Forlivium (Furlino) 54.
 Forgonia 135.
 Földrengés 152. |
 Frankói Miklós 140.
 Fülöp tarantói herceg 119.

G.

Galeacio 140.
 Galgochfeu (Kolkothfeu) 44,
 53.
 Gara Miklós macsóí bán 145,
 146.
 Garai János peszprémi püs-
 pök 117.
 Garai Miklós nádor 31.
 Geletfia János 17.
 Geletfia László császmái pré-
 post 17.
 Geletfia Miklós nádor 17,
 102, 123 ; János Domo-
 kos 123.
 Gerencsér 156.
 Gergely császmái prépost
 66, 102, 109.
 Gergely kántor 33.
 Gergely horvát lázadó 44.
 Gergely (XI. pápa) 139, 151.
 Gomnech (Sonmech)Grovnik
 vára 49, 54, 142.

Gonzaga Gülöp (Mantova
 ura) 118.
 Gorgonia 135.
 Görgei (de Gargow) Konrád-
 fia György 18.
 Görgei János 18, 19, 27, 31.
 Görgeiné 19.
 Gradenigo János doge 133
 Guido biboros 131.
 Gyulafehérvár 17, 21, 28,
 35, 40, 62.
 Gyulafia Drágos 152.

H.

Hainburg 155.
 Haraszt 19.
 Harsandorfer 55. (Wolſing
 N. Lajos vezére) 114, 115.
 Havasalföld 50, 144.
 Hedwig, Nagy Lajos leánya
 75, 76, 154, 155.
 Hemfia Benedek bolgárör-
 szági bán 136
 Hemfia Tamás 48.
 Hernád 30.
 Horváti Pái püspök 148.
 Horvátok, Horvátország 44,
 57, 111, 113.
 Hölgykö, Nagy Lajos vadász-
 kastélya 149.

I.

Illésházy könyvtár 82.
 Illumeza folyó 50, 144.
 Imre egrí püspök 138.
 Ingolstädti könyvtár 83.
 Ince pápa (V.) 131; 139.
 (VI.) 23, 25, 134, 154.
 István bosnya bán 44, 112,
 154. Erdélyi vajda 45, 70,
 121—123, 127. Pilisi fő-

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ,

ispán 102. Budai prépost
124, 126.
István (Lajos király öccse)
107.
Itália 9, 10, 118.

J.

Jagello Ulászló 75, 76, 155,
János alkancellár 13.
János cseh király 67, 109,
111.
János veszprémi püspök 132,
118.
János alexandriai patriarcha
146.
János óvári gróf 148.
Jarosláv gneseni érsek 143.
Járai Péter 144.
Jeruzsálem 119.
Jesko szandeczi gróf 15, 18,
22.
Johanna királyné 39, 45, 46,
54, 57, 68, 105, 107, 129,
118, 122, 123, 126.
József (II. magyar király)
149.

K.

Kanizsai Lőrincz 46, 124.
Kanizsai István budai pré-
post 102.
Kanizsai János udvari vitéz
115, 124.
Kathanciai Konrád I. Con-
radus.
Károly Róbert 13, 15, 42,
43, 98, 100, 101, 148.
Károly (IV.) német császár
49, 57, 74, 106, 129, 134,
146, 153.

Károly morva örgróf 109,
111.
Károly (II.) nápolyi király
117.
Károly durazzoi herceg 119.
Károly (Martell) Endre király
fia 119.
Károly walesi gróf 153.
Kárpátok 10.
Karapat testvérek 115.
Kassai országgyűlés 77.
Katalin Nagy Lajos leánya
75, 154, 157.
Katalin IV. Károly leánya
153.
Kávási Mátyás (Kuvasy) 12,
13, 21, Miklós 13.
Kávás 12.
Kávásd 13,
Kázmér lengyel király 50,
67, 111, 143.
Kelemen (VI) pápa 66, 68,
106, 107, 109, 116, 117,
130, 131, 150 (V.) 148.
Keve 18.
Keverd 135.
Kiestut 73, 138.
Kisszeben 14.
Kolkotfeu I. Galgochfeu
Kont Miklós 69, ~~114~~, 127,
135, 140, 143.
Konrad de Wolfing 130.
Kotromanic István bosnya
bán 112.
Könyavize 14.
Königsberg 110.
Körtvélyes 19.
Krakkó, 15, 111, 138, 135,
143, 155.
Krim félsziget 112,
Kun László 149.

Kunok, Kunország 74,
150.

Küküllővár 144.

L.

Laczk vajda 44—46, 49.

Laczkfy András 111, 120,
124. Dénes 120, 126. Ist-
ván 69—71, 120, 121,
126, 128.

Laczkfy Imre 120. Miklós
120, 139 Mihály 124. Pál
124. 126, 140

Lajos tarantói herceg 45—
47, 118, 122, 126.

Lajos durazzoi herceg 119.

Lajk 63, 74, 101, 144, 145.

Lallus (Lallo Campanesco)
118.

László pécsi püspök 43, 98,
102.

László opoliai herceg 143.

Lengyelország, lengyelek 43,
50, 52, 54, 67, 74, 75, 77,
108—110, 138, 143, 149,
155.

Lengyel Jakab 14.

Lendva-puszta (Lendernow)
19.

Leveld (övöld) 51, 74.

Leopold ausztriai herceg 137.

Lindvai Miklós bán 112, 115,
119.

Lövöld (Leveld) klostrom 149

Lőrinc bozniai püspök 43,
98.

Lőrincz a pálosok generá-
lisa 148.

Lipcse (falu Liptóban) 156.

Lipót osztrák herceg 48,
155.

Lippa 51, 151.

Litvaiak 49, 54, 57, 64 (Lit-
vánia), 110, 138, 155.

Lőkös (Tót Lőrinczia) fő-
asztalnok 114.

Lubar litvániai fejedelem 73,
138.

Luceria (Lutheria) 54, 121,
126.

Luxemburgi Margit (IV. Ká-
roly leánya) 153.

M.

Manfredonia 103, 107, 124.

Manes (a manicheismus meg-
alapítója) 151.

Manicheismus 151.

Malcho pusztá 31.

Makkabeus 8.

Maletesta (Rimini ura) 118.

Mantova 118.

Mária (II. Károly nápolyi
király nejének Beatrixnak
anyja) 117.

Mária királyné 32—34, 75,
76, 112, 154, 155.

Margit, Nagy Lajos felesége
75, 109. 153.

Marino Falieri doge 137.

Mária Nosztra 51, 74, 148,
149.

Maria Cell 150.

Markusfalu 19.

Mátéfalva 30.

Mátyás (Küküllei János nagy-
apja) 12.

Mátyás király 41, 84, 86.

Marseille 118.

Megyer 156.

Melfi 126.

Menestarfer János 150.

Memel folyó 110.
 Miklós aradi prépost 29.
 Miklós egri püspök 43, 98,
 102, 135.
 Miklós érsekkancellár 73.
 Miklós nádor 103.
 Miklós szlavon bán 50, 67,
 144, 145.
 Miklós Küküllei J. atyja 13.
 Miklósfia János 23.
 Miklós zágrábi püspök 124.
 Miklós (szent) pápa 124.
 Milaj birtok 19, 31.
 Milano 151.
 Minoriták 150.
 Mirandola 118.
 Modena 118.
 Moldva, moldvaiak 50, 51,
 74, 152.
 Monte Cassino 129.
 Monialis (Fia Moriale) 54,
 128.
 Moróczfia Simon 139, 144.
 Morvaország 49, 50, 74, 142,
 143.
 Mura folyó 45, 122.

N.

Nagy Károly 8, 9.
 Nagymartoni Pál országbiró
 15, 16, 102, 103, 109.
 Nagy Sándor 95.
 Nagy Sáros 13.
 Nagy Szombat 154, 157.
 Nápoly 39, 45, 55, 63, 65,
 71, 79, 81, 103, 105, 109,
 118—123, 127, 129, 132.
 Német János 116.
 Német Pál I Cheel
 Nelipic knini gróf (Niliptius,
 Nelepecz) 67, 112.

Novelli I. De Beaux Bert-
 rand
 Novigrád 75, 154.

O.

Olaszország 39, 69, 71, 117,
 120, 152.
 Oláhország, oláhok 50, 51,
 74, 152.
 Oliveti 126.
 Olt f. 152.
 Opolia I. Apulia
 Oppelni Ulászló 143.
 Ordellaffi Ferencz I. Ferencz
 Orbán (III.) pápa 148. (V.)
 139, 140, 146, 151.
 Oroszország (Ruscia) 138.
 Orsini (római pátr. család)
 104.
 Oslófia Domokos macsóí
 bán 146.
 Osztrog 121, 122.
 Óvári Istvánfia Konrád 149.
 Ozora 141.
 Özséb esztergomi kanonok
 148, 149.

P.

Pádua 137.
 Paks 156.
 Pál (szent) remete 7, 51,
 74, 148, 150.
 Pál udvarbiró I. Nagymartoni
 Pál udvarnok 109.
 Pál veszprémi püspök 149.
 Pálosrend 148, 149.
 Pápa 49.
 Patarenusok (bogumilek) 51,
 74, 140, 151.
 Patíci klastrom 149.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Peregrinus de Saxonia boz-
niai püspök 151.
 Petrarca 133.
 Pécs 146.
 Péter bán I. Czudar P.
 Péter apostol 80, 130.
 Péterfia Tamás 103.
 Péter (Bebek) 49.
 Péter Küküllei János nagy-
bátyja 13.
 Péter szörényi püspök 43,
98.
 Pilisi erdő (m. peliso) 51,
54, 149.
 Pisten 110.
 Pinatarius (Pignataro) Jakab
128.
 Poháros Péter udvari vitéz
111, 115.
 Pomázi Ferencz 119.
 P merániai Erzsébet, Károly
császár neje 154.
 Poroszok 110.
 Pouch 19, 30.
 Pouch Ferencz és László 19.
 Pouchfia Fer. és László 30.
 Pozsony 19.
 Prága 40.
 Pruf 152.
- R.**
- Rácok (racheni) 50, 54, 74.
 Rácország 146.
 Rátóti Olivér 119.
 Remete szt. Pál I. Pál
 Remeték 51, 148.
 Régeni László 33.
 Rikolfalva 30.
 Rikolffia Henrik 13.
 Rimini 118.
 Robert durazzo herceg 119.
 Róbert nápolyi király 39.
- Róbert tarantói herceg 119.
 Róma 43, 47, 63, 80, 81,
103, 104, 129, 130.
 Roskoványi Csánkfia Dobó
18.
 Rotkaverna (Roccanervis)
 Quero, Nervesa) 48, 54,
135.
 Rudolf osztrák herceg 153.
 Rufus Péter 145
 Ruthénország 49, 73, 138.
- S.**
- Sacile 118.
 Sajó Lád 138.
 Salamon, a pálosok helynö-
ke 148.
 Salerno (Scafati, Stafach) 46,
126—128, 131.
 Sancha 116.
 Sándor havasalföldi vajda
40, 43, 57, 100.
 Sába királynő 104
 Sándor fia Imre 63, 18.
 San Severinoi Róbert 122.
 Sárosvár 13.
 Sárosvármegye 14.
 Sároi Bede harassói várnagy
102,
 Scaffat 46, 54.
 Scecach (Sticcatum) vár 44,
113.
 Selymes 14.
 Sebernek (Zrebneck) 49, 54.
 Seravall vár 48, 134.
 Serényi A. vitéz 115.
 Siket (Surdus) János eszter-
gomi érsek 27.
 Simonfia István 23.
 Sirokai Miklós 62, 100
 Snidn censis dux 40.
 Solymos 14, 15, 16.

Somlyó 15, 16.
 Somnech (Gomnech) 54.
 Stratimerius 142.
 Sulmona 118.
 Sumpnia (Somma) vár 127.

Sz.

Szászok 43, 57, 99.
 Szentgyörgyi Feculinus gr. 147.
 Szt. István 150.
 Szt. Jeromos 151.
 Szt. Kereszt 149.
 Szt. Lélek 149.
 Szt. László falu 149.
 Szt. Lőrincz falu 148.
 Szt. László király 98.
 Szepesi káptalan 19.
 Szepesmegye 18, 19, 31.
 Szerbek, Szerbia 146, 134, 77.
 Szécsényi Tamás erd. vajda 16, 17, 62, 99, 100. 133.
 Fia Miklós v. Konia 123.
 Szécsi Miklós szlapon bán 123.
 Székelyek 44, 111.
 Székely Péter és László vitézek 145.
 Székesfehérvár (Albaregalis) 42, 98, 119, 156,
 Szicília 47, 57, 65, 107, 108, 119, 122, 130, 131, 146.
 Szlávok 51, 74, 151.
 Szlavonország 112.
 Szörényi I. Zewrin

T.

Tamás erdélyi vajda 42, 98, 100.
 Tamás ispán 109.
 Tamás országbiró 22.

Tamás lovag (Vasári, Mo-
 noszlai) 135, 136.
 Tapolcza 149.
 Tarantói Fülöp 131.
 Tar. Lajos 120, 123, 126,
 127, 129, 131.
 Tar. Róbert 131.
 Tatárok 44, 57, 111, 152
 Tergestum 140.
 Telegdy Tamás eszt érs. 27.
 Theano 124.
 Thomas Rufus I. Vörös Ta-
 mas
 Thott. Solymus (Tóth Sely-
 mes) 14.
 Thuln 140.
 Thurgau (Turegum) 49, 140.
 Thurzo nádor 82.
 Tiberis 104.
 Tolcsemes 14
 Toldi M. 145.
 Tóth Lőrincz 114.
 Tóth Lőrinczfia Miklós 46,
 71, 117. 123.
 Tóth Lőrincfia Lőkös 46, 71,
 123.
 T. Lőrinczfia Bertalan 46,
 71, 114, 123.
 Tót-Solymos 13, 14, 15, 17,
 18, 21, 22, 24.
 Tót-Solymosi Apród János
 12, 13, 35.
 Töröcsvár (Therch) 50, 145.
 Trencsén város 142, 143.
 Trencsényi Csák Máté 13.
 Treviso (Tervisium Tervisi-
 na) 134, 135, 137,
 Troia itáliai város 121.
 Turánfia Jesko szandeczai
 gróf 15.
 Turini béke 148.

- U.
 Udine 118.
 Udvari szolgák 153.
 Udvarnokok 52, 153.
 Ulachus Dragomer (Oláh Dr.) 50.
 Urbino 118.
- V.
 Vadkert 29.
 Valois Lajos, Katalinnak, N. Lajos leányának vőlegénye 154.
 Város-Lődi klastrom I Lövöld
 Vásári Miklós eszt. érs. 16, 17, 22, 23, 26—28, 30, 60, 61, 102.
 Vásári Tamás 61.
 Vasvári gr. I. Wolffard Ulrik.
 Wass Dezső 144.
 Vegetius Fl. Ren. 95.
 Velenceze, velenceziek 44, 48, 57, 67, 113, 114, 132, 133, 134, 136, 137, 148, 83, 84, 109, 115.
 Velencezi hadjárat 61, 74, 76.
 Venetus Pál 148.
 Verner vezér (Urslingeni V. condottieri) 45, 53, 70, 121.
 Verona 118, 130
 Veronika kendője 130.
 Veszprém 156.
 Vicensa 118.
 Vid Vasvári püspök I. Vitus
 Vielun litvánia város 110.
 Villermus nádor 43, 98.
 Vilmos Druget nádor 128.
 Vilmos osztrák herceg 155.
 Viscenia (Senia) I Zengg
 Visconti Ádám 122.
 Visc. Bernabo milanói ur 139.
- Visegrád 30 32, 39, 48, 64, 102, 107, 111, 118, 119, 132.
 Vitkócz 19.
 Vitus nyitrai püspök 43, 98, 102, 103.
 Wolffard Konrád zsoldosvezér 47, 69, 71, 72, 120, 121, 124, 130.
 Volya földje 18, 24.
 Vöröskői gr. I. Wolffard
 Vörös Péter I. Rufus
 Vörös Tamás ujbárai főispán 102, 103.
- Z.
 Zaach Felicián 101.
 Zágráb 103,
 Zára 44, 61, 67, 71, 113, 114, 136.
 Zeechi Miklós étkefogó mester 111.
 Zemere Oslfia Domokos 50, 146.
 Zemplénmegye 20
 Zengg (Viscencia, Senia) 103, 107.
 Zewrin (Szörény) 50, 145.
 Zólyom 156.
 Zrenck (Szebernik) 49, 54, 141.
 Zsidók 50, 147.
 Zsigmond király 13, 32, 34, 75, 112, 139.
 Zsigmond örgróf (a későbbi király) 154.
 Zuchna Demeter váradi püspök 101.
 Zudar György (Czudar) főpohárnokmester 108.
 Zürich 140.

Becsúszott sajtóhibák.

10. oldalon első bekezdés szánmaznia helyett származnia olvasandó.
 17. oldalon második bekezdésben igazságszolgáltatás helyett igazságszolgáltatást olvasandó.
17. „ második bekezdésben kevernit helyett keverni olvasandó.
 24. „ „ „ viszonyt „ viszonyt „
 26. „ első „ egtöbbet „ legtöbbet „
 28. „ „ „ márczins „ márczius „
 32. „ „ „ második sorából a „midőn“ szó a következő sorba helyezendő megbizottja után.
35. „ második bekezdésben szolgálomnak helyett szorgalomnak olvasandó.
 50. „ ötödik bekezdésben Casmeri orege helyett Casmerio rege olvasandó.
 53. „ első jegyzetben Domanovszkz (Száadapk helyett Domanovszky (Századok olvasandó.
 54. „ második bekezdésben mindőn helyett midőn olvasandó.
55. „ első „ dubbnici „ dubnici „
 55. „ második jegyzetben tentonicus „ teutonicus „
 65. „ első sorban foly tá „ folytán „
 68. „ „ jegyzetben zára „ Zára „
 72. „ „ bekezdésben adták fe „ adták fel „
 73. „ „ jegyzetben t. i., vel, h „ t. i. a vel. h „
 77. „ „ bekezdésben külsejé „ külsejét „
 88. „ „ „ Scriptoros rez. „ Scriptoros rer. „
 90. „ „ „ Rchmidt „ Schmidt „
102. „ második jegyzetben levetének „ levelének „
 115. „ első bekezdésben leöldözték „ leöldöstek „
 119. „ negyedik jegyzetben vesszős „ Vesszős „
 120. „ második bekezd. bapua-na-beli „ capuana-beli „
 124. „ harmadik sorban innen „ itten „
 124. „ kilencedik „ Barü „ Barü „
 124. „ tizenkettedik „ megerősitetett „ megerősített „
 124. „ ötödik jegyzetben Barr „ Barü „
 143. „ harmadik sorban lovakkal „ lovagokkal „
 154. „ második „ Maria Hadviga „ Maria, Hadviga „
 155. „ harmadik jegyzetben azenban „ azonban „
 159. „ kilencedik sorban A küküllei „ A Küküllei „

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

33 (é) 77 (f.) 98 (W. L. a
szűk
Lajos) (szűk)

117 (szűk) 115 (szűk)

116 (f.) 119 (W. L. szűk)

148, 154 (é) 157 (W. L. szűk)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

